

het

Generaal
Winkelman
Kazerne

boek

Frank Oosterboer

het Generaal Winkelman Kazerne boek

© 2025 Frank Oosterboer

info@jeoudekazernenu.nl

Vormgeving: Frank Oosterboer

ISBN: 978-94-6328-607-7

NUR: 686

Deze uitgave mag in zijn geheel als pdf-bestand zonder enige verdere bewerking vermeerderd en verspreid worden, maar niet als drukwerk. Overname van tekstdelen voor zover deze niet onder het recht tot citeren vallen, kan alleen met toestemming van de auteur. Illustraties van derden kunnen alleen met hun toestemming worden overgenomen. Illustraties van de auteur alleen op verzoek.

het
Generaal Winkelman Kazerne
boek

Inhoud

Voorwoord	7
Legerplaats Nunspeet	9
Generaal Winkelmankazerne	73
Terug naar de natuur	173
Bijlagen	201
Dankwoord	206
Verantwoording	207
Illustratieverantwoording	208

Voorwoord

Beste lezer. Het boek dat u voor u heeft wijkt af van andere publicaties over kazernes, zowel qua inhoud als vorm. Om met dat eerste te beginnen, het boek had net zo goed *Verhalen over de Legerplaats Nunspeet/Generaal Winkelmarkkazerne* kunnen heten. Dat had de lading goed gedekt, maar lekker 'bekken' doet het niet. De meeste, zo niet alle, kazerneboeken vertellen een verhaal over bebouwing, eenheden, ceremoniën en de belangrijkste gebeurtenissen, afgewisseld met een enkele anekdote. Dit boek gaat vooral over mensen; militairen en burgers die op de kazerne werkten en leefden. Een kazerne is tenslotte het tehuis van een militaire gemeenschap. Die gemeenschap had contacten met de omgeving en ook hier wordt ruim aandacht aan besteed. Dat levert verhalen op die samen de geschiedenis van de kazerne vertellen.

Internet stond aan de basis van het boek. In 2014 startte ik de website *De Winkelhaak* (dewinkelhaak.net) met als hoofdonderwerp de Generaal Winkelmarkkazerne in Nunspeet, van 1952 tot 1973 bekend als Legerplaats Nunspeet. Het was iets persoonlijks, net als (geschat) een dikke 100.000 man met mij had ik een groot deel van mijn dienstplichttijd doorgebracht op deze kazerne. Op de website jeoudekazernenu.nl (eveneens onder mijn beheer) is de kazerne aanwezig met een eigen pagina, maar daar kon ik niet helemaal kwijt wat ik kwijt wilde. Ik wilde iets anders, iets dat dichterbij in de buurt stond van mijn militaire diensttijd en ervaringen. Dat iets hoefde niet per se altijd uit artikelen op serieuze toon te bestaan, humor en zelfspot werden daarom in *De Winkelhaak* niet geschuwd.

De vorm van de website was die van een kazernekrant zoals die door de VVDM-afdelingen werden uitgegeven overal in het land. Dat waren gestencilde blaadjes gevuld met nieuws over VVDM activiteiten, zowel op de betreffende kazernes als landelijk. De digitale *De Winkelhaak* was eveneens meer dan strikt Nunspeets nieuws. Niet alleen oud nieuws, er werd aangesloten bij de landelijke actualiteit als die een link had met leger of dienstplicht. Gelukkig was ik niet de enige die de website moest volschrijven en onderwerpen bedenken, ik kreeg tips en artikelen van anderen.

Eind 2021 zette ik met enige pijn in het hart een punt achter *De Winkelhaak* en verdween die van het wereldwijde web. De site had zeven jaar bestaan en was behoorlijk succesvol geweest. De tijd dat je voor weinig geld een website erop na kon houden was echter voorbij, vooral hobby websites hebben niet het eeuwige leven. Dat had ik voorzien en me al vroeg voorgenomen de artikelen te bundelen

die betrekking hebben op de Generaal Winkelmankazerne en aanverwante onderwerpen. Dat bundelen is meer geworden dan simpel samenvoegen, het werd tenslotte een echt boek in pdf-vorm en zou, als de illustraties van hogere resolutie waren, zo afgedrukt kunnen worden.

Dit pdf dat u nu leest is een website in boekvorm. De website met zijn artikelen van veelal beperkte lengte is nog goed te herkennen. Een boek wordt haast altijd opgezet vanuit een samenhangend schema, waarna de delen ervan worden geschreven. Dit boek werkt andersom. De teksten bestonden deels al en daarbij moest een samenhang worden bedacht, die kon niet worden overgenomen van de website. Gekozen is om de artikelen in chronologische volgorde op te nemen. We beginnen in de jaren vijftig van de vorige, en eindigen in de huidige eeuw als de kazerne al lang is afgebroken.

De artikelen van de website zijn aangevuld met recenter materiaal om het plaatje zoveel mogelijk compleet te maken. Met dat laatste, de toevoeging van nieuw materiaal, ontstond ook een soort tweedeling die al in enige vorm aanwezig was op de website. Er zijn verhalen van binnenuit, en verhalen die werden opgepikt uit krantenbanken. De plaatselijke kranten waren een ware schatkamer, vooral van gebeurtenissen die zich buiten het gezichtsveld van de meeste dienstplichtigen en ondergetekende afspeelden. Voor het verhaal over de kazerne in zijn nadagen en zijn sloopbestemming werden ambtelijke stukken geraadpleegd van gemeente, provincie en het Ministerie van Defensie.

Dit boek bestaat uit drie delen. Het eerste deel bestrijkt de jaren waarin de kazerne als Legerplaats Nunspeet bekend stond. Daar hoort een kanttekening bij die ook opgaat voor het volgende deel. De thema's houden zich niet altijd aan keurige periodes en lopen soms door in de jaren van het volgende deel, of starten zelfs in het vorige. Zoveel mogelijk zijn ze op de juiste plaats gezet. Deel twee opent met de naamgeving en bevat meer dan het eerste, een flinke hoeveelheid soldatenlawaaai in de vorm van aandacht voor de afdeling Nunspeet van de Vereniging van Dienstplichtige Militairen (VVDM). Behalve dat dit bij de geschiedenis van de kazerne hoort, is het ook persoonlijk, ik was actief lid van de afdeling Nunspeet.

Eveneens persoonlijk zijn de artikelen van anderen over hun ervaringen met de kazerne in zijn nadagen en de tijd vlak voor de opheffing van 12 Mechbrig. Hun namen zijn bij de artikelen vermeld. Staan die er niet, dan is de tekst van mijn hand.

Alles bij elkaar heeft u een uniek kazerneboek in handen met een persoonlijk tintje. Veel plezier ermee!

Frank Oosterboer

Legerplaats Nunspeet

1951 - 1973

Koude Oorlog en kazernebouw

Een kazerne komt niet zomaar uit de lucht vallen, daar is een reden voor, een behoefte. De plaats waar een kazerne gebouwd wordt is eveneens het gevolg van een rationeel proces. Voor het verhaal verteld kan worden van de Legerplaats Nunspeet, vanaf 1973 Generaal Winkelmankazerne geheten, eerst een inleiding in de naoorlogse politiek-militaire achtergronden en de noodzaak voor kazernebouw.

Na de Duitse capitulatie in 1945 verslechterden in hoog tempo de verhoudingen tussen de westerse geallieerden en de Sovjet-Unie. Onenigheid over het beleid ten aanzien van Duitsland leidde tot de tweedeling in West- en Oost Duitsland. De Sovjet-Unie steunde in de Oost-Europese landen de communistische partijen die steeds meer macht verwierven. Deze landen werden al snel vazalstaten met een éénpartijstelsel.

In antwoord op de politieke machinaties van de Sovjet-Unie en de dreiging van het in Oost-Europa aanwezige sovjetleger, besloten Frankrijk, Groot-Brittannië en de Benelux-landen in 1948 tot samenwerking op defensiegebied. Dit was de aanloop naar de oprichting van de NAVO in 1949, ook de Verenigde Staten, Canada en enkele andere Europese landen werden lid. Toen West-Duitsland in 1955 tot dit verbond toetrad, werd in reactie hierop door de Oost-Europese landen onder

Propaganda was een belangrijk onderdeel van de Koude Oorlog en werd aan weerszijden van het IJzeren Gordijn met hartstocht beoefend. Hier de redelijke Amerikaanse president Kennedy versus de oorlogszuchtige Sovjetleider Chroesjtsjov.

leiding van de Sovjet-Unie het Warschaupact opgericht. Een aantal crises in de verhoudingen tussen Oost en West volgden. De ernstigste was de Cuba-crisis in 1962 toen de Sovjet-Unie raketten op Cuba stationeerde.

Terwijl de internationale verhoudingen verslechterden en de Koude Oorlog was geboren, was Nederland praktisch onverdedigd met het grootste deel van de landmacht in Nederlands-Indië. Pas met het beëindigen van het Indonesisch conflict en het uitbreken van de Koreaanse oorlog in 1950 kreeg de militaire inspanning voor defensie in Europa een hogere prioriteit. De voorgaande jaren waren voor de landmacht een uitputtingsslag geweest, zowel op personeels- als materieelgebied. Er was een enorm tekort aan kader, kazernes en oefenterreinen terwijl materieel grotendeels ontbrak. Voor de landmacht werd het Legerplan 1950 opgesteld dat voorzag in oprichting van een aantal parate, geoefende troepen.

Uit de Tweede Wereldoorlog waren door de Nederlandse legerleiding enkele belangrijke lessen geleerd. De snelle nederlaag in mei 1940 leidde tot de conclusie dat het naoorlogse leger wezenlijk anders zou moeten zijn. De militairen die in 1940 de strijd aangingen waren vaak te oud en grotendeels te weinig geoefend. Dit was de consequentie van het vooroorlogse dienstplichtsysteem. Hierin werden kleine lichten opgeroepen en slechts een korte periode geoefend. Dit veranderde met de dienstplichtwet van 1948. Deze voerde een algemene dienst- en oefenplicht in waardoor iedere jonge man kon worden opgeroepen omdat de beperking van de lichtingssterkte uit de wet was geschrapt. Tevens maakte de wet meer herhalingsoefeningen voor afgezwaaide dienstplichtigen mogelijk.

Door al deze maatregelen kwamen er beduidend meer militairen die ook, in tegenstelling tot voor de Tweede Wereldoorlog, een groot en paraat leger vormden. Om dit leger te kunnen huisvesten waren meer en vooral grotere kazernes dan voorheen nodig. Aanvankelijk 'redde' men het met twee nieuwe zomerkampen bij Oirschot en Stroe die al snel voor permanente legering geschikt werden gemaakt. Dat was lang niet voldoende, drastischer stappen moesten worden gezet. In 1951 werden plannen gemaakt om in recordtijd vijf grote legerplaatsen te bouwen, ieder geschikt voor de legering van een brigade, zo'n 3000 tot 3200 man. De Legerplaats Nunspeet zou een van deze vijf kazernes zijn.

Een kazerne? Prima, maar niet hier!

Begin jaren vijftig was er bij de landmacht gebrek aan alles. De jaren ervoor was alle aandacht naar de inzet in Nederlands-Indië gegaan, ten koste van de landsverdediging. Met het opleven van de Koude Oorlog moesten hier te lande de schouders eronder worden gezet. De net opgerichte NAVO drong er bij Nederland op aan om een parate en twee mobilisabele divisies op te richten. Daarvoor waren onvoldoende kazernes beschikbaar. Er moest in hoog tempo worden gebouwd, vooral op de Veluwe. In de omgeving van Nunspeet stonden ze niet te juichen.

Terwijl het Centraal Bouwbureau der Genie aan de slag ging om een nieuwe standaardkazerne te ontwerpen, geschikt voor 3000 man, ging een ander deel van de landmacht aan het werk om hier geschikte locaties voor te vinden. Het doel was om binnen een jaar, inclusief de wintermaanden van 1951 op 1952, de kazernes te bouwen. Net als bij het ontwerpen ontbrak bij het zoeken naar geschikte terreinen de tijd om iedereen tevreden te stellen. Van net zolang polderen tot alle neuzen vrijwillig dezelfde kant opstonden was geen sprake.

Ermelo als gemeente was in die jaren een stuk groter dan tegenwoordig, ook de dorpen Nunspeet, Elspeet, Vierhouten en Huslhorst vielen eronder. Defensie wilde er twee kazernes bouwen. Een naast de uit 1938 daterende Jan van Schaffelaarkazerne vlak buiten het dorp Ermelo, en een bij het zogenaamde Jodenbos¹ aan de weg van Elspeet naar Nunspeet. Beide kazernes zouden dicht in de buurt van heidevelden komen te liggen die uiterst geschikt waren als oefenterreinen.

De kazerne bij Ermelo stuitte niet op bezwaren, maar die andere in de buurt van Nunspeet wel. In augustus 1951 ging de gemeenteraad op excursie langs de terreinen waarop Defensie haar oog had laten vallen. Na afloop vergaderde men in het toenmalig Protestants Christelijk Militair Tehuis in Ermelo. Burgemeester H.M. Martens wees erop dat Defensie grote haast had en die was er ook voor de gemeente om het verzoek voor grond te behandelen. Aan het verzoek voor grond nabij Ermelo wilde men meewerken, maar Nunspeet lag moeilijk. Burgemeester en wethouders waren van mening dat het karakter van het dorp zou veranderen door de eventuele vestiging van een legerplaats. Nunspeet achtte men niet geschikt en de raad wees daarom dit verzoek van Defensie af.²

De grote haast van Defensie bleek vijf dagen later. Met een beroep op de Belemmeringswet Landsverdediging werd de gemeente Ermelo aan de kant geschoven en de grond voor de kazerne nabij Nunspeet gevorderd.³ Van defensiezijde voerde men aan dat de heidevelden in de gemeente Ermelo altijd al militair oefenterrein waren geweest. Een beetje een gezocht argument. Er was inderdaad sprake van een uit de 19e eeuw stammende pachtovereenkomst tussen Defensie en Ermelo voor de heidevelden aldaar, gebruik was er echter nooit van gemaakt.

Wilde Ermelo dan in ieder geval nog meewerken aan één kazerne, voor de ANWB

¹ Dit bos direct ten noorden van de latere legerplaats werd genoemd naar joodse Nederlanders die hier door de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog te werk werden gesteld. Bron: www.nunspeetvillage.nl/groen/n033.html

² *Nunspeet Vooruit*, 31 augustus 1951

³ *Toeristenkampioen ANWB*, 01 oktober 1951

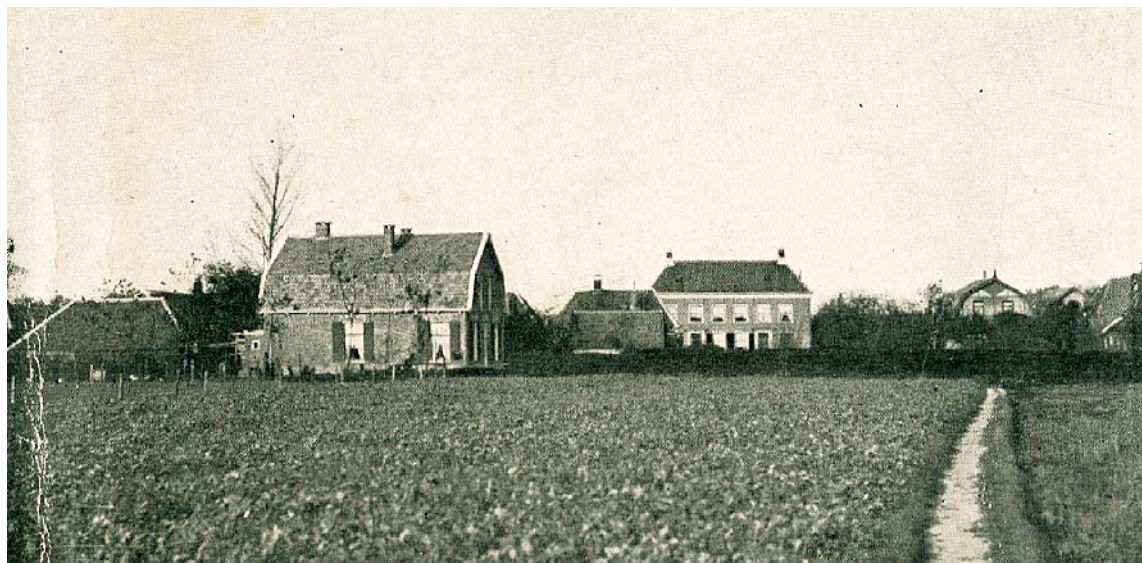

Er werd meteen doorgepakt door Defensie. Al snel verschenen er bosarbeiders (met paard en wagen!) die het perceel voor de Legerplaats Nunspeet kaal maakten.

was iedere nieuwe kazerne op de Veluwe er een te veel. Hun blad de *Toeristenkampioen* toonde zich ongelukkig met de komende militaire activiteiten en uiterst bezorgd over de woeste gronden die voor normale recreatie verloren gingen en zelfs aangetast zouden worden. Tanks en zware voertuigen zouden schade aanrichten aan heidevelden, vliegdennen en struiken. De ANWB ontkende weliswaar het belang van de landsverdediging niet en onderschreef dat er gelegenheden moesten zijn waar militairen goed en doelmatig konden oefenen. Maar ... dat hoefde nog niet te betekenen dat al deze 'offers', zoals men de verdere militarisering van de Veluwe betitelde, opgebracht moesten worden. In ons dichtbevolkte land was de Veluwe voor de recreatie van grote betekenis en eens te meer wees de *Toeristenkampioen* erop dat er ook in het buitenland oefenterreinen beschikbaar waren. De ANWB toonde zich daarmee een ware aanhanger van wat later met NIMBY werd aangeduid, *Not In My Back Yard*.

Het dorp Nunspeet was niet geschikt voor een legerplaats in de ogen van burgemeester en wethouders. Men was van mening dat Nunspeet als 'speciale vreemdelingenplaats' geen kampement moest hebben. Wat voor dorp was Nunspeet?

Het hedendaagse Nunspeet is ruim en uitgebreid. Bereikbaar via het spoor Amersfoort-Zwolle. In het westen ontsloten door de Zuiderzeestraatweg, aan de oostzijde door de A28 met twee afslagen. En: overal bossen en bomen, zover het oog reikt. We doen een stap terug in de tijd naar rond 1800. Denk alles weg dat hiervoor werd genoemd: de wegen, het spoor en vooral de bomen. De omgeving was nagenoeg kaal en onherbergzaam. Tussen Nunspeet en Elspeet, Vierhouten en Soerel was geen boom te bekennen, niets dan zand en heide, een nagenoeg ontoegankelijk gebied. Het pad naar Elspeet, de latere Elspeterweg waarlangs de kazerne gebouwd zou worden, lag dikwijls diep onder het stuifzand.⁴

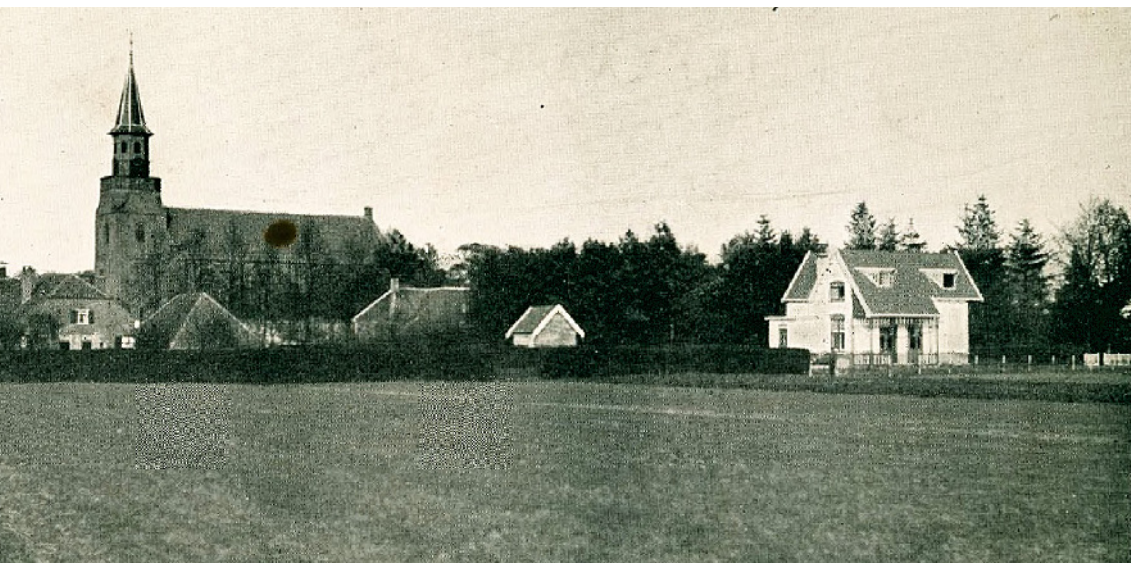
Nunspeet was destijds een enkldorp met een arme bevolking die voornamelijk bestond uit kleine boeren. Onaanzienlijk, in de eerste volkstellingen van de negentiende eeuw wordt het niet genoemd. Pas met de telling van 1849 is er vermelding, het dorp is dan onderdeel van de gemeente Ermelo. Er werden 114 bewoonde huizen geteld waarin 326 personen van het mannelijk en 371 personen van het vrouwelijk geslacht leefden. Het dorp was tot 1830 afgelegen omdat het wegverkeer van noord naar zuid en vice versa destijds op enige afstand passeerde. Dat veranderde met de aanleg van de Zuiderzeestraatweg die door de dorpskom leidde en voor Nunspeet een omwenteling betekende.⁵ Voortaan stopte er de Rijkspostkar en deden twee diligencediensten het dorp aan. Dat bracht enige levendigheid die voordien ontbrak. Het boek *Onder de clockenslach van Nunspeet* noemt de Nunspeeters ingetogen. Uitspattingen kwamen zelden voor, de elders beoefende

⁴ Heerde, H. van, *Onder de clockenslach van Nunspeet*, 227

⁵ idem, 220

volksspelen en volksdansen waren geheel onbekend. De Nunspeters waren niet altijd zo bleu geweest, maar honderden jaren calvinisme hadden hun stempel gedrukt op de bevolking. Nog altijd is het dorp onderdeel van wat nu wordt aangeduid als 'de Bijbelgordel'.

De aanleg van de Zuiderzeestraatweg was belangrijk voor de groei van het dorp, evenals de aanleg van het spoor. Er vestigden zich enkele fabrieken en ook bebosingsprojecten zorgden voor werkgelegenheid. In de negentiende eeuw kwam het toerisme op gang waarvan ook Nunspeet profiteerde met zijn zandgronden, heidevelden en de nabijheid van de Zuiderzee. Nunspeet kwam in trek bij kunstschilders die het boerenleven op doek vastlegden. Zo beschreven lijkt het dorp wat mondainer te worden, maar dat kan worden betwijfeld. Toen in 1914-1915 grote aantallen Belgische vluchtelingen in een barakkenkamp buiten het dorp werden ondergebracht,

Zicht op Nunspeet op een anschtkaart uit vermoedelijk 1907.

was er amper contact tussen bevolking en Belgen.⁶ De afstandelijke houding tegenover buitenstaanders werd ook in later jaren door anderen opgemerkt, en na 1951 door militairen van de Legerplaats Nunspeet zoals we verderop in dit boek kunnen lezen. Nunspeet was echter gestart met groei en de opmars 'in de vaart der volkeren'.

De twintigste eeuw zou een verdere toename van bedrijvigheid te zien geven waarvan ook de bouw van de Legerplaats Nunspeet onderdeel uitmaakte. Toerisme bleef een belangrijke bron van inkomsten. De aanleg van de A28 in 1961 zorgde voor een nog betere bereikbaarheid. Het dorp dat in 1972 werd afgesplitst van de gemeente Ermelo en als zelfstandige gemeente verderging, groeide in de laatste tientallen jaren sterk en telde per 1 januari 2021 ruim 20.000 inwoners.

⁶ Heerde, H. van, *Onder de clockenslach van Nunspeet*, 192

Bouwen in recordtempo

Vijf kazernes moesten er worden gebouwd, ieder groot genoeg voor ruim 3000 man. In 1951 en 1952 moest dat gerealiseerd zijn. Duizenden bouwvakkers die van heinde en ver kwamen gingen aan de slag om de kazernes in recordtijd uit de grond te stampen.

Terwijl er in de kranten nog werd nagesputterd over de 'militaire aanval op het Veluws landschap'⁷ liet Defensie een ongekende dadendrang zien. De bouw van vier van de vijf kazernes moest in 1951 starten. Naar een locatie voor de vijfde kazerne werd nog gezocht en pas in februari 1952 bekendgemaakt, dit zou Ossendrecht worden. De drie Veluwse kazernes (Ermelo, Nunspeet en 't Harde) en die in Steenwijkerwold, samen goed voor de legering van 12.000 man, moesten in de eerste helft van 1952 klaar zijn. Niet aan het eind ervan in juni, maar in februari na een bouwtijd van slechts vijf maanden! 'Kazernebouw in Amerikaans tempo op Noord-Veluwe', aldus een kop in dagblad *Tubantia*.

Dat tempo kon alleen door radicaal te kappen met gangbare procedures. Kolonel J.C. Stumphius, hoofd van het Centraal Bouwbureau van de Genie, naderhand in een interview: 'Zouden we de klassieke paden hebben bewandeld, dan zouden er vier jaar mee gemoeid zijn geweest; anderhalf jaar voor de ontwerpen en twee en een half jaar voor de bouw.'⁸ Niet als gebruikelijk werden de vier bouwprojecten via openbare aanbesteding door de laagste inschrijver uitgevoerd, daartoe ontbrak de tijd. De projecten werden samengevoegd en onderhands aanbesteed. Zeven bouwondernemingen verenigden zich voor deze opdracht in de N.V. Midden Nederland. Zij zouden later ook de Legerplaats Ossendrecht bouwen.

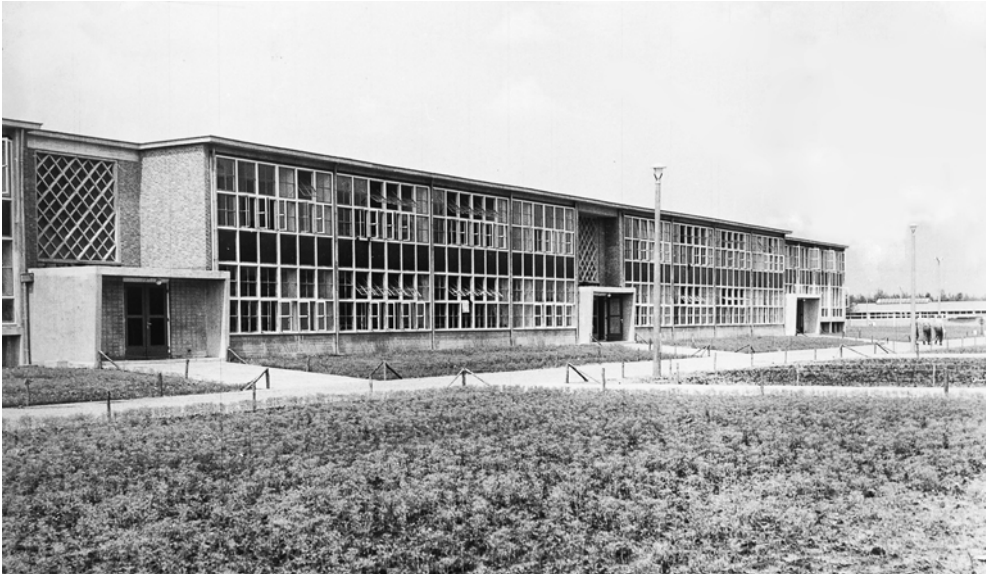
Men begon met bijna lege handen. Er waren in juni 1951 slechts enkele tekeningen klaar, de oplossing werd snel gevonden. Wat het Centraal Bouwbureau niet op tijd kon tekenen en uitwerken (zoals bestekken), gebeurde door de aannemers. Deze manier van werken waarbij meer dan gebruikelijk de aannemer verantwoording droeg, werd 'uitvoering in regie' genoemd. De bouwer kreeg de kosten betaald, vermeerderd met een winsttoeslag. Aan deze gang van zaken was een risico verbonden, het uiteindelijke prijskaartje zou hoger kunnen uitvallen dan bij een openbare aanbesteding. Het werk dat per kazerne werd geschat op een bouwsom van 12 tot 15 miljoen gulden, werd echter nauwgezet gecontroleerd op kosten en materiaalgebruik. Na afloop van de bouw werd door de Rekenkamer een rapport opgesteld. Echt gekke dingen en onverklaarbare zaken waren niet aangetroffen.

De bouw vond plaats onder een gelukkig gesternte. De winter was mild en er trad vrijwel geen verlies op van werkbare dagen door vorst en regen. In Nunspeet werd door een andere oorzaak wel enige tijd verloren. Op 4 oktober brak een korte staking uit onder de bouwvakkers die merendeels uit Amsterdam en Rotterdam kwamen. Aanleiding was de mededeling dat er ook op zaterdag gewerkt moest worden. Toen na een uur staken de directie mededeelde dat de komende zaterdag nog gewoon vrij zou zijn, werd het werk hervat.⁹

⁷ *Twents Dagblad Tubantia*, 24 oktober 1951

⁸ *Het Parool*, 10 juni 1952

⁹ *De Telegraaf*, 5 oktober 1951

Legeringsgebouw nr. 60 na voltooiing. Veel ramen staan open om het vocht uit het gebouw te krijgen. Uiterst rechts op de foto de eetzaal.

De gewenste bouwtijd van vijf maanden werd niet gehaald. In augustus was in Nunspeet gestart met het rooien van het bos, de bouw startte in september. Het kampement, zoals het in de lokale pers werd aangeduid, werd op 17 maart 1952 door de eerste permanente eenheden betrokken.¹⁰ De korte ontwerp- en bouwtijd was een prestatie van formaat en onbestaanbaar in het huidige Nederland. Helemaal klaar was de kazerne echter niet, begin april waren er nog 300 bouwvakkers aan de slag. Die moesten de kantine en filmzaal afbouwen en nog starten met de bouw van de gymzaal en het officiershotel. Alles bij elkaar werden er voor de kazerne 1 miljoen metselstenen gebruikt, 11.000 m³ beton en 16.000 m² glas.¹¹

De naam

Was er tot dan toe slechts sprake van kazernementen, in 1952 werden er namen toegewezen. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog waren er 24 kazernes gebouwd die direct een naam kregen, een vernoeming naar een verdienstelijk militair of lid van het huis Oranje-Nassau. Van deze gang van zaken werd weer afgeweken en men viel terug op een oude praktijk met een modern tintje. Het woord legerplaats aanvullen met de naam van het dorp waarbij hij lag. Dat was eerder gebeurd met de nieuwe legerplaatsen Stroe en Oirschot.

Met een beschikking van de minister van Oorlog bestonden er vanaf september dat jaar officieel: Legerplaats Nunspeet, Legerplaats Ermelo, Legerplaats 't Harde, Legerplaats Steenwijkerwold en Legerplaats Ossendrecht. In de toekomst zouden zij alle worden vernoemd.

¹⁰ *Nunspeets Nieuws en Advertentieblad*, 11 juli 1952

¹¹ idem

Diefstal en sabotage

Vier grote bouwplaatsen met bouwmaterialen ter waarde van miljoenen guldens en angst voor sabotage. Reden genoeg voor permanente bewaking tijdens de bouwperiode. Daartoe werd vanuit het zuiden des lands een bataljon infanterie naar de Veluwe en Steenwijkerwold gestuurd.

Dagblad Trouw van 8 februari 1952: 'Vernielingen in kazerne te Nunspeet'. In de nacht van woensdag op donderdag waren er met opzet twee manometers vernield van de pompinstallatie van de kazerne, aldus de krant. Rijkspolitie en recherche stelden een onderzoek in. Er werd niet direct aan sabotage gedacht. 'Er wordt bij deze bouw onder hoogspanning gewerkt en het is daarom mogelijk, dat deze vernielingen uit wrok tegenover een of andere uitvoerder zijn aangebracht.' Trouw vermeldde voorts dat er 's nachts particuliere bewaking was, maar dat er desondanks een zware trilmachine was gestolen.

Ook op de Legerplaats 't Harde werd er gestolen, daarover doen heden ten dage nog hardnekkige verhalen de ronde. Zo zouden bouwmaterialen die aan de voorkant het kazerneterrein opkwamen, met haast dezelfde vaart weer via de achterpoort worden afgevoerd.

Een PIAT groep van de Limburgse Jagers op de legerplaats in aanbouw.

Naast de vrees voor sabotage, waarbij men aan pacifistische dan wel communistische elementen dacht, was diefstal de reden om de kazerneterreinen te beveiligen. Terwijl de vier kazernes in februari de voltooiing naderden, was de particuliere beveiliging blijkbaar niet meer voldoende. De uitgestrektheid van de terreinen van de grootste kazernes tot dan toe gebouwd in Nederland, zal daarbij een rol hebben gespeeld. De landmacht putte daarom uit het eigen arsenaal van eenheden om de bewaking voort te zetten. In het zuiden des lands werd een infanteriebataljon gevonden dat klaar was met de opleiding en dat al eerder op de Legerplaats Oirschot wachttaken had vervuld: 322 Bataljon Limburgse Jagers (322 BLJ). Op 29 februari 1952 werd naar ieder van de vier kazernes een compagnie uitgezonden. Nunspeet was de uitzondering, die kreeg behalve de H-compagnie ook de Staf en stafcie. Zodoende werden Limburgse en Brabantse jongens de allereerste permanente bewoners van de legerplaats. Ze konden direct aan de slag met wachtlopen, brandpiket en corvee.¹²

Limburgse Jager Bair Heijen over de legerplaats: 'In Nunspeet was het nog een aardig rommeltje. De wegen waren nog niet klaar, geen appèlplaats en verschillende gebouwen zoals de kantine en de officiersmess stonden nog in de steigers.' Wachtlopen was een saaie bezigheid, maar in het donker werd dat een ander verhaal. Heijen en zijn mede-soldaten moesten ergens in hun eentje gaan staan en dan werd het toch spannend. In het donker kun je je van alles inbeelden. Een soldaat schoot op iets dat hij zag bewegen en niet reageerde op zijn aanroep. Dat bleek even later een lege cementzak te zijn.

Patrouille lopen 's nachts was een avontuur op zich. Bair Heijen: 'Het wachtlopen 's nachts was niet bepaald een pretje. Je had gewoon geen idee waar je ergens stond. Het was er enorm groot en er was geen verlichting. Had je wachtpatrouille dan moest je met drie man buiten het kamp om langs de afrastering. De voorste man had een zaklantaarn en die moest dan maar de weg zoeken. Menig keer werd er in de nacht gevloekt als je voor de zoveelste keer ergens tegen aanliep of in trapte.'

Lang zou het wachtlopen echter niet duren. Toen alle vier de legerplaatsen bewoonbaar waren, werd 322 BLJ op 18 maart in Nunspeet weer samengevoegd. Op diezelfde datum werd het onder het commando van 32 Regiment Infanterie geplaatst. Het was vanaf toen weer zaken als vanouds met al snel een oefening met bivak bij Hulshorst, op minder dan tien kilometer lopen van de kazerne.

Limburgse Jagers & 322 BLJ

Het Regiment Limburgse Jagers (RLJ) werd op 1 juli 1950 opgericht. De naam Limburgse Jagers werd gekozen door de eerste regimentscommandant, luitenant-kolonel J.L.H.A. Antoni, die van 1948 tot 1950 commandant was van zowel 2 RI als 6 RI. Antoni werd als kolonel commandant van 32 RI, waar ook 322 BLJ onder zou vallen. 322 BLJ werd op 1 februari 1952 opgericht, in juli 1953 werd het omgenummerd tot 432 BLJ, en op 1 juni 1957 nogmaals en nu tot 16 BLJ. Het bataljon werd op 18 april 1975 mobilisabel gesteld.

¹² Bron: Historische collectie Limburgse Jagers.

Militaire kampementen in Nunspeet betrokken

Toen de legerplaats bewoonbaar werd bevonden verschenen in rap tempo de eenheden waarvoor hij was bedoeld. Plaatselijke krant Nunspeet Vooruit stuurde een verslaggever om de ingebruikname mee te maken. Deze schreef met vlotte pen een uiterst leesbaar verslag¹³ waarin bijzaken niet vermeden werden.

'Zo Huub, daar zijn we dan', zei verleden week de hoofduitvoerder C. Lammers, van het in snel tempo uit de grond gestampte kampement te Nunspeet tegen zijn planning-assistent, de heer Heegers. De heer Everts, technisch adviseur, stond vergenoegd aan een sigaret te trekken. Over de oprijlaan van het kamp daverden de trucks, drietonnens en jeeps, allen beladen met uitrustingsstukken, terwijl daar tussendoor de gezichten van de soldaten nieuwsgierig tuurden naar de acht keurig op een rij liggende gebouwen, die tezamen ruim 2000 man zullen herbergen.¹⁴ Bij de modern ingerichte keuken stonden de koks al in hun witte jasjes en reeds de volgende dag klonken de commando's over het exercitieveld, dat door de wegenbouw eveneens in record-tempo werd aangelegd.

Het gehele kampement is als een paddestoel uit de grond verzezen op een plek, waar vorig jaar, waarschijnlijk tijdens de vacantiemaanden, een jongen en een meisje, innig verstrengeld, in een boom kerfden. De boom staat er nog, maar aan haar voet is nu de keuken verzezen. In plaats van verliefde paartjes staan er nu rijen militairen, die hun etensblikjes luidruchtig laten rinkelen.

Evenals in de andere kampementen te Ermelo, Oldebroek en Steenwijk is het hier een wedloop geweest met de tijd om alles klaar te krijgen. De acht logiesgebouwen, de keuken, het ketelhuis, de waterzuivering en het nog in aanbouw zijnde ontspanningsgebouw staan daar nu als resultaat van dagenlang zwoegen en nachtenlang overwerken.

Het aantal werklieden bedroeg in de drukste maanden dicht bij de 1300. Nu zijn er nog ongeveer 300 en de inwoners van Nunspeet, die enkele maanden lang de vele bussen door ons dorp zagen rijden, volgeladen met grondwerkers, metselaars, timmerlui en betonwerkers, hebben nu hun ogen uitgekeken naar de lange rijen militairen, die het station blokkeerden. Nunspeet is garnizoensplaats geworden en hoewel het kampement een paar kilometer van het dorp af ligt, toch hebben de particuliere en kerkelijke instanties hun hoofden reeds bij elkaar gestoken om ook van de zijde der burgerij alles te doen wat in het vermogen ligt om de militairen gedurende hun vrije tijd aangenaam bezig te houden. Hoewel de militairen dus hun intocht hebben gedaan, toch is het kampement nog niet geheel klaar. Nog steeds rijden de auto's met cement, steen en zand af en aan. In de loop van de volgende maanden zullen er nog een bureelgebouw, een officierenhotel en enkele kleinere gebouwen bij komen.

¹³ De tekst van dit artikel verscheen in *Nunspeet Vooruit* op 4 april 1952 en is, inclusief schrijfwijze uit die tijd, letterlijk overgenomen.

¹⁴ De maximale legeringscapaciteit van de kazerne was meer dan 3000 man, maar dit aantal is waarschijnlijk nooit voorgekomen. Er was ruimte voor 16 eenheden ter grootte van een compagnie. Als die alle de maximale kamerbezetting van 16 man hadden gehaald, was er samen met de legering van de dienstplichtig onderofficieren per eenheid een sterkte van ± 200 man. Dit maal 16 en je komt op 3200 man.

Vanaf het dak van de kantine, de kersverse Legerplaats Nunspeet.

De gebouwen zijn alle ruim en lichtig; er zijn twee verdiepingen en de ventilatie door middel van rotarventilatoren is ruim voldoende. Een ruime en heldere cantine, voorzien van buffet en bar, verkoopt alles, van schoenveters tot Haagse hopjes toe. In het Ontspanningsgebouw zal een ruim toneel ook grotere gezelschappen in staat stellen hier op te treden.

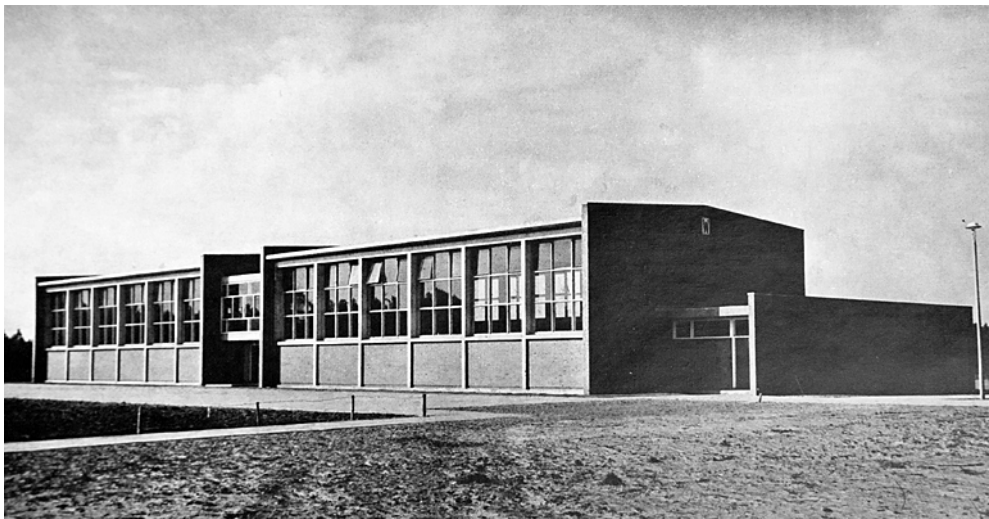
De legerplaats wordt afgebouwd

De kazerne werd vanaf eind februari 1952 betrokken maar was verre van af. Verwonderlijk was dit niet want een complete kazerne bouwen in een half jaar tijd was een opgave die simpelweg niet reëel was. Er waren begin 1952 legeringsgebouwen, een kantine en een eetzaal en zodoende konden er eenheden worden gelegerd, maar voltooid was de legerplaats niet.

In 1952 en 1953 zou in een lager tempo dan voorheen de kazerne worden afgebouwd. De grote hoeveelheid bouwvakkers die in zes maanden tijd de belangrijkste gebouwen de grond uit had gestampt, was in april 1952 gezakt van 1300 naar 300.¹⁵ Volgens de plaatselijke krant waren ze nog druk bezig met het bureelgebouw, het officiershotel en enkele kleinere gebouwen die in de volgende maanden 'erbij' zouden komen.

Aan de theater-filmzaal werd nog hard gewerkt en eenmaal gereed werd deze onder grote belangstelling op 8 juli dat jaar in gebruik genomen. Het bureelgebouw werd vermoedelijk dat jaar ook afgebouwd, maar toen stokte het bouwproces enigszins. Pas in 1953 werden de laatste grote gebouwen van de kazerne opgeleverd en *Nunspeet Vooruit*, het blad dat vaak goed was geïnformeerd, was erbij.

Op 25 september 1953, wat anderhalf jaar na de komst van de eerste eenheden was, werd de gymnastiekzaal officieel aan de legerplaats overgedragen. *Nunspeet Vooruit*: 'Het is niet zo maar een gymnastiekzaal; het is een enorme ruimte, waar men alles vindt wat men maar nodig heeft. De zaal bestaat uit twee gedeelten, elk van 24 meter lang en 12,5 meter breed.' En men keek alvast vooruit met de mededeling: 'Ook zal binnen enkele weken in de legerplaats het officiershotel feestelijk in gebruik genomen worden.'¹⁶

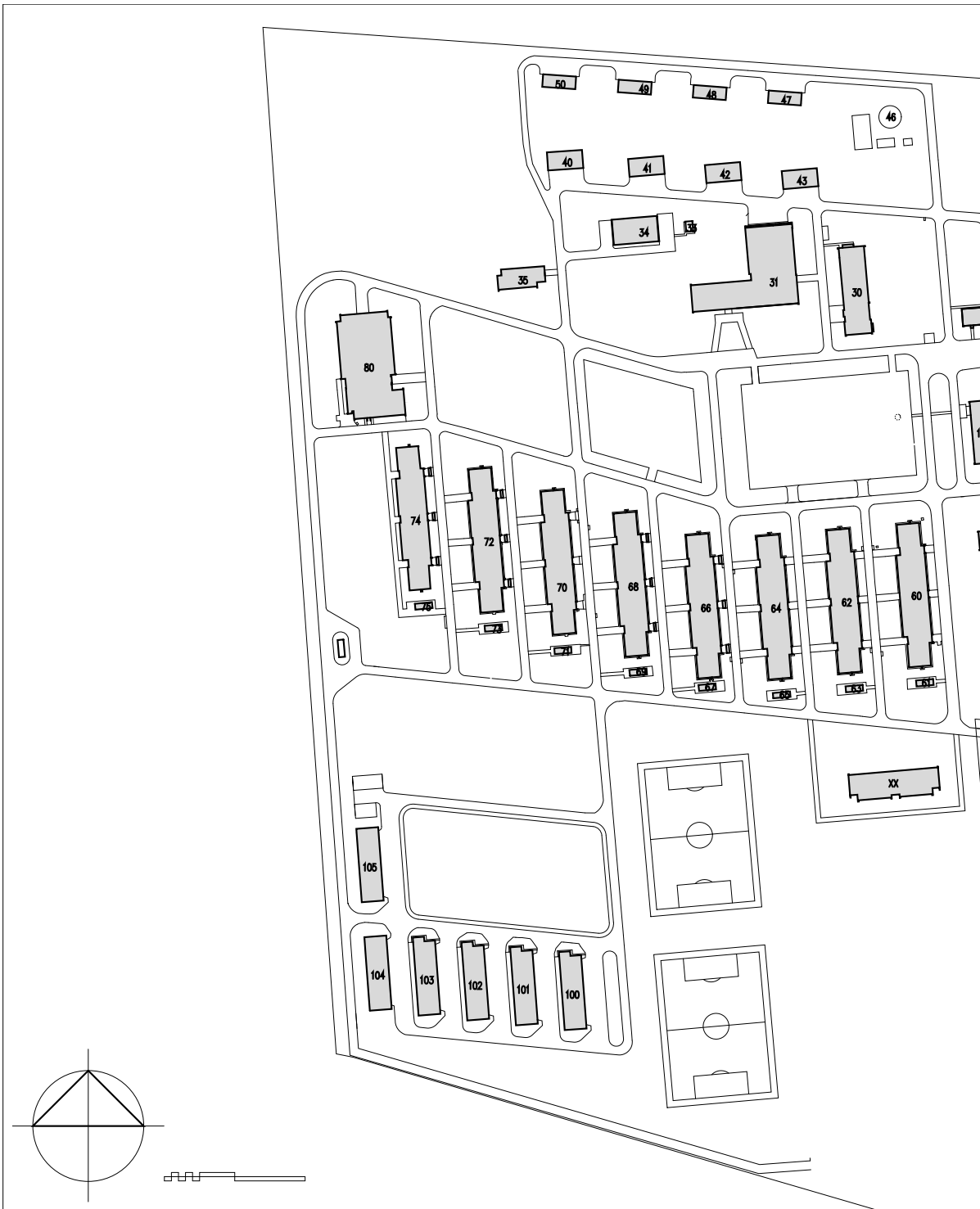
De standaard gymnastiekzaal die op alle nieuwe legerplaatsen verrees.

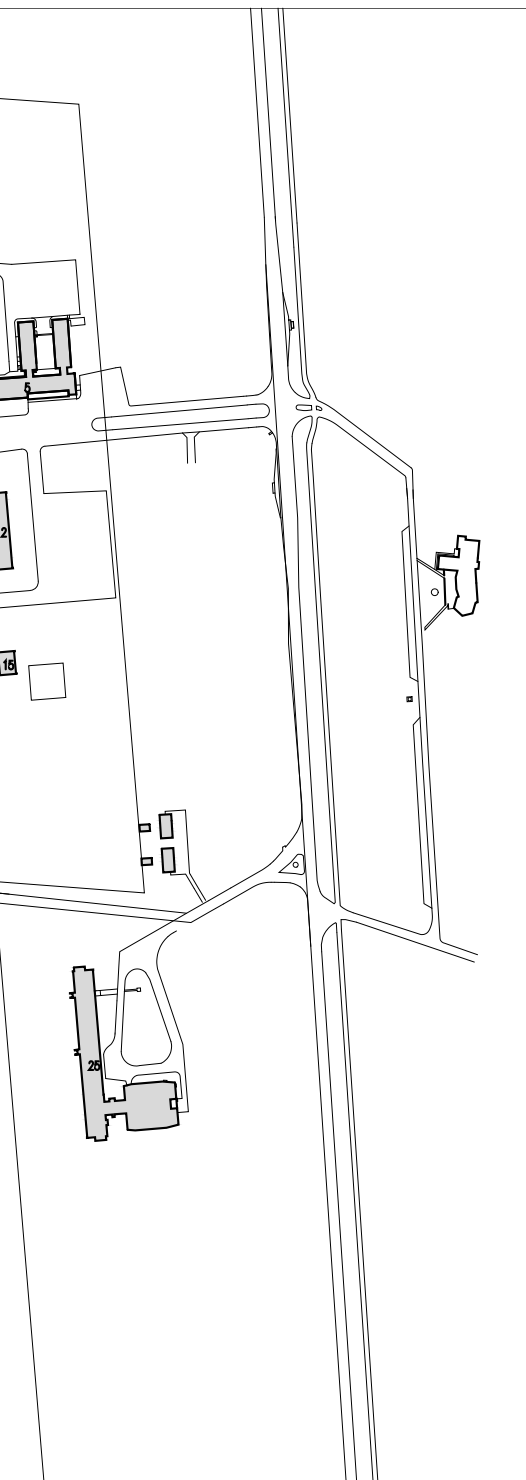
¹⁵ *Nunspeet Vooruit*, 4 april 1952

¹⁶ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 25 september 1953

Op 20 oktober 1953 was de Legerplaats Nunspeet de achtergrond voor de symbolische overdracht door de bouwers van Nunspeet en de vier andere gelijksoortige legerplaatsen. De N.V. Midden-Nederland waarin de bouwers zich hadden verenigd voor de duur van de opdracht, droeg op die dinsdag de vijf kazernes officieel over aan het Ministerie van Oorlog in de persoon van staatssecretaris F.J. Kranenburg. Namens de bouwers gaf de heer L. van Kesteren een overzicht. Voor de vijf kazernes was meer dan één miljoen ton aan materiaal verwerkt. Veertienduizend bouwvakkers hadden gezamenlijk veertien miljoen manuren gewerkt. *Nunspeet Vooruit* noteerde het ijverig en schreef ook op dat er maar liefst vijftigduizend militairen op de vijf kazernes waren ondergebracht. Tienduizend per kazerne dus in plaats van de maximale tweeëndertighonderd. Een foutje dat ook in enkele landelijke kanten te lezen viel.

Kolonel Stumphius, hoofd van het Centraal Bouwbureau der Genie, speechte ook en wees in zijn toespraak op een aspect dat tot dan toe enigszins onderbelicht was gebleven: de architectuur. Die had de aandacht getrokken van architecten in binnen- en buitenland. Stumphius: 'Het ideaal was geweest aan de soldaten een behoorlijk onderdak te verschaffen, dat niet alleen lichamelijke gezondheid, doch ook een geestelijk evenwicht in een harmonisch milieu zou verzekeren.' Waarna de aanwezigen een rondgang maakten door het zojuist gereedgekomen officiershotel. De bijeenkomst werd afgesloten in de officiersmess met een receptie die door de N.V. Midden-Nederland werd aangeboden. Hiermee was een belangrijk hoofdstuk in de naoorlogse kazernebouw voltooid.

De Legerplaats Nunspeet in afgebouwde toestand (1953)

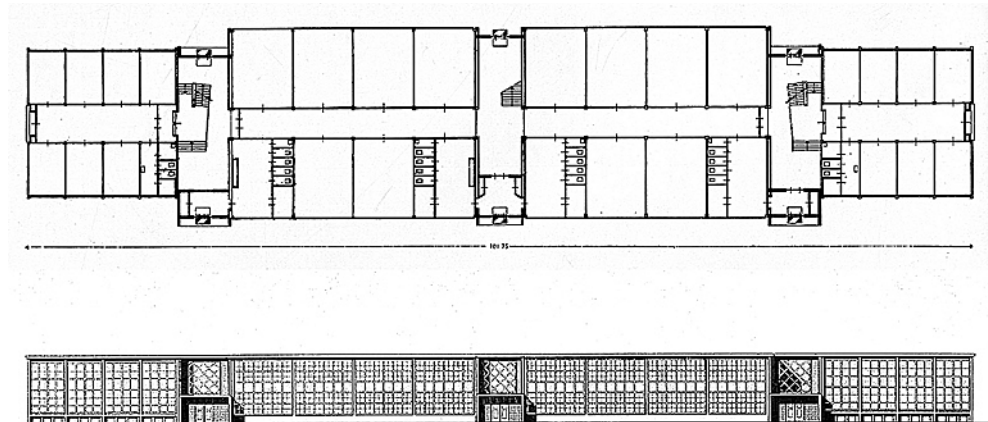
De nummering is dezelfde als op de plattegrond naar de laatste toestand op pagina 170-171. Sommige oudgedienden van de legerplaats gebruiken een afwijkende nummering voor de legeringsgebouwen; van voor naar achter: 1 tot en met 8.

Gebouwnr.	functie
05	wacht, kazerneziekenverblijf, werkplaatsen
12	bureelgebouw
15	pompkelder
25	officiershotel en mess
30	lesgebouw
31	manschappeneetzaal
33	trafogebouw
34	ketelhuis
35	onderofficiersmess
40 t/m 43	magazijn
46	waterzuiveringsinstallatie
47 t/m 50	munitiebunkers
60 t/m 74	even nummers: legeringsgebouwen
61 t/m 75	oneven nummers: fietsenstallingen
76 t/m 78	trafohuisjes
80	kantine en filmzaal
99	gasflesopslag
100 t/m 105	werkplaatsen
xx	sportgebouw, nummer niet meer bekend

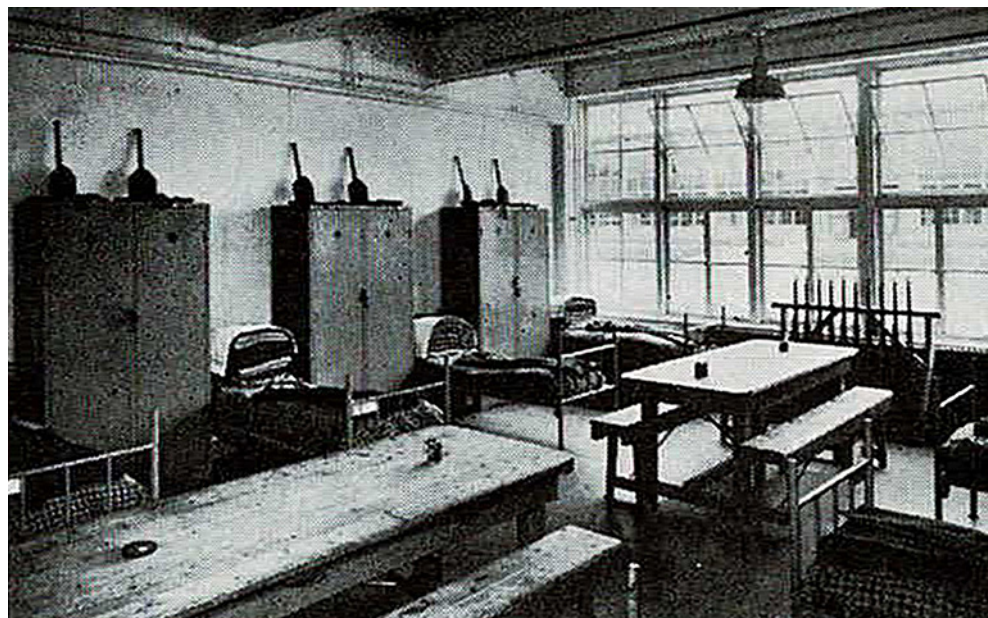
Tekeningen en foto's

Misschien was het al opgevallen: de artikelen over de legerplaats in zijn jaren direct na de bouw hebben een gemis, ze bevatten weinig foto's. Niettemin is er wel degelijk materiaal en zijn er gebouwplattegronden en tekeningen van de gevels. De nu volgende pagina's met vooral plaatjes en in mindere mate tekst laten de legerplaats in zijn beginjaren zien.

Legeringsgebouwen

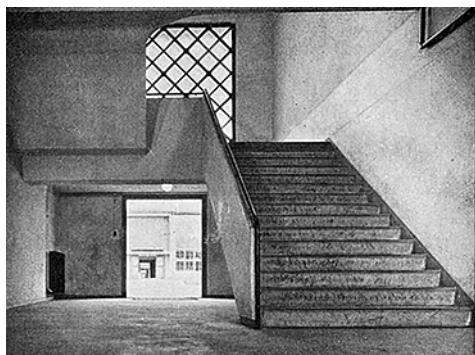

Wat op deze plattegrond opvalt is dat wasruimtes en toiletten zich aan de voorzijde van de gebouwen lijken te bevinden. Maar de bovenzijde van de tekening was de feitelijke voorkant van de gebouwen (westzijde), de kant waar de zon onderging en de compagniesappels werden gehouden.

De legeringskamers waren bedoeld voor maximaal zestien man in dan hoogstnoodzakelijke stapelbedden. De kamer op de foto hiervoor huisvest er tien zoals valt af te leiden uit de tien geweren in het geweerrek voor het raam. De bedden bestaan uit de onderste helft van een stapelbed. De dubbele PSU-kasten met de pionierschoppen erop suggereren een hogere kamerbezetting.

Andere gebruiksruimtes in de legeringsgebouwen

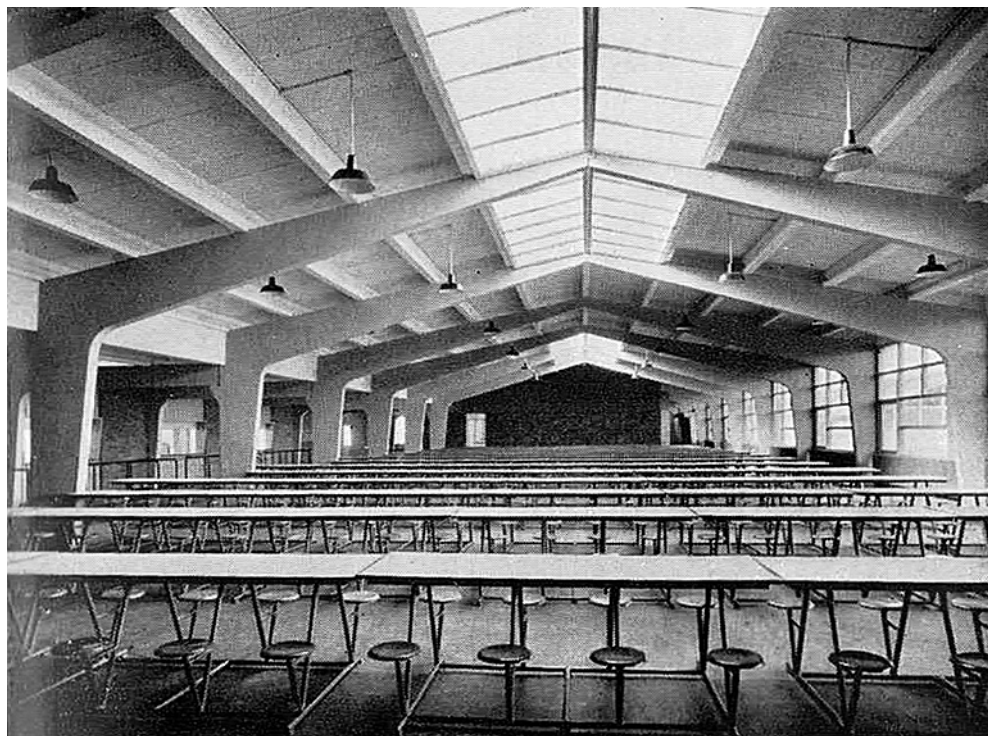
Linksboven de kale trappen en vloer van het trappenhuis in het middendeel van het gebouw. Wat opvalt aan de naastliggende foto van de heren in het bureelgedeelte, is dat de man op de voorgrond een burger is.

Officiershotel

In 1953 werd het officiershotel opgeleverd als laatste grote kazernegebouw. Het logiesgedeelte bevatte 54 éénpersoonskamers en 42 twee à driepersoonskamers. Die laatsten voor jongere officieren en vaandrags. Op de begane grond waren twee ruimtes voor belangrijke gasten, soms aangeduid als generaalskamers, elk met eigen douche en toilet. Het lage deel van het gebouw bevatte de officiersmess.

Manschappeneetzaal

De manschappeneetzaal. Een blind paard kon hier geen schade aanrichten. In later jaren zag het er gezelliger uit.

Bureelgebouw

Dit was bestemd voor: 'de staf van het kazernement. Het is in feite het stadhuis van de militaire gemeenschap.' Aldus het boek *1951-1953* dat de bouwer van de legerplaats uitbracht. Stadhuis of niet, het was net als de rest van de kazerne sober uitgevoerd. Als dekvloeren werden dubbel hardgebakken tegels in ingangshuis en trappenhuis toegepast, kurklinoleum voor burelen en gangen.

Lesgebouw

Hier werd menig uurtje doorgebracht terwijl een kaderlid van je eenheid probeerde je kennis en vaardigheden op een hoger peil te brengen. Op de kop van het gebouw de tweede filmzaal van de kazerne waar ondermeer instructiefilms werden vertoond.

Wachtgebouw en kazerneziekenverblijf

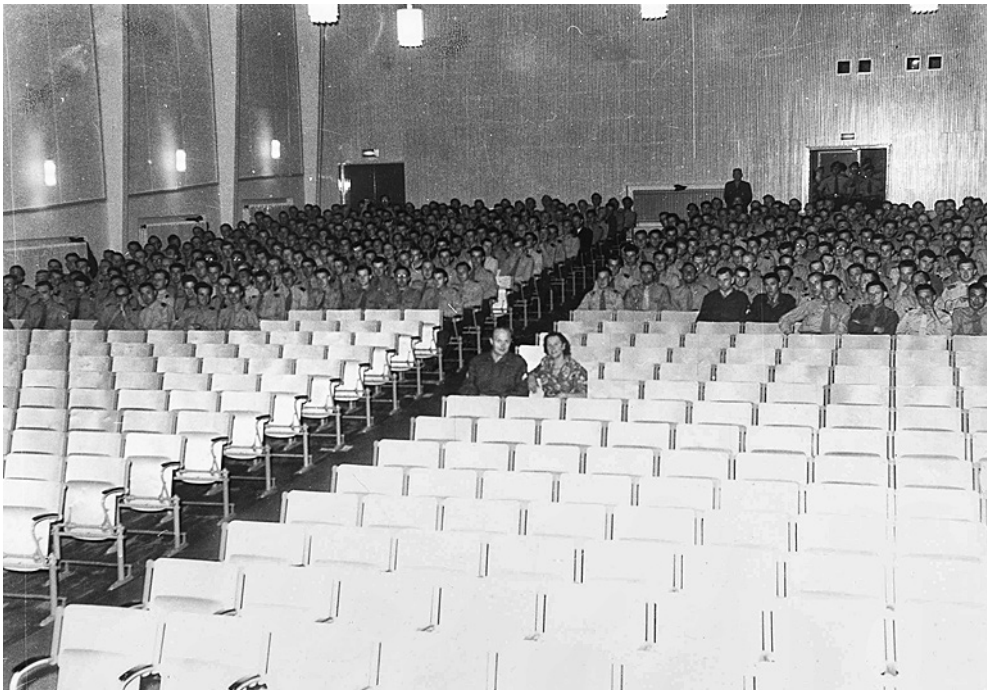
Aan de poort staan en militaire paspoorten controleren terwijl de wachtcommandant vanuit zijn hokje toekijkt. Lange tijd was deze taak overdag voor de marechaussee, 's avonds, 's nachts en in de weekeinden voor de andere eenheden. Het linkerdeel van het gebouw bevatte het kazerneziekenverblijf (KZV).

Het probleem der vrijetijdsbesteding

De kersverse Legerplaats Nunspeet werd vanaf eind februari 1952 bewoond maar was verre van af. Gelegen op een flinke afstand van de bewoonde wereld moesten de eerste bewoners op zoek naar een zinvolle invulling van hun vrije tijd. Dat viel vooralsnog niet mee, hoewel daar spoedig verandering in zou komen.

Op het gebied van vermaak voor soldaten op de nieuwe legerplaatsen hadden er in 1951 al waarschuwendende woorden gestaan in *Tubantia*. 'Duizenden soldaten komen in streek zonder enig vertier,' aldus de krant op 24 oktober dat jaar. Met als onderkop: 'Burgemeesters van Noord Veluwe zien grote moeilijkheden in de toekomst.' Voor het buurtschap 't Harde, waar slechts twee kleine cafés waren, voorzag men dat mogelijk vierduizend soldaten de gelegenheid zouden aangrijpen voor 'een avontuurtje' met meisjes uit de dorpen, wat blijkbaar ongewenst was. Voor Nunspeet, waar in de directe omtrek van de kazerne haast geen huis was te vinden, hoopte men maar dat de bewoners ieder weekend naar huis konden.

Nunspeet was behelpen. Oud Limburgse Jager Edmond Heijnen herinnerde zich een café waar de eerste de beste avond het bier op was. Op zondag was dat café dicht, heel anders dan in het dorp waar Heijnen vandaan kwam. Dus werd het wandelen en een beetje rondhangen op de hei. Het zwembad was op zondag uiteraard ook dicht. Dat vormde echter geen belemmering voor Heijnen en zijn maten, die dan maar over het hek klommen. Al met al kwamen Nunspeet en omgeving niet over als een plek die het garnizoen als erg welkom in de armen sloot.

De theater- annex filmzaal (datum onbekend).

Mogelijk was het gebrek aan vermaak in de omgeving een van de redenen, dat iedere nieuwe legerplaats een theaterzaal kreeg. Die van Nunspeet was het eerst klaar en een flink aantal militaire hoogwaardigheidsbekleders was op 8 juli 1952 bij de opening aanwezig. Het regende superlatieven, het was 'een ontspanningszaal waar menig stad jaloers op kon zijn' met maar liefst 780 zitplaatsen. Het toneel, de verlichting en de geluidsinstallatie werden geprezen, evenals de ruime artiestenverblijven met douchecellen.¹⁷ De verslaggever van het *Limburgs Dagblad* was enthousiast over de zaal, maar minder te spreken over het cabaret van Gerard Walden en Berry Kievits, dat 's avonds het eerste optreden verzorgde. 'Zouteloze sketches en grappen met een lange baard wisselden elkaar af. Echte humor ontbrak volkomen.'

De aanwezigheid van een reporter van het dagblad was het gevolg van de legering van de Limburgse Jagers op de kazerne. De aanwezigheid die dag van kolonel Antoni, commandant 32 RI waar de Jagers onder vielen, had er ook mee te maken. De kolonel werd geïnterviewd over de ontspanningsmogelijkheden voor soldaten en sprak daarbij niet met meel in de mond. 'Al ligt dit kamp nu in één der mooiste streken van ons land, toch gaan de soldaten hier, zover van de bewoonde wereld, dood van verveling.' Buiten de hekken van de legerplaats was het 'probleem der vrijetijdsbesteding' niet opgelost. Weliswaar was er een voorlopig Humanistisch Militair Tehuis geopend in Vierhouten, de behoefte aan meer tehuizen liet zich voelen, en dan vooral een katholiek voor de Limburgers. Het bleef voorlopig bij uitgaan in Nunspeet waar cafés waren waar 'bijna niet in was te komen', aldus Limburgse Jager Bair Heijen. Ook soldaat Aart Lodder van de Technische Dienst voelde zich niet thuis in de uitgaansgelegenheden van het dorp. Hij zat liever niet tussen mensen die hij maar moeilijk kon verstaan.¹⁸

Op de legerplaats nam het aanbod aan vertier gelukkig snel toe. Vlak voor een grote oefening in Duitsland werd in september iedereen het weekend binnengehouden. Zaterdag overdag werden volleybal- en bokswedstrijden gehouden, 's avonds kon de operette 'Die Czardas-Fürstin' worden bezocht. Zondag was er een swingband en werden films vertoond. Maar *buiten* de kazerne bleef het behelpen tot in 1954, toen eindelijk de drie militaire tehuizen aan de Elspeterweg werden geopend.

Limburgers op de Veluwe

Erg lang zou het verblijf van de eerste bewoners van de Legerplaats Nunspeet niet duren. 322 Bataljon Limburgse Jagers was gevuld met de lichte 51-1 die eind oktober 1952 afzwaaide. Zij werden 6 november dat jaar opgevolgd door 412 Bataljon Limburgse Jagers. Die kwamen per trein en werden op het station van Nunspeet verwelkomd door de Limburgse Jagerskapel. Waarna het hele bataljon, 900 man sterk, naar de kazerne marcheerde. Halverwege 1953 werd als gevolg van een reorganisatie het bataljon onder de vleugels van de Limburgse Jagers weggehaald om verder te gaan als 412 Bataljon Garde Jagers.

¹⁷ *Limburgs Dagblad*, 11 juli 1952

¹⁸ Zie het artikel 'Een gloednieuwe kazerne'

Het dorp en de legerplaats (1)

Het jaar 1953 was het eerste volle jaar dat de Legerplaats Nunspeet in gebruik was. Een jaar dat niet geruisloos verliep. De kazerne én de omgeving zouden meerdere malen het landelijk nieuws halen. In de volgende artikelen over dit jaar kijken we behalve naar de kazerne en haar bewoners naar de omgeving. Wat betekende de komst van duizenden militairen voor de bewoners van Nunspeet, Elspeet en Vierhouten, waar kort ervoor in 1947 totaal nog geen 5400 mensen leefden? Vreemden die van heinde en verre kwamen met andere achtergronden, deels een andere godsdienst en vaak zelfs ongelovig. Het was een ware invasie waar op de een of andere manier mee moest worden omgegaan.

'Wat doet Nunspeet voor de militairen?' vroeg *Nunspeet Vooruit* van 13 oktober 1953 zich af in een kop en beantwoordde die vraag zelf maar met 'Bitter weinig!' De bevolking van Nunspeet werd in het artikel niet gespaard. Het was een opmerkelijke en harde aanval. De krant schreef: 'Laten we maar ronduit praten! De Veluwnaar is in het algemeen behoudend', en constateerde ook dat er iets aan het veranderen was in Nunspeet en omgeving, er zouden beroepsmilitairen in het dorp komen wonen. 'Dit zal in het begin ongetwijfeld moeilijkheden met zich meebrengen. Tot dusver had de bevolking rustig geleefd en was men zijn oude gangetje gegaan, zoals de Veluwnaar dit al eeuwenlang was gegaan. Maar de ontwikkeling gaat verder, men kan de klok niet stil zetten!' Maar waar het artikel zich het drukst over maakte, was de houding van de bevolking ten opzichte van de dienstplichtigen.

Om zich voor te bereiden op de komst van de militairen, vooral van de dienstplichtigen die de meerderheid van hen zouden vormen, hielden de kerken van Nunspeet

De hervormde kerk in Nunspeet.

op 29 februari 1952 een gezamenlijke vergadering. Vertegenwoordigers van vijf kerkgemeenschappen kwamen onder leiding van dominee Graafstaal, legerpredikant in Ermelo, bij elkaar en richtten de Protestants Interkerkelijke Vereniging op 'tot behartiging van de belangen der militairen te Nunspeet'. Graafstaal gaf een overzicht wat gedaan zou moeten worden. Een Protestants Militair Tehuis zat er vanwege de kosten voorlopig niet in, de burgemeester had zich er tevergeefs voor ingezet. Maar de jongens moesten 's avonds wat gezelligheid hebben en in de kazerne vonden zij die niet. Er zou een gezamenlijke oplossing moeten komen. Dat laatste was een brug te ver voor de gereformeerde gemeente. Ze wilden wel 'hun eigen jongens' in de gaten houden. Die zouden welkom zijn in hun huizen net als de jongens van andere (geloofs-)richtingen die mee wilden komen. De overige kerkgenootschappen stonden positiever tegenover samenwerking. Ze zagen dit als 'enige mogelijkheid om iets te bereiken in ons kleine dorp'. Dominee Graafstaal merkte op dat er ook zo'n duizend onkerkelijke militairen zouden zijn waarvoor zij eveneens zouden moeten zorgen. Er werd die avond een voorlopig werkomité opgericht dat een aantal punten zou uitwerken. Daaronder waren: kerkelijke zorg, recreatie en ontwikkeling waarbij ook werd gedacht aan natuurexcursies, en een centrale voor koffieadressen.¹⁹

Spijtig genoeg kwam er weinig van terecht. Het koffiecomité dat werd opgericht bleek volgens *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad* een doodgeboren kindje. Alleen de sportverenigingen hadden enig contact met de militairen. In 1952 was er voor de dorpskinderen een Sinterklaasfeest op de kazerne gehouden. Maar het dorp bleef lauw en 'de liefde kan niet van één kant komen', aldus de krant in een tussenkop. Een meer tegemoetkomende houding van velen was gewenst. Soldaten zaten niet voor hun plezier onder de wapenen en wilden wel eens weg uit de sfeer van de kazerne. Enkelen, maar dit waren uitzonderingen, hadden hun deuren opgezet voor een beperkt aantal militairen. Maar buiten dat: 'Er is in Nunspeet niks te doen', tekende de krant op van militairen. 'Wij staan overal buiten.' 'Er wacht ons veel werk', eindigde het artikel. 'Het gaat tenslotte om een deel der Nederlandse jeugd. Het gaat niet aan dat onze soldaten 's avonds altijd over de straat moeten slenteren...'²⁰

Woningen voor beroeps

Niet alleen dienstplichtigen veranderden het straatbeeld en de bevolkingssamenstelling van Nunspeet. Al tijdens de bouw van de kazerne hadden veel bouwvakkers pension genoten in de omgeving. Toen de kazerne af was ontstond behoefte aan woningen voor beroepsmilitairen en die waren er nauwelijks. Ongehuwde onderofficieren konden in pension, ongehuwde officieren in het officershotel op de kazerne. Voor gezinnen en hen die een gezin wilden starten was dat geen optie, er moest worden gebouwd. Eind 1953 gebeurde dat op de Brinkakkers voor de vaste staf van de legerplaats.

¹⁹ *Nunspeet Vooruit*, 29 februari 1952

²⁰ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 13 november 1953

'Een gloedjenieuwe kazerne'

Begin jaren vijftig, de Legerplaats Nunspeet rook nog naar verse verf en beton. Van overal werden er eenheden en soldaten naar de splinternieuwe kazerne gedi-rigeerd. In het dorp Nunspeet was men niet gerust op die toevloed van militairen die zelfs leidde tot waarschuwingen van de dominee. Aart Lodder, opgeleid in Utrecht bij de Technische Troepen, was een van de kersverse bewoners en vertelt over de begintijd van de kazerne.

Aart Lodder: 'Militaire dienst vond ik in die tijd wel leuk, het was een soort ta-toeage, je ging meetellen. Toen ik moest opkomen bracht mijn moeder me naar het station, daarmee was ik de enige. Ik vond het prachtig dat mijn moeder dat wilde. Ik was niet echt een moederskind, maar mijn moeder had vroeger vanwege de winkel weinig tijd voor ons. Ik dacht jullie lachen maar wat je wilt, maar ze wil het zelf. In Utrecht liep ik eerst met een lang gezicht, ik was het vrije leven gewend. Daar moest je zomers om 05.15 uur je bed uit, wassen en dan om half zeven netjes geschoren voor je bed staan. Daarna ontbijt, er stonden al hele tafels met eten voor je klaar. Je at in hetzelfde gebouw waar je sliep. Dat eten werd natuurlijk opgehaald, maar wist ik veel. Later groeide mijn bewondering voor de discipline en dat alles op tijd was.'

'Toen de opleiding klaar was hingen er lijsten aan het bord waar je vervolgens naar toe zou gaan. Voor mij was dat Nunspeet. Dat was een nieuwe kazerne, prachtig aangelegd en je kijkt je ogen uit. Die hele rij legeringsgebouwen, alles gloedje-nieuw met boompjes van nog geen meter hoog. Ik kwam bij een herstelcompag-nie die in gebouwnr. 70 zat, niet al te ver van de kantine en de filmzaal. Onze compagnie was onderverdeeld in een groep voor de zeilmaker, geschutsherstel-lers, tankmonteurs, gewermakers en wielvoertuigenmonteurs. Met zijn twaalfen lagen we op een kamer, aan iedere kant van de kamer stonden drie stapelbedden. Het eten was niet meer zoals op de opleiding op de kamer maar in de eetzaal.

's Ochtends vroeg om een uur of zes, zeven gingen we vaak zwemmen in het bosbad dat langs de weg naar Nunspeet ligt, dat bad was onverwarmd. Ik vond dat vroege zwemmen niet zo leuk. Ik kon wel goed zwemmen en zwom hier in IJsselmonde (*de vroegere en latere woonplaats van Aart Lodder*) in de rivier. Maar dat bad.., dat heldere water trok me niet zo. Overdag werkten we in de garages die achter de grote parkeerplaats stonden. Vanuit het hele land werden er auto's gebracht.'

'Stappen in Nunspeet deden we niet vaak, ik ben nooit een drinker geweest. Nunspeet was erg klein met nauwelijks een café, tussen die mensen wilde ik niet zitten, je kon ze ook heel moeilijk verstaan. Je zocht meer een café met soldaten maar dat was daar niet. Je kon ook naar de twee militaire tehuizen in Vierhouten, daar zat je gezelliger dan in een cafeetje in Nunspeet.

We waren een van de eersten op de kazerne en ze hadden een praatje gehouden wat Nunspeet voor een dorp was. De dominee had de zondag ervoor nog in de preek gezegd dat jonge meisjes moesten oppassen voor het 'groene gevaar'. Ik dacht groen gevaar?? Hoe gaan ze je nu bestempelen terwijl ik hier gewoon netjes op het station aankom en mijn dienstplicht kom vervullen.'

Aart Lodder (l) in de eetzaal. Merk op: vierkante plates met 6 vakjes.

'Mijn maat Cor Groen en ik kwamen een keer te laat terug en de andere jongens van de kamer zouden vanonder de dekens 'Present!' roepen om tien uur. We konden dus niet meer door de poort, dat zou dom zijn voor ons en voor de jongens. We liepen daarom naar het terrein achter de legeringsgebouwen (*de zuidkant*). Daar stonden hoge hekken, we hebben de winterjassen op het prikkeldraad gegooid en zijn er eroverheen geklommen. We moesten heel veel lachen maar wel stilletjes. Het terrein daar was nog niet kaal gemaakt en de afstand tot de gebouwen was een meter of tweehonderd. De wacht was die avond van de marechaussee en die was fanatieker. In het donker zagen we iets staan, we keken er uren naar maar kropen wel steeds dichterbij. Hij stond zo stil, dat kon geen vent zijn, uiteindelijk zagen we dat het een denneboom was. Om twaalf uur waren we op de kamer.'

'Toen mijn militaire dienstitijd er bijna opzat ging het even door mijn gedachten om beroeps te worden, maar niet echt serieus. Ik zou gauw een gezin hebben en gaan trouwen en dan moeten er centen komen. De hele compagnie zwaaide af, een week later zou er een nieuwe komen. Aan een afzwaai feest werd niets gedaan, we werden met auto's naar het station gebracht en stapten daar met de plunjezakken op de trein. Op de herhaling zouden we elkaar weer zien.'

Aart Lodder ...

... is geboren en getogen in Rotterdam-IJsselmonde en werd aan de ambachtsschool opgeleid tot automonteur. In maart 1952 kwam hij op bij de Technische Troepen in Utrecht. In totaal zou Aart Lodder 24 maanden dienen en daar per dag 75 gulden (€ 0,34) voor krijgen.

Het dorp en de legerplaats (2). De taartenactie

De relatie tussen het dorp Nunspeet en de legerplaats in de jaren 1952-1953 liet te wensen over. Waren in het verleden veel plaatsen blij geweest met de komst van een garnizoen, Nunspeet was het opgedrongen. De legerplaats lag vier kilometer buiten het dorp en de bewoners ervan waren eenvoudig te negeren. Nunspeet leefde naast zijn garnizoen, maar niet met. Toch kwam daar eind 1953 enige verandering in.

De liefde kan niet van een kant komen' schreef het *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*,²¹ maar begin december 1953 leek het daar nog steeds op. Net als het jaar ervoor werd op de kazerne een Sinterklaasfeest georganiseerd voor de jeugd uit de dorpen Nunspeet, Elspeet en Vierhouten. Om dat financieel mogelijk te maken was op de kazerne een geldinzameling gehouden, iedere soldaat had een kwartje gegeven. Wie het initiatief hiertoe had genomen is onbekend, vermoedelijk kwam dit van hogerhand met steun van de Welzijnszorg voor de organisatie. De achterliggende motivatie was waarschijnlijk om een goede relatie met de omgeving op te bouwen.

Er werd groots uitgepakt met het Sinterklaasfeest. Met vijf bussen werden 920 kinderen opgehaald. Uit Nunspeet waren de harmonie en de trommelclub gekomen voor de muzikale omlijsting, waarna het wachten was op de goedheiligman. Die arriveerde bij de poort in een open rijtuig waar hij door de wachtcommandant welkom werd geheten en een tijdelijk toegangsbewijs kreeg overhandigd. De kinderen zaten ondertussen in de filmzaal Sinterklaasliedjes te zingen. Na de plechtigheid met de Sint was er poppenkast en werd een film met Micky Mouse vertoond.²² Al met al een geslaagde middag die tot nadenken stemde en tot vervolgactie zou leiden, maar nu vanuit de burgerij.

Om voldoende militairen paraat te hebben met de feestdagen zou de ene helft met Kerst op de kazernes achterblijven, de andere helft met Oudjaar. Landelijk en dus ook in Nunspeet. Het onvrijwillige verblijf op de kazerne tijdens deze dagen van zoveel dienstplichtigen bracht wat op gang in het dorp. Het Sinterklaasfeest had mensen aan het denken gezet en men besloot wat terug te doen. Het eerste idee kwam van een aantal dames uit Nunspeet: oliebolle bakken voor de hele kazerne.²³ Dat zou echter door de grote aantallen moeilijk haalbaar zijn, er kwam een ander idee: taart. Zowel voor de mannen die met Kerst op de legerplaats verbleven, als voor de ploeg tijdens de jaarwisseling.

Schoolkinderen kregen een circulaire mee naar huis met uitleg over de taartactie en het verzoek om een donatie. Het werd een succes, er werd voldoende ingezameld om zowel op Kerst als met Oudjaar zeventig taarten bij de kazerne af te leveren. Die werden niet simpelweg aan de wacht overhandigd, er zat een kleine ceremonie aan vast. Met Kerst had Greetje Cupido de eer om de eerste zending in de kantine aan te bieden aan 800 militairen. Op een foto is te zien dat

²¹ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 13 november 1953

²² idem, 8 december 1953

²³ *Trouw*, 31 december 1953

Zeventig scholieren bieden zeventig taarten aan

Gerard Alblas (II)
„spreekt” het
leger toe

(Van onze verslaggever)

NAMENS alle kinderen van Nunspeet, Elspeet en Vierhouten kom ik u hartelijk bedanken voor het prettige Sinterklaasfeest, dat u voor ons heeft georganiseerd. Uit dank daarvoor bied ik u nu namens alle kinderen gebak aan. En ik hoop, dat het u lekker zal smaken!
Dank u!

Greetje, die te klein was voor de hoog opgestelde microfoon, door een militair wordt opgetild zodat ze haar toespraakje kon houden. Met Oudjaar werden de taarten door Gerard Alblas aangeboden, samen met 69 andere schoolkinderen die ieder een taart droegen. Gerard: 'Namens alle kinderen van Nunspeet, Elspeet en Vierhouten kom ik u hartelijk bedanken voor het prettige Sinterklaasfeest [...] Uit dank daarvoor bied ik u namens alle kinderen gebak aan. En ik hoop dat het u lekker zal smaken.'²⁴

Sinterklaasfeesten en taartenacties

In 1953 was er wat op gang gekomen tussen de legerplaats en de kinderen uit de omgeving. Het jaar erop werd wederom een Sinterklaasfeest op de kazerne georganiseerd en eveneens werden er als dank daarvoor door schoolkinderen taarten aangeboden met de feestdagen. Dertien jaar lang tot in 1965, de jaren erna zijn er geen vermeldingen meer van deze activiteiten in de plaatselijke kranten.

Het was niet alleen de schooljeugd die op het Sinterklaasfeest werd getraakteerd, ook de kinderen uit de kindertehuizen in Nunspeet vierden dit mee. Het aanbieden van de Sinterklaasviering was niet exclusief voor de Legerplaats Nunspeet, in Wezep en omgeving en in Stroe werden dergelijke feesten ook georganiseerd. Vermeldingen van taartenacties voor de militairen van kazernes in deze plaatsen werden niet aangetroffen in de online krantenbank van het Streekarchivariaat Noordwest Veluwe. Dit gebeuren was waarschijnlijk exclusief voor Nunspeet en omgeving.

²⁴ Trouw, 31 december 1953

Het knalt in Elspeet

Ergens achteraf op de Veluwe: het landelijke en in zichzelf gekeerde Elspeet waar zelden wat te doen viel. Maar in oktober 1953 wist het dorp de voorpagina van De Telegraaf te halen en ook de berichtgeving in andere kranten. De dorpsjeugd had een nieuw tijdverdrijf ontdekt met wat 'hulp' van oefenende militairen van de Legerplaats Nunspeet. Deze nieuwe hobby was ietwat uit de hand gelopen.

'Je bent jong en je wilt wat'.²⁵ Maar als kind in het Elspeet van 1953 kon je willen wat je wilde, daar hield het dan ook mee op. De zondag werd gevuld met catechisatie of kerkbezoek, daar viel niet aan te ontkomen. Hoe erg is dat als er de rest van de week wat anders is te doen? Maar dat was er niet! *De Telegraaf*: '... sport is contrabande en een voetbal mag in Elspeet niet rollen. Alles wat maar enigszins op gezond vertier lijkt, wordt door de overheid en de kerk verboden.'²⁶ Dat was qua overheid tegen het zere been. De gemeente was niet tegen sportbeoefening en zou het toejuichen als het tot oprichting van een voetbalclub zou komen in Elspeet. Maar: 'Vele brave kerkleden verklaarden voorstander te zijn van ene voetbalclub, maar dominee is er tegen.' De predikant in kwestie ds. P.J.F. Lamens nader gevraagd bleek niet tegen een balletje trappen te zijn, wel tegen het competitiesysteem.²⁷ Dus was er niks. Wat dan te doen als tienjarige?

Met het gereedkomen van de Legerplaats Nunspeet was er een spannende en niet te negeren buurman bijgekomen. Die buurman oefende op de naast de Elspeerterweg gelegen oefenterreinen waarbij de jeugd van Elspeet ademloos toekeek. Goed voorbeeld deed goed volgen en als vanzelf werd er soldaatje gespeeld, al snel uiterst realistisch. Als de militairen uitgeoefend waren en weer terug naar de kazerne, viel er van alles te vinden: achtergebleven oefenmunitie. De jongens uit het dorp verzamelden patronen. Daar bleef het niet bij. Een drietal handige knapen: Joris Lamens (zoon van de dominee!), Volkert van de Velde en Gerrit Mou vervaardigden met draadpijpen, elastiek en spijkers 'complete en bruikbare stenguns'.²⁸ Toen werd het knallen. Vooralsnog eerst buiten het dorp, maar volgens *De Telegraaf* ook er binnen: 'Schoten knalden door het dorp [...] De jongens amuseerden zich en de ouders keken toe...'

Blijkbaar drong nieuws over het geschiet door op de legerplaats. Even later kwam de marechaussee in Elspeet langs om munitie in beslag te nemen. Een succes was deze actie niet, er werden een paar patronen ingeleverd maar niet de zelfgemaakte wapens, die waren goed verstopt en het spel kon verder. Munitie bleef ruim voorhanden en er werden niet alleen oefenpatronen voor handvuurwapens gevonden maar ook oefengranaten. De tienjarige Peter Mulder deed iets wat niet abnormaal is voor een tienjarige: hij sloeg met een hamer op een tankgranaat. Zijn zusje Christiana kon ternauwernood weggkomen voordat deze ontplofte. Peter raakte gewond aan zijn gezicht en de doktoren vreesden voor blijvend letsel. Het ongeval was de druppel die nodig was om de emmer te doen overlopen.

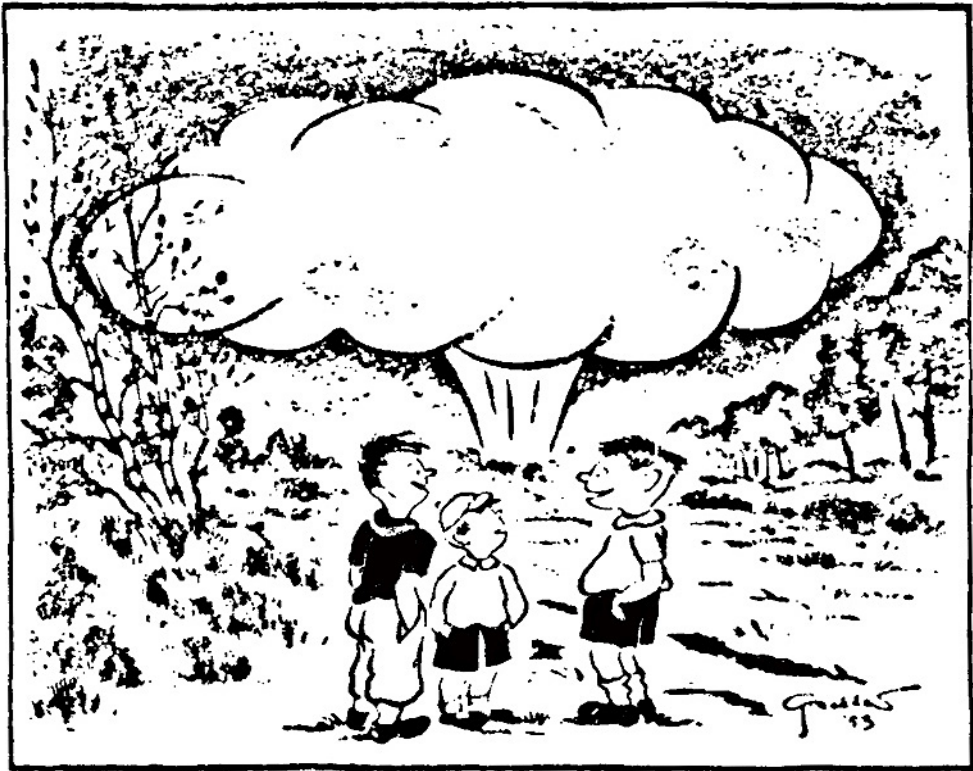
²⁵ Reclamekreet uit 1978 van omroep Veronica

²⁶ *De Telegraaf*, 16 oktober 1953

²⁷ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 20 oktober 1953

²⁸ *De Telegraaf*, 16 oktober 1953

JEUGD VAN ELSPEET.....

„.... Jammer, dat we gesnapt zijn; het ging net zo fijn met onze aloombom-proeven...”

De Rijkspolitie greep in en nu werd uit alle hoeken en gaten van het dorp munitie ingeleverd, honderden patronen, samen met de 'wapens'. Men was hard geschrokken van het ongeluk van de jonge Mulder. De marechaussee ging nog eens op onderzoek uit en trof op de oefenterreinen elf grote granaten aan.

Alles bij elkaar groot nieuws dat tot landelijke aandacht leidde. Elspeet stond er gekleurd op, vooral in *De Telegraaf*, blij was men daar niet mee. *Nunspeet Vooruit* peilde de meningen van 'vooraanstaande Elspeters' over deze ongewenste belangstelling: 'Inderdaad is de jeugd van Elspeet onder invloed van de militairen op hol geslagen. Maar de pers heeft het een en ander sterk overdreven. Dit doet het vreemdelingenverkeer geen goed. En de jeugd van Elspeet, die toch al niet bepaald aan een 'meerderwaardigheidscomplex' lijdt, heeft nu het gevoel van een geslagen hond.' Het ergste vond men nog een spotprent in *De Telegraaf* met een atoombomontploffing, dat was 'misselijke overdrijving'.²⁹

²⁹ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 20 oktober 1953

Een afscheid in stijl

Twintigduizend militairen moesten de jaarwisseling van 1953-1954 doorbrengen in hun garnizoen. Achthonderd van hen sloten het jaar af op de Legerplaats Nunspeet. Om het gemis aan huis draaglijker te maken werd in opdracht van de legerleiding de jaarwisseling groots aangepakt.

De gang van zaken rond de jaarwisseling was niet anders dan met de Kerst toen achthonderd andere militairen de feestdagen op de kazerne hadden moeten doorbrengen. Op 24 december was er een kersttoernooi gehouden met tafeltennis, biljart, kaartspelen, schaken en dammen. 's Avonds (Kerstavond) was er een gezamenlijk diner waarna een lezenspel werd opgevoerd en er gezongen werd door een soldatenkoor. Om middernacht werd de nachtmis gehouden waarna een koffietafel volgde in de kantine. De ochtend van de eerste kerstdag vulde men met een protestantse en katholieke kerstdienst in de filmzaal. De middag met een kerstspel terwijl er 's avonds een filmprogramma werd afgewerkt. Omdat de dag erna een zondag was wederom twee kerkdiensten. De zondagmiddag was wat frivoler ingevuld met een accordeonshow, terwijl er voor 's avonds een operette concert op het programma stond.³⁰ Deze gang van zaken vormde het stramien voor de jaarwisseling.

Dagblad *Trouw* zond op oudejaarsdag een verslaggever naar Nunspeet om er de avond door te brengen. 'Breng de sfeer van de oudejaarsavond zo goed mogelijk in de wereld van de soldaat', had de verslaggever opgetekend uit de mond van de legerleiding die blijkbaar de landelijke kranten had ingeseind. Het werd een braaf artikeltje, en waarom ook niet. Er werd een jaar afgesloten en het was wel zo leuk om het een beetje gezellig te houden, bijvoorbeeld door te vermelden hoeveel oliebollen er op de legerplaats waren gebakken. Dat waren er onder leiding van menagemeester A. de Bruine maar liefst vijfduizend stuks, zes bollen de man. 'Meer was niet nodig,' noteerde de verslaggever, 'want het oudejaarsdiner wordt al een ware feestcantate voor de slokdarm'. En somde vervolgens het menu op:

Menu

Vooraf:	soep haringslaatje
Hoofdmaaltijd:	aardappelen carbonade met jus snijboontjes stoofpeertjes
Toe:	fruit koffie met taart

³⁰ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 24 december 1953

Het werd een massaal diner bij kaarslicht. Samen met officieren en onderofficieren genoten achthonderd man van de maaltijd. Na de aanslag op de slokdarm verplaatsten de activiteiten zich naar de filmzaal waar het programma om elf uur eindigde. Het laatste uur van het jaar werd doorgebracht in de kantine met oliebolletjes en chocolademelk. Hoewel knallen het voorrecht van het leger zijn, werd het jaar niet uitgeluid met vuurwerk maar door trompettisten die het jaar 'uitbliezen'.³¹ Het eerste volle jaar van de Legerplaats Nunspeet was voorbij.

Het was vrijdag 1 januari geworden, die dag was er voor elk wat wils. 's Ochtends kerkdiensten, 's middags het orkest van Eddy Christiani en 's avonds een revuegezelschap. En ook de zaterdag en zondag waren er activiteiten met sport en spel, een uitgebreid filmprogramma en de gebruikelijke kerkdiensten. Vier dagen achter elkaar werden er geen normale diensten gedraaid. Maandag 3 januari zal waarschijnlijk door sommigen met enige opluchting zijn begroet.

Een koud uiteinde

Het jaar eindigde qua weer zoals het begon, koud en ongezellig. 31 december was een ijsdag met een gemiddelde temperatuur van -2,4 °C en een gevoelstemperatuur van -4,5 °C. Het was bewolkt, de zon liet zich de hele dag niet zien. Neerslag viel er die dag niet. Op nieuwjaarsdag liep de temperatuur enigszins op, maar het begon te waaien waardoor de gevoelstemperatuur (-3,9 °C) nauwelijks hoger lag dan de dag er voor. Het bleef wederom droog.

Bron: weerverleden.nl

³¹ *Trouw*, 31 december 1953

Drie nieuwe tehuizen

1954 was een belangrijk jaar voor de Legerplaats Nunspeet. Niet zozeer op militair gebied, maar op dat van welzijn en ontspanning. Dat jaar werden er dichtbij de kazerne drie militaire tehuizen geopend. Vanaf toen had Jan Soldaat op loopafstand de mogelijkheid om buiten het militaire leven iets van huiselijkheid te ondervinden.

Legerplaats Nunspeet was een van de grote nieuwe kazernes die begin jaren vijftig verrezen. Ondanks de moderne opzet was het voor de soldaten woekeren met ruimte. Om iedereen een slaapplek te kunnen geven was het stapelbed ingevoerd. Op sommige legeringskamers stonden er zes, maar er konden er ook acht staan. Zo'n kamer was met zestien man overvol omdat er voor die zestien man ook kasten moesten zijn en tafels met stoelen. Alles was standaard en volgens voorschrift, de wolletjes op het bed, de inrichting van de PSU-kasten.³² En alles was ook onderwerp van regelmatige inspecties. Niets eigens was er aan die kamers, hooguit als het getolereerd werd een radio die door een van de soldaten van huis was meegenomen of enkele planten. Daarmee hield de huiselijkheid wel op. Wie aan deze sfeer wilde ontsnappen kon naar de kantine, maar bevond zich nog steeds op militair terrein. Gelukkig was er een alternatief voor de soldaten die het aan geld en middelen ontbrak om ver van de kazerne vertier te zoeken, de militaire tehuizen die in iedere garnizoensplaats waren te vinden.

Nog voor de tehuizen aan de Elspeterweg werden geopend, waren er tijdelijke voorzieningen getroffen. In het dorp Vierhouten hadden twee tehuisorganisaties

Humanistisch Militair Tehuis 'De Leemberg'.

³² PSU: persoonlijke standaard uitrusting

onderdak gevonden, vanwege de afstand was deze situatie niet ideaal. Vlak buiten de kazerne-ingang aan de overkant van de Elspeterweg was echter ruimte. De gemeente, die enkele jaren tevoren vergeefs had getracht de bouw van de kazerne tegen te houden, werkte nu wel mee en verpachtte de grond voor de tehuizen voor het bescheiden bedrag van f 75,- per jaar vanwege het ideële doel.³³ Het eerste permanente tehuis dat opende (13 mei 1954) was het Humanitair Militair Tehuis 'De Leemberg' (HMT). Het werd niet tegenover de kazerne gebouwd maar aan dezelfde kant van de Elspeterweg op 600 meter afstand richting Nunspeet. Hoewel het Humanistisch Thuisfront verreweg de kleinste tehuisorganisatie was, was de belangstelling voor de opening er niet minder om en vele militaire en burgerlijke autoriteiten waren hierbij aanwezig.³⁴

Vier maanden later opende het Protestants Militair Tehuis (PMT) zijn deuren. Ook hier was een plechtige opening met vele genodigden. Dit tehuis was het vijfde uit een serie van zeven gelijksoortige tehuizen die bij de grote nieuwe legerplaatsen werden gebouwd. De organisatie achter de PMT's en de bouw ervan was de Koninklijke Nederlandse Militaire Bond 'Pro Rege'. Deze organisatie stamde uit 1874 en was opgericht om soldaten, die in hun vrije tijd weinig anders konden doen dan op straat rondhangen of hun spaarzame geld uitgeven aan drank, in een huiselijke omgeving een zinnig en christelijk alternatief te bieden.

Niet veel later dat jaar opende het Katholiek Militair Tehuis (KMT) zijn deuren. Organisatie hierachter was de Centrale van Katholieke Militaire Tehuizen. Net als het PMT was ook het KMT gehuisvest in een standaardgebouw, maar ietwat anders voor een 'eigen gezicht'. Met de opening van dit derde tehuis konden militairen voortaan de plek zoeken waar ze zich het meeste thuis voelden.

Katholiek Militair Tehuis 'De Bungalow'.

³³ Pro Rege, *De Geschiedenis, 115 jaar Protestantse Militaire Tehuizen*, in het hoofdstuk 'De koepeltehuizen'

³⁴ *Elburger Courant*, 18 mei 1954

Nunspeet en de militairen (1)

De Legerplaats Nunspeet was niet bepaald welkom zoals hiervoor al bleek uit de artikelen met betrekking tot de vestiging en de jaren 1952-1953. Dat niet welkom zijn kende twee kanten. Vanuit economisch perspectief, men vreesde aantasting van de aantrekkelijkheid voor toeristen, maar ook vanuit de bevolking.

In 1952 was door vijf kerkgenootschappen een werkcomité opgericht om voor de dienstplichtigen van de legerplaats activiteiten te ontplooiën en opvang te verzorgen. Er kwam weinig van terecht, behalve bij de gereformeerde gemeente die niet toetrad tot de werkgroep. Ze hadden een contactadres in het leven geroepen in Huize Marijke aan de Stationslaan bij de familie Scholten, dat was blijkbaar een succes gelet op de reünie die in 1957 voor de oud-bezoekers van Huize Marijke werd georganiseerd.³⁵ Het aantal aanmeldingen van oud-militairen was zo groot, 70 man inclusief aanhang, dat uitgeweken moest worden naar (huize) De Bijenkorf. Er werd dus wel iets in Nunspeet gedaan, maar voor een beperkte groep. In 1947 en later in 1960 was slechts 9% van de Nederlandse bevolking lid van de gereformeerde kerk.³⁶ Hoe zat het met de contacten tussen de niet gereformeerde soldaten en de bevolking?

'Ik zou het vanmorgen graag eens met u willen hebben over de militairen, meneer.' Zo begon de rubriek 'In de scheerwinkel van Kapper Critiek' in *Nunspeet vooruit* van 21 juli 1961. Kapper Critiek was niet mals met zijn 'critieken'. Omdat hij het mooi kon vertellen volgt hier zijn mening zonder verdere bewerking.

'U schrijft nog wel eens iets over militairen en militaire oefeningen³⁷ en ik weet natuurlijk wel dat het uw plicht is om misstanden aan de kaak te stellen, als die er zijn. We hebben hier enige jaren geleden nog wel eens knokpartijtjes gehad, waarbij ook wel eens militairen betrokken waren, maar over het algemeen valt het toch erg mee, vindt u niet?

Ik ben blij dat u het daarmee eens bent!

Tenslotte zijn de militairen hier ook niet altijd voor hun plezier en als ik als Nunspeeter eerlijk moet zijn, dan zeg ik dat Nunspeet toch wel erg weinig last heeft van de dienstplichtigen! Over het algemeen gedragen de dienstplichtigen zich hier toch wel keurig. Juist meneer! Je hebt er maar weinig last van. Tal van ingezetenen eten, dankzij de legerplaats hier, een goedbelegde boterham! En dat is een boel waard. Vele neringdoenden doen met de soldaten goede zaken, meneer. Dat de militairen, die vanuit de legerplaats naar Nunspeet komen, zich nog wel eens in het dorp vervelen, zal ook voor u geen nieuwtje zijn, meneer! Misschien wilt u nu eens in uw blad er op wijzen dat onze bevolking waar daar mogelijk is, "onze jongens" tegemoet moet

³⁵ Gereformeerd gezinsblad, 12 januari 1957

³⁶ Bron: CBS, kerkelijke gezindte en kerkbezoek; vanaf 1849; 18 jaar of ouder

³⁷ Hier wordt de eigen krant *Nunspeet Vooruit* bedoeld

komen! Bijvoorbeeld half geld voor militairen bij evenementen. Laat onze dienstplichtigen eens bij u thuis komen, praat eens wat met ze. Laten we eens wat meer moeite doen voor hen opdat ze zich wat meer thuis gaan voelen. Ik sprak onlangs een militair, die zich er over beklaagde, dat men hem hier overal links liet liggen. Laten we toch niet vergeten meneer, dat de soldaten zonen van ons volk zijn. Ze hebben recht op een vriendelijker behandeling in ons dorp.

De legerplaats "Nunspeet" is steeds ons dorp en vooral de jeugd vriendelijk tegemoet getreden. Denkt u alleen maar eens aan het jaarlijkse Sinterklaasfeest in de Legerplaats! Op de Veluwe gaat alles nu eenmaal niet zo snel, maar het wordt nu toch wel eens tijd de kontakten wat te verstevigen ...'

Bij de opening van het marechaussee brigadegebouw in 1954 memoreerde burgemeester Martens nog maar eens het feit dat het ontstaan van de kazerne in het begin de gemeenschap met zorg had vervuld. Martens was bezorgd over 'vernielingen' door oefeningen. Hij zag een rol voor de marechaussee hierbij 'in het belang van de gemeente en het vreemdelingenverkeer'.³⁸ Gemeenteraadslid J. Lussenberg was in 1962 pessimistisch over de ontwikkeling van Nunspeet door de aanleg van bedrijventerreinen en merkte daarbij op: 'Nunspeet heeft al veel ingeboet (*aan aantrekkelijkheid voor toerisme*) met de gedwongen vestiging van de kazernementen.'³⁹

Tien jaar na de vestiging van de kazerne was er nog steeds weerstand te voelen. Veel of weinig? Dat is niet meer na te gaan. Weerstand, of beter gezegd, onverschilligheid, was er ook ten aanzien van haar bewoners zoals de kolom van kapper Critiek liet zien.

³⁸ *Nunspeets Nieuws en Advertentieblad*, 03 december 1954

³⁹ *Nunspeet Vooruit*, 24 mei 1962

Is er in al die jaren iemand geweest die zich heeft afgevraagd waar het leidingwater van de kazerne vandaan kwam? En als het gebruikt was in toiletten, keukens en spuitplaatsen, waar het dan bleef? Een zelfde vraag kan gesteld worden over regenwater.

Stel dat er een dorp was waar 3000 mensen (konden) wonen, de meeste jaren minder maar wel ruim 2000. Dat dorp zou toch op het waterleidingnet zijn aangesloten? Voor de Legerplaats Nunspeet was het antwoord op die vraag 'Nee'. De in korte tijd gebouwde kazerne lag in het buitengebied en kon niet wachten tot er vanuit Nunspeet of Elspeet een waterleiding was aangelegd. Datzelfde gold voor de afvoer van rioolwater.

De kazerne was zelfvoorzienend en pompte zijn eigen drinkwater op. Op de kaart op pagina's 24-25 staat een pompkelder getekend (gebouwnr. 15) ten zuiden van het bureelgebouw. Daar waren drie waterputten geslagen van 120 tot 140 meter diep die het water leverden voor de hele kazerne. Niet alleen drinkwater, maar ook voor sanitair en het afspuiten van voertuigen. Te kort was er nooit. De marechausseekazerne, de dienstwoningen en de nabijgelegen militaire tehuizen kregen hun water ook uit deze bronnen. Het ging niet onbewerkt het leidingnet in, het werd gezuiverd en vervolgens opgeslagen in waterkelders. Een à twee keer per maand was er controle op kwaliteit door het RIVM.

Afvalwater uit sanitair en keukens moest worden gereinigd en daartoe was een eigen waterzuiveringsinstallatie aangelegd. Op de kazerneplattegrond is de installatie makkelijk herkenbaar, rechts bovenaan: een cirkel met drie rechthoeken. Veraf gelegen van het woongedeelte van de kazerne profiteerde de zuivering van de hoogteverschillen in het terrein. Rioolleidingen hebben afschot nodig om verstoppingen te voorkomen. Maaiveldhoogte van het achterste legeringsgebouw was 30 meter boven zeeniveau, voor de zuivering was dat 28 meter. Nog een weetje ten aanzien van het terrein: de hoogte maaiveld kazerne-ingang was 27 meter. Achteraan op het terrein was dat 35 meter.⁴⁰

Na het zuiveringsproces was er het probleem waar het water te laten. Vanuit de tanks werd het geloosd in open bakken van ongeveer 3 bij 8 meter met betonnen wanden die deels waren ingegraven. Deze bakken hadden geen bodem, een deel van de inhoud zal zijn weggelekt. Het slib bezonk en het water dat er op stond werd weggepompt naar de vloeivelden direct ten noorden van de kazerne waar het de bodem inzakte. Na verloop van tijd ontstond hier iets bijzonders dat in 1966 werd opgemerkt tijdens een natuurwandeling. Men merkte een 'behoorlijke fauna' op 'die hier eigenlijk niet thuishoort'.⁴¹ Er leefden zelfs salamanders die niet van bosgrond houden maar wel van water.⁴²

Het probleem van overtollig water kent in de beschaaft wereld twee oplossingen. Afvalwater (huishoudelijk, bedrijfs-) heeft een eigen afvoersysteem, hemelwater heeft dat eveneens. Ook de kazerne had een tweede systeem om regenwater en

40 nl-nl.topographic-map.com/map-6b84s/Gelderland/ bezocht op 19 mei 2024

41 *Nunspeet vooruit*, 19 mei 1966

42 SNWV, dossier Vloeivelden Generaal Winkelmankazerne

Het restant van een van de waterbezinkvijvers bij de grootste parkeerplaats die ontdaan van bestrating, op de achtergrond te zien is op deze foto uit 2008.

dat van het afspuiten van voertuigen weg te voeren, maar erg beschaafd was dat niet. De kazerne profiteerde in grote mate van de zandgrond waarop hij was gebouwd. Het meeste hemelwater zakte ter plekke de bodem in. Voor het geval er zoveel viel dat dit onvoldoende was, waren er her en der afvoerputten waarna het water via een stelsel van gresbuizen kon weglopen naar waterbezinkvijvers. Vlak bij het lesgebouw lag zo'n vijver, bij de grootste parkeerplaats lagen er twee, op het water ervan dreef een laag die aan olie deed denken. Voor dergelijk afvalwater dat ongezuiverd bleef was er nog een oplossing: het tweede vloeiveld dat lag op gemeentegrond aan de overkant van de Stakenbergerweg.

Bij controle in 1976 bleek de vegetatie in en om dit vloeiveld in snel tempo af te sterven vanwege het hoge oliegehalte van het hier geloosde water.⁴³ In een brief aan B&W van Nunspeet werd gepleit voor de aansluiting van de kazerne op het gemeentelijk rioolnet. Dat gebeurde hoewel niet erg snel, begin jaren '90. De vloeivelden werden daarmee overbodig, wat stukken beter was voor het milieu. Er was echter een diersoort die zou lijden onder het stoppen van lozingen op 'hun' vloeiveld: de salamanders. Gevreesd werd dat het voor hen te droog zou worden.

⁴³ SNWV, dossier Vloeivelden Generaal Winkelmankazerne, brief dd.08 maart 1976 door directeur L.E.R aan B&W

Klein leed (1)

In de jaren vijftig viel het geordende en reglementaire leven niet mee voor een dienstplichtige. Het was de periode van discipline met een hoofdletter D. Beetje gechargeerd misschien: wat niet verboden was, was verplicht. Twee onderwerpen om dat te onderbouwen. Liften, dat was verboden. Deelname aan de geestelijke verzorging was verplicht, met een 'maar'. Wie er onderuit wilde kreeg wat anders voorgeschoteld.

Het probleem voor ongelovigen ten aanzien van de geestelijke verzorging wordt treffend verwoord in de op deze pagina's opgenomen brief die P.D. Hitzert in 1961 naar de krant stuurde. Daar hoeven verder geen woorden aan vuil te worden gemaakt. Daarom meteen door naar een heel ander probleem: het liftverbod.

In die jaren en ook het volgende decennium waren militaire treinen het vervoermiddel dat Jan Soldaat moest gebruiken, zoveel als maar kon. Daarbuiten moest voor vervoer worden betaald, wat geld kostte dat bij menigeen ontbrak. De soldij bedroeg toen een hele gulden per dag. Het was geldgebrek dat liften populair maakte, en als er dan een aardige automobilist je wil meenemen? Welk redelijk mens is daar nu op tegen? Die redelijke mensen ontbraken helaas bij het Ministerie van Oorlog zoals Defensie toen heette. Liften werd in strijd geacht met artikel 8 lid 4 van het Reglement op de Krijgstucht waarin staat dat de militair 'zich behoorlijk dient te gedragen in overeenstemming met de waardigheid van de krijgsmacht'. Liften werd daarom verboden per 1 januari 1955.⁴⁴

Het liftverbod had in de Tweede Kamer vragen opgeroepen en Kamerleden had de hoop uitgesproken dat er 'initiatieven' zouden komen. Lekker vaag, maar die initiatieven kwamen er wel. ANWB, KNAC en het Katholiek Thuisfront hadden het ministerie verzocht om in de garnizoenen: '... centra te creëren, waar automobilisten, die bereid zijn militairen te laten meerijden, zich kunnen vervoegen, ...'⁴⁵ Dat was de opmaat naar het opstellen van een lijst met liftplaatsen voor militairen. Menig krant publiceerde hem. De lijst werd vanzelfsprekend ook opgestuurd naar de commandanten van de garnizoenen waar de liftplaatsen waren aangewezen. Voor Nunspeet vermeldde de lijst: 'In- en uitgangswegen, gelegen tussen

LEGER

Heidenen: midden

Het verhaal in Perspectief van 19 augustus over de buitenkerkelijken in het leger geeft mij aanleiding dienstervaringen op dit punt (1953-'55) even op te halen.

In mijn rekrutenperiode in legerplaats Nunspeet was het op zekere dag aantreden geblazen voor de GV (geestelijke verzorging). Een lollige meerdere commandeerde katholieken links, protestanten rechts, en heidenen midden.

Als humanist ging ik maar in de middengroep staan, met enkele anderen. Deze stap naar het midden kwam ons duur te staan: terwijl katholieken en protestanten hun geestelijke verzorging genoten 'mochten' wij de sergeant van de week helpen.

In looppas naar de maga-

zijn van
kenlatjes
ant van
fiets volg
volgden
aangenar
gangen
schoonma

⁴⁴ Het Parool, 09 december 1969

⁴⁵ Handelingen Tweede Kamer, 18 januari 1955

de weg Nunspeet-Elspeet en de ingang van de legerplaats. (18-19, 13.30-14.30, 16-18)'. De tussen haakjes vermelde getallen betroffen de uren waarin men zich kon laten oppikken. De eerste periode betrof de weekdays, de tweede de zaterdag en de derde de zondag.

Bijna alle locaties betroffen kazernes zodat het probleem van de terugreis voor de meeste dienstplichtigen niet was opgelost. De lijst loste voor de reis naar huis feitelijk ook niets op. Minister Staf van Oorlog moest in de Tweede Kamer toegeven dat de liftplaatsen een teleurstelling waren. In het weekeinde van 14 tot 16 januari werden 156 auto's geteld en kwamen 94 lifts tot stand. Door de organisaties die het initiatief hadden genomen werd voorgesteld de liftplaatsen te verleggen naar de plaatselijk meer belangrijke wegen. De minister stond daar welwillend tegenover, maar dat zou het liftplaatsenplan niet redden. Sinds het liftverbod konden dienstplichtigen voortaan eens per twee weken een vrijvervoersbewijs krijgen. Toen dienstplichtigen niet meer in uniform hun weekend moesten doorbrengen en in burger konden reizen, werd controle moeilijk en het liftverbod onhoudbaar, het werd afgeschaft per 1 december 1969.

EN GODSDIENST

in de foerier om de-
, waarbij de serge-
de week ons op de
rde. Na dit karweitje
nog enige nuttige en
ne bezigheden als
vegen en badlokalen
aken, tot de geeste-

lijke verzorging van de an-
deren klaar was en wij onze
plaatsen in de massa weer
konden innemen.

Volgende malen heb ik ge-
willig en 'vrijwillig' de gang
naar aalmoezenier of predi-
kant gemaakt, al naar ge-
lang hun kwaliteit.

Toen ik later sergeant was,
wilde ik eens een vormings-
bijeenkomst van het Humanis-
tisch Verbond in 'de Ark' te
Nunspeet meemaken. Ik mocht
echter van mijn commandant
niet zonder meer drie dagen
naar de Ark, er moest eerst
speciale toestemming van mijn
ouders komen.

Hierbij dient aangetekend
te worden dat de sergeant
wél de vrijheid heeft om
's avonds tot 12 uur buiten
de kazerne te blijven, en in
de onderofficierskantine ster-
ke dranken te nuttigen, in

tegenstelling tot de gewone
dienstplichtige die om 10 uur
binnen moet zijn en in de
kantine alleen bier krijgt...

P. D. Hitzert,
Oud-Beijerland

Godsdienstvrijheid

Heel interessant was het
verhaal van Rudi Jans over
de militaire geestelijke ver-
zorging. Ik ben van mening
dat men in dienst buitenker-
kelijken met rust moet laten,
en hun geen r.-k. of protes-
tantse geestelijke verzorging
moet opdringen. We hebben
toch godsdienstvrijheid, n.b.
vastgelegd in de Grondwet?
Om last met mijn meerderen
te voorkomen (ik ben dienst-
plichtig soldaat), liever niet
mijn volledige naam in de
krant.

P, Rotterdam

Overige bebouwing en uitbreidingen

Elspeterweg 180 was het adres van de kazerne, maar daar stonden niet de enige opstallen. Vlak buiten het kazerneterrein verscheen ook bebouwing met andere postadressen. De kazerne die in 1952 qua oppervlak al de grootste nieuwbouwkazerne van Nederland was, zou in later jaren uitbreiden waarmee ruimte ontstond voor meer bebouwing.

Na ruim twee jaar op de legerplaats tussen het gewone militaire volk te hebben gezeten, kon de marechausseebrigade Nunspeet op 30 november 1954 haar eigen kazerne in gebruik nemen aan de overkant van de Elspeterweg. Zoals toen gebruikelijk werd ook dit gebouw vergezeld van dienstwoningen. Het *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad* schreef enthousiast: 'We mogen eigenlijk niet meer van een kazerne spreken. Dit gebouw is haast een prachtige villa te noemen, van alle gemakken voorzien. Het gebouw bestaat uit een wachtlokaal, een leslokaal, een bureelgedeelte, een werkkamer voor het personeel, twee modern ingerichte cellen met een flinke 'luchtplaats' voor de arrestanten, een kleine keuken, een prachtige conversatiezaal, terwijl boven frisse slaapkamers zijn gebouwd. Naast de kazerne staan nog vier woningen voor gehuwden.'⁴⁶ Al deze luxe was voor de 'blauwe marechaussee', het beroepskorps. De dienstplichtige marechaussees en hun superieuren op de kazerne hadden andere taken en werden als 'groene marechaussee' aangeduid.

Aan de kazernekant van de weg, bereikbaar via de inrit die ook naar het officiershotel leidde, verschenen nog vier dienstwoningen. Als we de Elspeterweg weer oversteken naar het oosten konden en kunnen we nog twee dienstwoningen zien. Deze hoorden bij het munitiemagazijncomplex Elspeet (MMC Elspeet) en waren bedoeld voor het vaste burger wachtpersoneel.

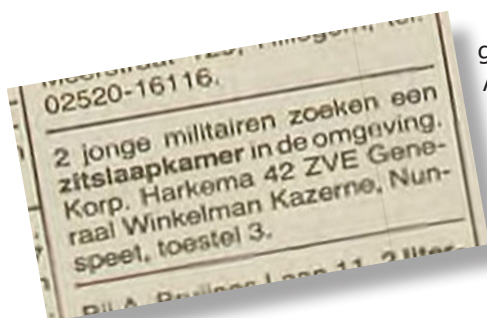
De legerplaats was groot maar blijkbaar niet groot genoeg. Al in 1955 verscheen een bericht in de krant dat de minister van Oorlog *wederom* de gemeente Ermelo had gevraagd om terrein aansluitend op de legerplaats, het ging hier om circa 3,5 hectare.⁴⁷ Berichten dat de gevraagde grond werd verkocht ontbreken. Zeven jaar later blijkt er toch een succesvolle aankoop te zijn. De genie uit Wezep ging achter de manschappenkantine aan de slag om bosschages te verwijderen en de grond te egaliseren, om nieuwe magazijnen te kunnen bouwen. Nog was de landhonger van de kazerne niet helemaal gestild. In 1968 werd wederom aan de gemeente gevraagd om een perceel grond aan de Stakenbergerweg.⁴⁸ De gemeente was hiertoe bereid tegen een bedrag van f 1,- de vierkante meter. Dat was een koopje omdat particulieren f 1,50 moesten betalen.

Op het vergrote kazerneterrein werd in de loop der jaren bijgebouwd, maar ook op het oudste deel was ruimte voor nieuwbouw. Nog niet aanwezig in 1952 was een onderofficiershotel. Boven de bureelgedeelten in de legeringsgebouwen waren er kamers voor sergeants. Maar ook zij kregen in 1969 net als elders een apart

⁴⁶ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad* 03 december 1954

⁴⁷ idem, 09 september 1955

⁴⁸ *Nunspeet Vooruit*, 06 juni 1968

Een korporaal van 42 ZVE zocht een zit-slaapkamer in de omgeving en iemand die op het sportbureau werkte zocht een kamer of zomerhuisje voor de duur van een jaar.⁴⁹ Dit waren niet de enigen die in de loop der jaren zochten; leven en vooral wonen op de kazerne was duidelijk niet ieders 'pakkie an'.

De laatste grote nieuwbouw op de kazerne betrof de sporthal. Alweer had Nunspeet een primeur. Staatssecretaris J. van Houwelingen legde de eerste steen voor de sporthal die eind 1989 klaar moest zijn. De staatssecretaris vertelde vooruit te lopen op een advies over de stimulatie van militaire sportbeoefening, want de hal in Nunspeet zou de eerste zijn in een reeks van drie, en er stonden er in de jaren voor 1995 nog veel meer op het bouwprogramma. Nunspeet kreeg zodoende een prachtige hal die helaas maar veertien jaar gebruikt zou worden voor ook hij tegen de vlakte ging.⁵⁰

⁴⁹ *Nunspeet Vooruit*, 15 mei 1975

⁵⁰ *idem*, 26 juli 1989

Waarover werd het meest geklaagd in militaire dienst? Het eten en de eetzaal, die laatste was soms de naam nauwelijks waard. De daarin genuttigde hap was vaak 'weer eens niet te vreten' en de eetzaal werd daarmee een vreetschuur. Was dit wel terecht? Een verkenning van het eetgebeuren op de Legerplaats Nunspeet.

Om geklaag alvast in perspectief te zetten, even een stap terug in de tijd naar de jaren vlak voor de Tweede Wereldoorlog. De toenmalige basishap van het leger, te weten peulvruchten in vier soorten, werd landelijk aanbesteed in grote hoeveelheden. Dat laatste betrof vooral kapucijners. Zo werd op 4 februari 1939 in de *Staatscourant* een advertentie geplaatst door het Ministerie van Defensie, waarin aanbiedingen werden gevraagd voor maar liefst 120.000 kg van deze grauwe en andere erwten. Daar mochten hooguit 4% minderwaardige (roestige, aan-gevreten) exemplaren tussen zitten.

OFFICIEELE ADVERTENTIE

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Openbare aanbesteding voor de levering van peulvruchten

De luitenant-kolonel-intendant, voorzitter Commissie van Aanschaffing van Levensmiddelen, zal op 17 Februari 1939, te 10 uur, in het militair magazijn van levensmiddelen, Oude Waalsdorperweg, te 's-Gravenhage, onder nadere goedkeuring van den Minister van Defensie, voor de Koninklijke landmacht en verschillende Rijksinstellingen in het openbaar aanbesteden de levering van:

- 2 900 kg witte boonen (1 perceel);
- 67 650 kg kapucijners (7 perceelen en de massa);
- 48 700 kg groene erwten (4 perceelen en de massa).

De peulvruchten moeten zijn van het gewas 1938.

Aflevering zoo spoedig mogelijk na goedkeuring, doch uiterlijk op 31 Maart 1939.

Het toegestane gewichtspercentage aan gebroken, wormstekige, aangevretene, roestige en andere minderwaardige kapucijners of groene erwten bedraagt ten hoogste 4 pct.

Al die peulvruchten en daarmee samenhangend een nogal eentonig menu ... pech voor je opa, vader of oom die toen moest dienen. Maar daar had jij later geen weet van en ook geen last. Nieuwe tijden tenslotte en daarmee nieuwe klachten.

Joop van Vredendaal die in 1955 als dienstplichtig luitenant bij de marechaussee diende op de Legerplaats Nunspeet over het eten op de kazerne: 'Het regende

klachten over de kwaliteit en niet minder over de kwantiteit. Bijna dagelijks kwam het voor dat er geen vlees was of dat er andere tekortkomingen waren.' Hij constateerde dat de maaltijden 'nogal eens onsmakelijk waren'.

Fred Klijndijk die er in 1968 diende was ook niet te spreken over de kwaliteit van de voorgezette maaltijden. Over de lunch: 'Hetzelfde kleffe brood, kaas, worst en het bekende zoete beleg als bij het ontbijt.' De kwaliteit van de warme hap viel af te meten aan de hoeveelheid die niet was genuttigd en in de tonnen werd weggegooid. Regelmatig was dat nogal veel aldus Klijndijk, die ook navroeg wat er op het menu stond alvorens zelf te gaan eten. Het antwoord was vaak 'OH', wat stond voor Onduidelijke Hap. Waarna dan maar direct werd verder gelopen naar het PMT voor kroketten en andere snacks.⁵¹

Een verhaal over Nunspeet dat te leuk is om niet verteld te worden, ook al is er maar één bron. Bij het kazernecommando werkte burgerambtenaar J.N. Schneiders die was toegevoegd aan de voedingsofficier. Op een keer stonden er gehaktballen op het menu in de manschappeneetzaal. Blijkbaar had een soldaat hier flinke aanmerkingen bij gemaakt in de geest van: 'Die gehaktballen zijn niet te vreten', en de bal laten liggen voor wat die was. Dat vond massaal navolging. De heer Schneiders zag tot zijn ergernis/schrik/verdriet grote hoeveelheden gehaktballen overblijven. Die zouden met ander overgebleven eten worden afgevoerd als varkensvoer door een boer die een contractje had met de kazerne voor etensresten. Dat was zonde, Schneiders nam daarom contact op met de officier van kazerne weekdienst. Hij had een plannetje waar hij echter wel dekking van hogerhand voor moest hebben. De officier stemde ermee in waarna de gehaktballen tegen een gunstig prijsje werden verkocht aan een van de militaire tehuizen aan de overkant van de Elspesterweg. Het werd een succes. Jan Soldaat kocht ze massaal waarbij opmerkingen werden gemaakt in de trant van: 'Goede bal, een stuk beter dan die troep die ze ons aan de overkant voorzetten.' Toen het verhaal bekend werd onder beroeps-militairen werd er smakelijk om gelachen.⁵²

In de jaren '70 werd niet alleen geklaagd over de kwaliteit van het eten, maar ook over de eetzaal. Die was na twintig jaar intensief gebruik toe aan een hoogst-noodzakelijke renovatie die dan ook plaatsvond. Of er nu echt een relatie kwaliteit maaltijd-kwaliteit eetzaal was, is twijfelachtig. Maar ambiance doet zeker wat met de eetbeleving. Na de verbouwing bleef er toch nog wat te klagen over.

Soldaat Jos Albers schreef in kazernekrant *Aksie* een artikel getiteld 'Van Vreetschuur naar eetzaal' en merkte op dat er behalve aan de eetzaal ook aan Jan Soldaat wat te verbeteren viel. Of er *alsjeblieft* wat minder rotzooi gemaakt kon worden en of er ook 'nette manieren' op na konden worden gehouden. Jos riep op om figuren die er een troep van maakten op een 'korrekte manier terecht te wijzen'.

⁵¹ Met dank aan marechausseenostalgie.nl

⁵² Bron: kapitein b.d. N.M. Verweij, commandant 108 Ltctie

De manschappeneetzaal, vervolg

.....
WIST U DAT

Dat ondanks de nieuwe vloer in de keuken van de vreet-Schuur er nog veel kakkerlakken (gezien door brandpiket) in rondspringen
Eet u smakelijk !!!

Dat, voor dat u aan tafel gaat de mussen hun deel al op hebben. Zij hebben zich dan al te goed gedaan aan het kaasbeleg.
Eet u smakelijk !!!

Dat de officier van voeding al jaren in de vergadering van de voedingscommissie zegt dat alle gaten weer dicht gestopt zijn, maar dat er toch steeds meer mussen in de vreeschuur komen.
Eet u smakelijk !!!

Dat mussen kunnen poepen.
Eet u smakelijk !!!

Kopie uit de Aksie: 'Wist u dat?' Schrijver en tekenaar onbekend.

In de *Aksie* werd meer dan eens aandacht besteed aan het eten. Tot frustratie van een actief VVDM-lid bleek er in het voedingsboek van de kazerne een ware lofzang te staan over de kwaliteit van de maaltijd door de officier van kazerne weekdienst. De maaltijden in de beleving van de officier varieerden van goed tot uitmuntend. Die van 18 februari (jaartal onbekend): 'Deze maaltijd doorstaat concurrentie met hotelwezen voortreffelijk.' Hoe kon dat nou? 'Smaken verschillen' luidde dan ook de kop boven het artikel.

Eind jaren '70 was het leed blijkbaar geleden want je hoorde er niemand meer over, noch over de maaltijden, noch over de eetzaal. Hoe het in later jaren was? Daar is van de zijde van soldaten niets over bewaard. Veel jongens sliepen niet meer op de kazerne en als daar nu uitgerekend de klagerige types tussen zaten ..

Om het geklaag nog wat verder in perspectief te zetten

Nunspeet was landelijk niet berucht of zelfs maar bekend vanwege de soldatenhap. Die eer deelden enkele andere kazernes. Daaronder was lange tijd de Kromhout-kazerne in Utrecht waar de mussen door de eetzaal vlogen. De oudste klachten werden opgetekend uit de mond van een soldaat van 53-2. In 1969 was er zelfs een eetstaking die de krant haalde, maar tien jaar later was de hap nog immer van kwestieuze kwaliteit.⁵³ Ook de Frederik Hendrikkazerne in Vught had een reputatie. In 1972 en '73 werden er zelfs protestdemonstraties gehouden tegen de slechte kwaliteit van het eten en de onhygiënische toestand in de eetzaal.⁵⁴

Op 16 februari 1987 haalde de slechte voeding op de Johan van den Kornputkazerne in Steenwijk de landelijke pers. Ongeveer de helft van de 500 dienstplichtigen van deze kazerne ging die dag uit protest eten bij de chinees en de pizzeria in Steenwijk. Alvorens men in colonnes(!) afmarcheerde naar het bescheiden provincieplaatsje, bood men de officier van voeding een lijst met handtekeningen aan. De klachten in het Steenwijkse: 'Het eten is meestal verpieterd, de aardappelen zijn niet gaar, de groente is snotterig en de soep wordt vermoedelijk aangelengd.' Als klap op de vuurpijl liet ook de hygiëne in de eetzaal te wensen over.⁵⁵

⁵³ Hegener, M., Oosterboer, F., *Handboek voor de dienstplichtig soldaat b.d.*, 34

⁵⁴ Elands, M., van Hoof e.a., *250 jaar Genietroepen*, 223

⁵⁵ *De Telegraaf en Trouw*, 16 februari 1987

Elspeet en de legerplaats

De kazerne lag tussen drie dorpen: Nunspeet, Elspeet en Vierhouten. In een dunbevolkt gebied kwam er in 1952 plotsklaps een hele nederzetting bij met een geheel eigen populatie. Dat nieuwe dorp had gevolgen voor de omringende. De relatie tussen Nunspeet en de kazerne wordt elders in dit boek beschreven, maar hoe was die tussen de kazerne en de twee andere dorpen?

Vierhouten was en is een vlek. Vroeger was het een boerendorp, maar na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde het zich vooral als recreatiebestemming. In de gevonden krantenartikelen waarbij als zoekterm kazerne of legerplaats werd gebruikt, kwam slechts een enkele keer Vierhouten ter sprake. Vooral om de plaats van de kazerne te duiden. Toch heeft het dorp een bescheiden aandeel in de geschiedenis van de kazerne vanwege de twee tijdelijke militaire tehuizen die er in 1952 hun deuren openden.

Elspeet komt in de kranten vaker voor dan Vierhouten in combinatie met de kazerne, maar ook hier in bescheiden mate. De rand van Elspeet lag een halve kilometer verder van de kazerne dan die van Nunspeet, ruwweg 4,5 km. De oefenterreinen van de kazerne lagen echter een stuk dichterbij met consequenties van dien, zoals we eerder zagen in het verhaal over de dorpsjeugd van Elspeet en achtergelaten oefenmunitie. Het eerste krantenartikel sinds deze affaire heeft ook met oefenen te maken. Langs de Nunspeeterweg vlak buiten het dorp ligt de enige (bescheiden) plas in de omgeving waar je kunt schaatsen als het vriest.

De plas werd in januari 1955 druk bezocht door de jeugd, en helaas voor hen ook door een oefenend militair voertuig, in de krant aangeduid als tank. De bemanning van de tank bekogelde de schaatser met sneeuwballen, deze lieten dit niet over hun kant gaan en zetten een tegenoffensief in. Dat was de tankbemanning teveel van het goede. Men nam wraak door de tank het ijs op te rijden, er doorheen te zakken en de ijsvloer grondig te vernielen. Grappige kerels. 'Militairen bleven niet sportief' stond er boven het krantenartikel.⁵⁶ Het nummer van hun voertuig werd genoteerd en aangifte gedaan op de legerplaats waarna onmiddellijk een onderzoek werd ingesteld. Zo maak je geen burgervrienden.

Die maakten in 1963 een aantal militairen van de legerplaats ook niet toen ze: 'minder fraaie taal spraken' tegen een paar Elspeetse vrouwen.⁵⁷ Een paar dorpsjongens schoot dit in het verkeerde keelgat waarna een vechtpartij ontstond. Een der Elspeters liep hierbij een oogwond op. Enkele andere dorpsgenoten werden dit gewaar, verlieten de kroeg waar ze zaten om de militair die de wond had veroorzaakt 'een enorm pak slaag' te geven 'dat hem nog lang zal heugen'. Hoe dit verder afliep is niet interessant. Wel wat de verslaggever vervolgens neerpende. Citaat: 'Als hier in de Legerplaats militairen komen, die b.v. in Limburg gelegen hebben, valt het hen hier zo enorm tegen. Ze worden door jong en oud met de nek aangekeken.' Zou er voor Elspeters geen taak liggen, vroeg de verslaggever zich af, als men militairen langs de weg zag slenteren, deze eens even naar binnen te roepen en wat meer in de huiselijke kring op te nemen?

⁵⁶ *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 25 januari 1955

⁵⁷ *Nunspeet Vooruit*, 25 juli 1963

Elspeet, een ruim dorp met de kerk in het midden.

Elspeet was bijzonder maar niet uniek. De polio-uitbraak van 1966 leidde tot belangstelling van de pers omdat vele Elspeters weigerden hun kinderen te laten inenten. Die belangstelling vond men niet leuk. Niet alleen werden in café De Zwaan journalisten en persfotografen belegerd door enkele honderden jongeren, sommige perslui werden mishandeld, hun auto's omvergegooid en vernield. Een van hen werd zelfs ontvoerd.⁵⁸ De polio-uitbraak had gevolgen voor de Nunspeetse kazerne en andere in de omgeving. Vanwege de epidemie werd lichte dienst gegeven, lichamelijke inspanning en vermoeidheid konden de vatbaarheid voor besmetting verhogen. Openbare gelegenheden moesten zoveel mogelijk worden gemeden en Elspeet helemaal, als vermoedelijke haard van de poliobesmetting.⁵⁹

De kazerne leek voor Elspeet eerder een last dan lust, getuige een artikel uit 1982 waaruit bleek dat men militair verkeer door het dorpscentrum wilde weren. In de dorpsvereniging had men ideeën om andere oefenterreinen te laten aanwijzen waardoor het dorp vaker vermeden kon worden door militairen. Veel fiducie dat Defensie hiervoor gevoelig zou zijn had men niet. Men peinsde vervolgens wat over een rondweg.⁶⁰

Al met al: kazerne en Elspeet, er doemt geen beeld op van een gelukkige combinatie.

⁵⁸ *Leeuwarder Courant*, 12 oktober 1966

⁵⁹ *Het Vrije Volk*, 12 oktober 1966

⁶⁰ *Nunspeeter Courant*, 07 januari 1982

Natuur? Geen oefenende militair is er mee bezig. Je hebt wel wat anders aan je hoofd bij het oprukken over die prachtige heidevelden als een grapjas een rookgranaat gooit en je als de sodemieter je gasmasker moet opzetten.

Toch kan de natuur niet verwaarloosd worden. De zorgen over het gebruik van de Elspeter en Stakenberger Heide, de grote oefenterreinen van de kazerne, werden al geuit nog voor de legerplaats was afgebouwd. Men was bang voor aantasting, met reden zoals twee jaar later bleek. Begin 1955 schreef een verontwaardigde J.W. Struve een brief naar de krant en spuwde zijn gal over het militaire gebruik van de heide. 'Een grote verwoesting' was boven zijn brief te lezen.⁶¹

'Weten de ingezetenen van Nunspeet, Vierhouten en Elspeet eigenlijk wel wat er voor vernielingen aan bossen, heide en wegen plaatshebben op de Noord-West Veluwe?' [...] 'Het is in een woord verschrikkelijk wat er na twee jaar "Militaire bezetting" tussen Nunspeet en Elspeet is verwoest. De hoek voormalige tol-Elspeet-Leuvenum is herschapen in een woestenij. Nog enkele jaren en er groeit op de ongeveer 1200 hectare heide niets meer. Op deze manier doorgaande herschept men alles in één grote modderboel. Hierop zal geen dier meer kunnen verkeren.. Dan zal de heide, die eens een lust voor de ogen was, geheel verdwenen zijn. Het vorig jaar nog hadden we hier een prachtig, haast uniek korhoenderdomein. Koppels van 40 stuks waren geen zeldzaamheid, er waren te midden van een prachtige natuur nog hazen en herten. Dit alles is verdwenen.'

De Elspeter Heide nog onaangetast door militair gebruik.

⁶¹ Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad, 14 januari 1955

De aantasting zou nog enige tijd doorgaan tot de wind uit een andere hoek begon te waaien. In 1962 werd door de Heide Mij begonnen met herstel van de Elspeter Heide. Met bulldozers werden 'grote massa's zwarte grond' over de heuvels geschoven waarna gras werd ingezaaid. 'Troosteloze, kale vlakten zullen thans weer herschapen worden in heide en bosgrasvelden' aldus een krantenartikel.⁶² Oefenen op de heide zou voortaan restricties kennen, banen werden afgezet met draad zodat tanks niet opnieuw heuvels en grafvelden zouden vernielen. De hoop werd uitgesproken dat de populaties hazen en korhoenders zich zouden herstellen.

De kijk van Defensie op de natuur onder hun beheer zou verder veranderen. In 1979 bezocht een zeventigtal leden van de Rijksplanologische Dienst de kazerne. Door militairen van 12 Pantserinfanteriebrigade werd de nieuwe kijk aan hen toegelicht. Generaal-majoor Gelderblom wees op de veranderde waarden ten opzichte van de oefenterreinen. Tegenwoordig moest rekening worden gehouden met natuurwetenschappelijke, cultuurhistorische, landschappelijke en recreatieve doelstellingen. In vroeger jaren daarentegen kreeg een kazerne gewoon een stuk terrein toegewezen zonder dat speciaal op de genoemde doelstellingen werd gelet.⁶³

Niet alleen Defensie veranderde zijn kijk op natuur en oefenen. Voor politiek links lag deze combinatie begin jaren '80 steeds moeilijker, zo bleek uit een bezoek van PvdA-leden uit de Eerste en Tweede Kamer aan de kazerne. Erg positief waren ze niet. Een van de Statenleden na een rondvlucht met helikopter: 'Defensie heeft de heide hier wel gereconstrueerd [...] maar boven de Elspeter en Stakenberger Heide zagen we hoe de natuur door wegen wordt doorsneden. Dan vraag je je wel af of het wild nog wel ongestoord kan leven.'⁶⁴ Hoe je moet oefenen met voertuigen zonder sporen in het landschap achter te laten vertelde het Kamerlid er niet bij. In ieder geval vermeldde het krantenartikel over het bezoek een dergelijk inzicht niet.

Defensie en natuur was niet alleen kommer en kwel. Door de jaren heen werd er door militairen natuur gespaard die anders verwoest zou zijn. In 1959 brak brand uit in de directe omgeving van de kazerne, waarop direct een grote groep militairen werd ingezet. Dat gebeurde ook in 1963 bij een brand tussen Hulshorst en Nunspeet. De combinatie droge heide, wind en vuur kostte uiteindelijk 35 hectare vliegdenner de kop. Van een andere orde was een brand in 1991. Toen waren het juist oefenende militairen die de kurkdroge heide in brand staken. De brandweer had uren nodig om het vuur te blussen.⁶⁵

⁶² *Nunspeet Vooruit*, 04 oktober 1962

⁶³ idem, 12 juni 1979

⁶⁴ idem, 20 oktober 1982

⁶⁵ *De Telegraaf*, 11 april 1991

In de periode van de Koude Oorlog kwamen ongeveer 3300 landmachtmilitairen om het leven. In sommige jaren stopte de teller pas boven de 100 doden. De meeste slachtoffers vielen tijdens ongelukken met voertuigen.⁶⁶ De Legerplaats Nunspeet ontkwam met dergelijke aantallen als vanzelfsprekend niet aan een eigen portie leed.

Dit verhaal begint in 1954. Op woensdag 15 september dat jaar omstreeks 17.00 uur slipte op de Elspeterweg een militair voertuig afkomstig uit 't Harde. De wagen reed tegen een boom en sloeg vervolgens over de kop. De naast de chauffeur zittende sergeant A. werd uit het voertuig geslingerd. Hij kreeg eerste hulp van een arts uit de legerplaats, werd vervolgens naar het ziekenhuis in Ermelo vervoerd waar hij korte tijd later overleed.⁶⁷

De Elspeterweg zou jarenlang in het nieuws komen vanwege ongelukken met de aansluiting op de kazerne als voornaamste gevaarlijke plek. Reden van die twijfelachtige eer waren voornamelijk de chauffeurs van voertuigen die de provinciale weg opdraaiden. Militairen en ook burgers gingen daar de fout in. Zo veroorzaakte in 1958 een vertegenwoordiger een botsing waarbij een persoon gewond raakte. In 1985 kostte het niet voorrang verlenen door een militair voertuig een 20-jarige dienstplichtig militair het leven toen die langs de kazerne reed op zijn motor. Het laatst in de pers vermelde dodelijk ongeval op deze plek dateert uit 1993, toen de 21-jarige dienstplichtig chauffeur A.A. met zijn ziekenauto de Elspeterweg opdraaide zonder voorrang te verlenen aan een vrachtwagen. De ziekenauto werd in de flank getroffen. A. raakte zwaargewond, hij werd overgebracht naar het Sophia-ziekenhuis in Zwolle waar hij in de loop van de dag overleed.

In 1973 was er enige aandacht voor de kazerne-uitgang. *Nunspeet Vooruit* vermeldde vragen in de gemeenteraad: of niet overwogen kon worden '... de verlichting bij de Generaal Winkelmankazerne op korte termijn te verbeteren. De uitritten ter plaatse zijn levensgevaarlijk.' Adjudant Gorissen van de brigade Nunspeet in 1987 over het verkeer dat de kazerne verliet: 'Dagelijks gaat er een flinke fabriek aan en uit. Dat levert soms levensgevaarlijke situaties op. [...] We hebben al meer dan eens om een verkeerslicht op de Elspeterweg gevraagd.'⁶⁸ Actie volgde pas jaren later, in 1990, toen de provincie linksaf stroken liet aanleggen om het risico van kop-staartbotsingen te verkleinen.

Landelijk nieuws betrof een ongeval in 1969 dat vier militairen, waarvan drie van de marechaussee, het leven kostte. *Het Parool*: 'Op een beveiligde, handbediende overweg bij het station van Nunspeet zijn gisteravond even na zeven uur vier dienstplichtige militairen om het leven gekomen toen de auto waarmee zij de overweg overstaken, werd gegrepen door een sneltrein, die een vaart van 140 km had. De 47-jarige overwegwachter had vergeten de bomen te sluiten.'⁶⁹

66 Oosterboer F., *Omgekomen in militaire dienst, vredesverliezen tijdens de koude oorlog*, 2012, .7

67 *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad*, 17 september 1954

68 *Nunspeet Vooruit*, 22 april 1987

69 *Het Parool*, 10 oktober 1969

IN MEMORIAM

dpl wmr J. P. Noordveld

dpl marIII H. Pol

dpl marIII D. Wissman

Op 9 oktober 1969 omgekomen bij een noodlottig spoorwongeval te Nunspeet. Als een mokerslag trof 103 maresk het ontstellende bericht, dat drie leden uit ons team werden weggerukt op zo bijzonder wrede wijze. De alom heersende verslagenheid drukt als een loden last op ons eskadron.

De schier ondragelijke druk van het schrijnende absolute gemis rust echter op de schouders van hun directe nabestaanden.

Nooit is het zo pijnlijk duidelijk dat menselijke woorden van troost tekort schieten, als onder de zo droeve omstandigheden thans.

Toch wil ik Noordveld, Pol en Wissman pothuim zeggen hetgeen ik hun zou hebben gezegd op het moment van beëindiging van hun diensttijd: „jullie waren alle drie prettige, betrouwbare krachten in het eskadron; ieder op zijn eigen plaats. Dat jullie goed waren voor je werk, is erg plezierig, belangrijker echter is, dat jullie je één voelden met ons eskadron, dat jullie als collega's goede kameraden waren, dat jullie jonge mannen waren met gevoel voor humor, met gevoel voor je werk en sympathiek in jullie verhoudingen als mens tot mens.”

Dat hun Hoogste Commandant hen net zo moge waarderen als wij dat deden en hun nabestaanden de kracht moge geven dit verschrikkelijke verlies te kunnen dragen.

elnt A. VAN OOL

Niet alleen op de weg, ook op de oefenterreinen vielen doden. De 24-jarige korporaal technisch specialist K.T.B. sloeg met zijn pantserrupsvoertuig over de kop en overleed ter plekke. Dodelijke pech op de kazerne voor soldaat L.L.M.L. die met zijn hoofd bekneld raakte tussen een deur en een voertuig. En voor de 19-jarige soldaat W.T. van 103 TD Herstelcie uit Nunspeet die in 1966 het leven liet tijdens sloopwerkzaamheden in kamp Nieuw-Milligen.

Terug naar de weg voor een laatste ongeval. Een colonne uit de Legerplaats Nunspeet reed door Apeldoorn waar een van de chauffeurs de macht over het stuur verloor, de weg afreed en tegen een burgertruck botste waarna beide voertuigen in brand vlogen. De naast de chauffeur gezeten P.I. kon niet meer op tijd uit de cabine worden gehaald en verbrandde levend.⁷⁰

Ongelukken die er hard inhakken en jaren later bij de omstanders nog op het netvlies staan. Er is een schrale troost: hun aantal (landelijk) daalde gestaag na 1972.

⁷⁰ Nieuwsblad van het Noorden, 24 augustus 1966

Klein leed (2)

Het leven van een dienstplichtige viel geregeld⁷¹ niet mee. Scherts werd door de meerdere soms slecht onderscheiden van ernst, je moest oppassen wat je zei. Wat ook behoorlijk kon tegenvallen waren grondige inspecties, zoals de herhalers van 224 Geniebataljon mochten ondervinden. En wat te denken van gedwongen ochtendreveille als het landelijk is afgeschaft?

Dienstplichtig soldaat H.K. van G. moet zich hebben afgevraagd of hij soms wakker was geworden in een heel andere, parallelle samenleving, of desnoods op de Bühne in het verkeerde toneelstuk. Wat was het geval? Op woensdag 25 oktober 1961 stond hij voor de krijgsraad in Den Haag met als aanklacht 'ondermijning van de krijgstucht in oorlogstijd'.⁷²

Wat had van G. misdaan om die zware aanklacht te verdienen? Op een saaie zondagochtend in de Legerplaats Nunspeet had van G. zitten spelen met een bandrecorder. Voor de grap had hij een toespraak opgenomen waarin de militaire dienst er niet best van afkwam. De opname werd opgeborgen en zou verder tot niets hoeven leiden. Echter, toen van G. 's middags van de kamer was zette een andere soldaat het bandje op, wat gehoord werd door iemand die daar aanstoot aannam, waarna het strafrechtelijke balletje begon te rollen. Voor de krijgsraad nam de auditeur-militair (de militaire uitvoering van de officier van justitie) het hoog op en eiste zes weken detentie. Gelukkig voor Van G. nam de krijgsraad de zaak met een korreltje zout en verwees deze terug naar zijn commandant om krijgstuchtelijk te worden afgedaan.

De Waarheid van 26 oktober 1965: 'Vijftien soldaten flauw gevallen'. Subkoppen: 'Tijdens gründliche inspectie in Legerplaats Nunspeet' en 'Officieel onderzoek gelast.' Op zaterdagochtend 23 oktober moesten de ruim 600 herhalers van 224 Geniebataljon aantreden om voor het ingaan van het weekend-

verlof een inspectie te ondergaan op tenue en voorkomen. Van hogerhand was doorgesijpeld dat wie een zeer slechte indruk maakte, op de kazerne zou worden gehouden om orde op zaken te stellen.⁷³

De inspectie werd grondig aangepakt en wel op een manier waar de herhalers die qua leeftijd tussen de 25 en 30 jaar waren, niet meer aan waren gewend. Dit waren volwassen mannen, grotendeels getrouwd en met gezinnen, nu werden ze behandeld als onmondige rekruten en bang om het weekend binnen gehouden

⁷¹ En reglementair misschien ook niet in de jaren '60

⁷² *Twentsch dagblad Tubantia*, 26 oktober 1961. Dat in oorlogstijd is raadselachtig en mogelijk een vergissing

⁷³ *Nunspeter Courant*, 18 november 1965

te worden. De Legervoorlichtingsdienst zei later dat er een gemoeidelijke sfeer heerste, uit andere bronnen bleek juist dat de sfeer bijzonder gespannen was. De inspectie was minutieus en langdurig, na een uur was slechts de helft van de mannen bekeken. Kolonel Wellens die de inspectie verrichtte kreeg even later te horen dat acht soldaten waren flauwgevallen en gelastte de rest van de inspectie toen maar af. Op dat moment waren er al vijftien man ingezakt. De sfeer was ondertussen bar slecht en enkele soldaten uitten openlijk hun afkeuring en protest. Een was zelfs zo woedend dat hij de kolonel te lijf wilde gaan.

De krantenberichten over de inspectie leidden tot vragen in de Tweede Kamer door de heer

Wieldraaijer (PvdA), met als onderliggende onuitgesproken hoofdvraag: 'Kan dit soort flauwekul alsjeblieft achterwege blijven?' Minister de Jong van Defensie antwoordde dat inspecties voortaan doelmatiger moesten plaatsvinden en dat een en ander aan de 'betrokken militaire autoriteiten' kenbaar zou worden gemaakt.⁷⁴

Ochtendreveille. Om 06.30 uur gooit een beroepsmilitaire schreeuwlelijk de deur van je kamer open. Opstaan!! Met slaperige kop wankel je naar het waslokaal om met heerlijk koud water lijf en leden te wassen. Eten, en dan maar wachten tot aanvang dienst om 08.00 uur. Menigeen was dat zat. Maar soldatenbond VVDM kreeg het voor elkaar om de ochtendreveille te laten afschaffen.

In Nunspeet bij een batterij van 14 Afdeling veldartillerie konden een aantal kanonnières die vrijheid blijkbaar niet aan, tot ergernis van hun commandant. Zij bleven zolang in bed liggen tot er geen tijd meer over was om voldoende te wassen, scheren en het tenue goed dicht te knopen, wat geconstateerd werd op het vroege appèl. Reden voor de batterijcommandant het pas verworven recht om langer in bed te liggen voor enige tijd terug te schroeven. 'Bij wijze van training'. Tsja, dat roep je dan over jezelf af. Dit kleine leed haalde een landelijke krant!⁷⁵

BIJ INSPECTIE IN LEGERPLAATS NUNSPEET VIELEN 15 MILITAIREN FLAUW.

Vijftien militairen zijn zaterdag in de legerplaats Nunspeet flauw gevallen, toen ze een zware inspectie moesten ondergaan. De inspectie duurde een uur en was heel nauwkeurig. Vier compagnieën van het 224ste geniebataljon, ongeveer 6 à 700 man, stonden gelijk aangetreden. De mannen waren een week op herhaling geweest en men wilde nagaan of de metamorfose van burger tot militair zich goed had voltrokken.

Eén van de mannen heeft zich nogal wat opgewonden en deze wilde de kolonel aanvallen. Hij werd hier door zijn kameraden van weerhouden.

Toen men door kreeg, dat er militairen flauw vielen, heeft men de troep in beweging gezet.

Enkele militairen zouden lichte verwondingen hebben opgelopen.

⁷⁴ Handelingen Tweede Kamer, 10 november 1965

⁷⁵ Trouw, 20 augustus 1970

Kazernekranten

Een beetje kazerne, en dat was de Legerplaats Nunspeet/Generaal Winkelmankazerne zeker, had een kazernekrant. Een deel van die kranten, in de praktijk een bescheiden hoeveelheid aan elkaar geniete A4 stencils, is bewaard gebleven.

In 1966 had Nederland een wereldprimeur met de oprichting in Ede van een vakbond voor soldaten: de VVDM, Vereniging van Dienstplichtige Militairen. Korte tijd later werden overal in het land op de kazernes afdelingen opgericht en in Nunspeet bleef men niet achter. Die afdelingen gaven hun eigen periodieken uit en de stencilmachines draaiden soms overuren.

Die kazernekranten waren vaak wat dwarse blaadjes met eveneens dwarse namen. Het VVDM-archief dat ondergebracht is in Amsterdam bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), bevat voor een aantal afdelingen de bewaard gebleven kazernekranten. Er zijn een aantal mappen voor Nunspeet die maar een klein deel bevatten van wat ooit is uitgegeven. Daarom moeten alle hierna genoemde jaren met enige voorzichtigheid worden bekeken, de tijdstippen zijn een benadering op basis van de bewaard gebleven kazernekranten.

Het eerste dat opvalt is dat de kazernekrant van en voor Nunspeet niet altijd dezelfde naam heeft gehad, maar liefst vijf keer werd die gewijzigd of werd teruggegrepen op de vorige naam. Van 1970 tot begin 1978 ging de kazernekrant als *Aksie* door het leven. Met alle respect, origineel was dat niet. Elders heetten die kranten *Knol* bij de cavalerie op de Bernhardkazerne, *Prik* op de Juliana van Stolbergkazerne waar de gewondenverzorgers werden opgeleid. *Boem* in Assen en in Ermelo werden ze de naam *Alarm* zat in de tachtiger jaren en ging de kazernekrant verder als *Ontspoord* (Generaal Spoorkazerne!). Van Legerplaats Nunspeet kun je ook niet echt lekker een naam voor je kazernekrant afleiden, maar die reden ging na de naamsverandering in Generaal Winkelmankazerne in 1973 niet meer op.

Een Aksie uit 1972 met een nogal grimmige voorkant; de werkgever, het leger, lijkt wel een vijand te zijn. Of ieder lid het hiermee eens was is maar de vraag. Het waren wel de jaren waarin vooral landelijke VVDM-acties 'harder' werden en veelvuldig de pers haalden.

In 1975 had men blijkbaar genoeg van de naam *Aksie* en werd er een krant uitgebracht onder de naam *Winkelman Interne Editie*. Dat was wel heel formeel en even later werd teruggegrepen op de naam *Aksie*. In 1978 kwam aan die naam definitief een einde en werd *De Winkelhaak* ingevoerd.

Een aantal jaren voldeed dat, tot iemand hierop ging variëren en het blad *Winkelhaaks* ging heten. Ook dat was maar een kort leven beschoren en werd teruggedraaid. Tot aan het einde van verschijning, voor zover na te gaan, bleef het *De Winkelhaak*. Maar wanneer dat einde was en of toen ook de afdeling Nunspeet ophield te bestaan?

Deze omslag van een *Winkelhaak* uit 1979 doet al een stuk gezelliger aan, ook al kijkt Raquel Welch niet erg vrolijk. Destijds werd door redacteur Gerard K. steevast een lekkere meid op de omslag gezet. Het gebruik van stripfiguren op omslagen en binnenin was standaard VVDM. Vooral Asterix en Obelix waren er goed voor om met aangepaste tekstballonnen de meningen van redacteurs te verwoorden.

Een kazerne ter grootte van een klein dorp met tientallen gebouwen, technische installaties, terreinverhardingen, groenvoorzieningen en sportvelden vraagt veel en regelmatig onderhoud. Daarvoor liep een klein legertje onderhoudslieden rond. Die konden het werk niet zelf bedenken en ook de prioriteiten erin niet, daarvoor was toezicht en aansturing nodig.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de genie verantwoordelijk voor nieuwbouw en onderhoud van kazernes. Na de Tweede Wereldoorlog werd die taak ondergebracht bij de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, kortweg DGW&T geheten. Op grote kazernes was er een lokatieverantwoordelijke die bouwkundige en andere onderhoudsactiviteiten aanstuurde. In Nunspeet was dat van 1963 tot 1983 A.J.H.(Nol) Peters, die met zijn gezin in een van de vier dienstwoningen bij het officiershotel woonde en het geweldig naar zijn zin had, zowel qua werk als qua woning.

De Legerplaats Nunspeet viel voor bouwkundige zaken onder Harderwijk waar de dienstkring zat van DGW&T. Aan het hoofd stond een majoor, daaronder meest burgers zoals het hoofd onderhoud waar Peters mee te maken had. Op de kazerne had Peters twee collega-bouwkundigen. Een oudere opzichter voor het onderhoudswerk en een opzichter die het vak nog moest leren. Daaronder de onderhoudslui die grotendeels voor aannemers werkten. Ieder jaar werd het werk voor hen aanbesteed en de aannemer die het laagste uurtarief rekende kreeg de klus. De mensen op de kazerne gingen dan over naar de nieuwe aannemer, zo bleef de routine bewaard. Er werkten wel 5 à 6 timmerlieden, een metselaar, een schilder en twee elektriciens. Ook was er een smid voor het ijzerwerk. Voor het onderhoud van de sportvelden liepen twee man, voor het overige groenonderhoud maar liefst vier. De tuinlieden waren, anders dan de rest, werknemers van DGW&T.

Onderhoud gebeurde op regelmatige basis, maar buiten dat moest van alles en nog wat worden gerepareerd. De onderdelen melden dit via schriftjes die aan de afdeling Kazernering in het bureelgebouw werden afgegeven. Daar zaten een adjudant en een burgerambtenaar die de klachten vermeldten op grote lijsten die naar Peters' collega de onderhoudsopzichter gingen. Kazernering was verantwoordelijk voor meer zaken, zoals de uitgifte van kasten en bedden. Wat tegenwoordig onder de facilitaire dienst zou vallen.

Er ging van alles kapot in de legeringsgebouwen, niet in het minst door vernielingen. 'Mensen werden kwaad en schopten dan een gat in de deur (van de legeringskamer), of vernielde deurkrukken,' aldus Peters. Ook de ruitjes naast die deur werden nogal eens ingetrapt, in later jaren werd er daarom dikker glas ingezet.

Bedden moesten het door geintjes ook ontgelden, dan sneuvelen de pinnen aan de spiraalframes. De smid was er goed voor om ze er weer aan te zetten. Werk dat jaar in jaar uit voorkwam, het maakte niet uit welk jaar. Dit vandalisme werd in de twintig jaar dat Peters op de kazerne werkte niet erger, ook niet minder.

Zo zagen de wasruimtes eruit voor de renovatie op deze foto uit 1966 of 1967. Douchen gebeurde in het badhuis en van warm water kon men nog slechts dromen.

Nol Peters was gek op renovaties. De legeringsgebouwen werden in zijn tijd twee keer groots aangepakt. Er kwamen nieuwe vloeren in, althans: de afdekking. Van oudsher lagen er colorietvloeren, bruine tegeltjes met asbest. Dit materiaal werd hard en ging brokkelen. Het werd verwijderd, de vloeren gevlakt en in de legeringskamers kwam grijs marmoleum. Later kwam in de gangen rood vinyl met vlammen erin. Een grote renovatie in 1973-1974 betrof de wasruimten waar douches inkwamen, en zorgde ervoor dat het badhuis van de kazerne voortaan een zaak van het verleden was.

Op een dag werd Peters geroepen door de aannemer die de renovatie van het lesgebouw uitvoerde. Daar viel een erfenis te zien van de bouw in 1952. De kolommen van het gebouw waren in eerste instantie gestort tot hoogte van een meter of drie. Toen was het blijkbaar einde werktijd of was het beton op. Tussen de wapening waren houten plankjes gestopt. De dag erop was men verder gegaan met de plankjes er nog tussen. Die kwamen ze nu weer tegen.

Hoe het leger een langharig gezicht kreeg

Door: Govert van der Boom

De strijd voor vrije haardracht werd niet zomaar gewonnen. Terwijl buiten het leger de haarlengte maar bleef toenemen, bleef die erbinnen beperkt tot de tolerantiegrens van de onderdeelcommandant. Maar het waren de beginjaren '70 en er ging wat veranderen, moeizaam of niet. Een terugblik door iemand die erbij was op een gedenkwaardig moment voor dienstplichtig Nederland.

Zeg dienstplicht en je zegt VVDM, de Vereniging Van Dienstplichtige Militairen. Begin jaren zeventig moest in Nederland alles kunnen, dus ook een vakbond die opkwam voor de belangen van hippy-like dienstplichtigen. De legertop was er van nature tegen, maar het politieke klimaat accepteerde en faciliteerde de belangenorganisatie die in de Utrechtse Hojelkazerne haar hoofdkwartier betrok. Zij kreeg bij herhaling grote aandacht in de media.

Tienduizenden maten werden lid. Via spreekbuis *Twintig* werden zij aangemoedigd tot het veranderen van de Defensiecultuur. We schrijven de tijd dat Beatles, Rolling Stones en Pretty Things in de westerse samenleving hun sporen nalieten. Het lange haar van deze artiesten was een kenmerk van rebelsheid, tot woede van ouders, schoolhoofden en... officieren. Tussen haakjes: in het buitenland stond het Nederlandse leger bekend als 'the hippy army'.

De ouderwetse haarnorm, eerder al door schrijver Jan Wolkers betiteld als Kort Amerikaans, werd door minister Den Toom en de legertop verdedigd als een noodzakelijke veiligheidsmaatregel: je kon met je haren tussen de wielen raken.... Zelf was ik (lichting 70-4) kort na opkomst bedreigd met de verstikkingsdood in de traangasbunker als ik ringbaard en snor niet zou afscheren. Maar strafbaar was dat niet (meer) en I survived!... Maar lang haar, dat kon echt never/nooit!

Dienstplichtig militair Rinus Wehrman was radikaler. De commando-in-opleiding wilde zich echt wel voor het vaderland geven, maar zijn lange haar weigerde hij af te knippen. Dat was brutaal! Hij moest voor de krijgsraad verschijnen die hem wegens weigeren van een dienstbevel niet minder dan 21 maanden cel gaf, zo ongeveer zijn gehele dienstplichttijd. De VVDM kreeg lucht van zijn aanvankelijke eenmansactie. Gesteund door de VVDM ging Wehrman in hoger beroep. Zomer 1971 volgde de uitspraak bij het Hoog Militair Gerechtshof, dat toen nog bestond.

Ikzelf was in die tijd dienstplichtig vaandrig bij de Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, die zetelde in de Prinses Julianakazerne in Den Haag. Samen met nog een dienstplichtig journalist, een luitenant-kolonel en secretaresse Loes vormden wij de - schrik niet! - Sectie Voorlichting Vorming en Psychologische Oorlogsvoering (VVP). Wat dat inhield? Informatiesets samenstellen over onderwerpen als communisme, de Sovjet-Unie, het Marxisme en zo, bedoeld als lesmateriaal voor de voorlichtingsofficieren bij de bataljons. En een- of tweemaal per week het KL-Bulletin verzorgen, een gestencild A4tje met nuttige en/of aardige

informatie voor met name Jan Soldaat en voorloper van de *Legerkrant* en later de *Defensiekrant*. Dat legerauto's overdag met licht gingen rijden, dat de soldij was verhoogd, dat het leger bij de Elfstedentocht assisteerde, wij zetten het op papier en motorordonnansen verspreidden het naar elk kazerneprikbord in Nederland en Seedorf.

De Zaak Wehrman, daar zat heel Nederland met spanning op te wachten. En mijn taak was het de uitslag van deze veelbesproken kwestie onder de Nederlandse dienstplichtigen (en hun meerderen) te verspreiden. Namens de landmacht woonde ik als verslaggever de uitspraak bij. Daar ging die ochtend nog een opmerkelijk moment aan vooraf: het telefoontje van generaal-majoor Ferry Meinderts, commandant van het Eerste (en enige) Legerkorps in Apeldoorn, zeg maar de baas van paraat legergroen Nederland. 'Vaandrig, ik hoor dat u naar de uitspraak gaat. Ik dacht het zo in te kleden dat in uw bericht ...' Volgde een soort dictaat om het de talrijke langharige dienstplichtigen nog eenmaal goed in te peperen: het haar moet kort!

Ongeveer zo bedoelde generaal Meinderts het, hoewel het haar over de oren al weer een beetje kwestieus is.

De zittingzaal was vol pers. De zitting duurde niet lang. Wat ik me nog levendig herinner was de kwintessens: persoonlijke veiligheid en lang haar behoeven niet met elkaar op gespannen voet te staan. Een haarnetje is als beschermingsmiddel voldoende. Een haarnetje! Rinus Wehrman werd natuurlijk meteen vrijgesproken van rechtsvervolging. In legergroen Nederland en ten departemente was een aardschok voelbaar.

En ik tikte mijn stukje voor het Nederlandse leger. Het KL-bulletin van die dag moet door de tienduizenden dienstplichtigen zijn 'gevreten'. Ook de landelijke media stonden er uiteraard vol van. Het nieuws ging zelfs snel de wereld over, want met name de Amerikanen liepen er toen al zo kortgeschoren bij als de laatste jaren ook hier weer mode is: baldheaded. De VVDM beleefde haar finest hours.

Een ledenvergadering met hoge opkomst

Aardig van de kazerneleiding, de VVDM afdeling Nunspeet mocht een zaaltje gebruiken om een drukbezochte ledenvergadering te houden. Maar liefst 130 van de 950 VVDM-leden op de legerplaats kwamen opdagen. Er viel genoeg te bespreken en een flinke hoeveelheid 'baalpunten'⁷⁶ passeerden de revue.

In later jaren zouden dit soort grote kazernebijeenkomsten zeldzaam worden, maar in november 1972 was er animo genoeg. Het was immers de tijd dat er nog veel verbeteringen voor Jan Soldaat binnengehaald moesten worden. In het verkiezingsnummer van de *Aksie* zoals de kazernekrant toen heette, staat een uitgebreid verslag van de avondbijeenkomst.

De vergadering opende met de brief van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten luitenant-generaal F.E. Meijnderts. Die was, zie verderop, zeer bezorgd over de hygiëne na het vrijgeven van de haardracht. De vrije haardracht was ingevoerd na een uitspraak van de militaire rechter begin jaren '70 en werd door de dienstplichtigen als verworven recht beschouwd, maar door de legerleiding en veel beroepsmilitairen als steen des aanstoots. Het werd tijdens de ledenvergadering bijzonder roerig toen dit ter sprake kwam en menigeen die zijn zegje deed verklaarde dat als hij zijn haren zou moeten laten kortwieken, een soort eenmansactie zou gaan voeren.

Drie VVDM bestuursleden op de stoep van het Ministerie van Defensie. Voor menig beroepsmilitair waren dit soort kapsels te veel van het goede en men ergerde zich kapot. Dat begon met de instroom van de eerste nieuwe lichterij.

⁷⁶ Baalpunten, een veelvuldig gebruikte VVDM-term, konden van alles zijn want er werd destijds heel wat afgebaald, van het eten, gebrek aan nachtpermissie tot aan de militaire meerdere. In Nunspeet was het bataljonsappèl, zoals we later nog zullen zien, een plaatselijk baalpunt.

Behalve dit landelijke punt waren er ook genoeg plaatselijke, waarvan sommige jaren later nog niet naar tevredenheid opgelost zouden zijn. Hoofdpunt was de legering. Allereerst lagen er bij sommige eenheden zestien man op een kamer, dat zal lekker geroken hebben. Er werd uitgerekend dat met zoveel man er iedere maand 500 gulden voor die kamer werd betaald. De contouren voor de latere IHV-strijd⁷⁷ tekenden zich hier af. En er viel meer te klagen, in sommige gebouwen liepen de ratten vrolijk rond, onder meer in de waslokalen.

Het eten dat in later jaren op de kazerne prima van kwaliteit zou zijn, was in 1972 voor veel soldaten niet te pruimen. 'Je kunt je vork krom duwen op de aardappelen', merkte iemand op en een ander dat 'De varkens er mee weg hollen.' Als oorzaak werd gewezen op de beroerde opleiding van de dienstplichtig koks. Een van hen vertelde tijdens de vergadering dat een ei bakken het enige was dat hem redelijk afging. Na afloop van de vergadering typte een actieve VVDM'er het verslag en merkte aan het eind ervan tevreden op: 'De VVDM groeit, en groeit, en groeit en groeit en groeit en als ze volwassen is, mag ze met de minister praten. Fijn hè ?????????!!!!!!'

De strijd tegen de lange haren

Ogenschijnlijk leek de brief van generaal Meijnderts aan zijn ondergeschikten over de teruglopende lichaamsreinheid van militairen een voorbeeld van 'vaderlijke bezorgdheid'. Punten van zorg: steeds meer onverzorgd haar, slechte gebitten, vuile handen, voeten en nagels en ook nog schaamluis, schurft en het dragen van vuil ondergoed. Hoewel de generaal ook verklaarde dat deze toestand niet verontrustend was, wees hij de commandanten erop 'alle aandacht aan de persoonlijke en algemene hygiëne bij de militairen te schenken'.⁷⁸

Onder soldaten wekte deze bezorgdheid grote beroering. Men was ervan overtuigd dat dit de inleiding vormde voor een poging om de vrije haardracht weer terug te draaien onder het mom van verbetering van hygiëne. De VVDM weet de problemen niet aan de haarlengte, maar aan het ontbreken van goede douches en badruimten. Minister van Defensie De Koster riep de vaste Kamercommissie voor Defensie bijeen om zich over 'de zaak' te beraden. Maar niemand in Den Haag achtte een nieuw verbod voor lange haren in het leger politiek haalbaar.⁷⁹

Generaal Meijnderts.

⁷⁷ IHV = inhouding voor huisvesting en voeding.

⁷⁸ *Limburgs Dagblad*, 27 oktober 1972

⁷⁹ *Het Vrije Volk*, 04 november 1972

Generaal Winkelmankazerne

1973 - 2004

De kazerne krijgt een naam

Twee en twintig jaar lang volstond 'Legerplaats Nunspeet' om de kazerne aan de Elspeterweg aan te duiden. Vereniging 'Ons Leger' nam het initiatief voor de naamsverandering waarmee de voormalig Bevelhebber Land- en Zeestrijdkrachten generaal Henri Winkelman werd geëerd. Ons Leger kwam niet met lege handen en gaf de kazerne een cadeau.

Dat cadeau was een borstbeeld van de generaal dat, zolang de kazerne operationeel was, zijn plaats had bij de hoofdingang. De bedoeling was dat prins Bernhard in zijn rol als inspecteur-generaal van de krijgsmacht het beeld zou onthullen. Die was echter op het laatste moment verhinderd en de honneurs werden daarom waargenomen door minister van Defensie Henk Vredeling (PvdA).

Niet alleen de minister kwam uit Den Haag, een ware stoet van militaire hoogwaardigheidsbekleders en andere genodigden kwam voor dit gedenkwaardige moment op de 30e oktober van 1973 naar Nunspeet. Om enkele namen te noemen: de opperofficier personeel KL generaal-majoor W.H. Jhr. De Savornin-Loman, luitenant-generaal G. IJsselstein, luitenant-generaal F.E. Meijnderts, secretaris-generaal drs. G.H.J.M. Pijnenburg, generaal-majoor L.W. Hansen. Zij werden aangevuld met burgemeester H.J. Smith en wethouder K.P. Hendrikse van de gemeente Nunspeet, de Territoriaal Bevelhebber Oost generaal-majoor Kranenburg, alsmede de adjudant Nordhausen van de rijkspolitie Nunspeet. Om het geheel een wat persoonlijk tintje te geven was ook mevrouw A.E. Winkelman uitgenodigd, de dochter van de generaal.

De plechtigheid startte min meer met de aankomst per helikopter van de hoogste bewindsman op defensie, die verwelkomd werd door kazernecommandant kolonel J.M. Den Hartog. De minister kon meteen van start met de inspectie van de erewacht die gevormd werd door het personeel van 101 Marechausseebataljon. Vlak voor elf uur werd een aanvang gemaakt met de eigenlijke plechtigheid die bestond uit de voorlezing van de ministeriële beschikking over de naamgeving door kolonel Den Hartog. Daarna volgde de onthulling van het borstbeeld door de minister, terzijde gestaan door de dochter van generaal Winkelman. De plechtigheid werd besloten met een toespraak door prof. dr. L. de Jong, directeur van het Rijksinstituut van Oorlogsdocumentatie (RIOD).

'Wij zijn hier om de nagedachtenis te eren van een groot Nederlander, groot niet zozeer door wat hij als militair heeft kunnen verrichten, maar in de eerste plaats door de staatkundige leiding die van hem is uitgegaan in een van de moeilijkste perioden van ons volksbestaan.'

Zo begon professor de Jong zijn toespraak, waarin hij inging op de moeilijkheden die de generaal in die onzekere maanden voor de oorlog moest overwinnen. Daarna legde De Jong een link naar het heden en hamerde op: 'de trouw van een adequate defensie-inspanning en een duidelijke onderschikking van ons militair apparaat aan een jegens het parlement verantwoordelijke regering' Voor de goede verstaander die dagen geen boodschap die moeilijk te ontcijferen was.

'Gut, dat lijkt helemaal niet op mijn vader', lijkt mevrouw Winkelman te denken over het borstbeeld van de generaal. Minister Vredeling weet zich ook geen houding te geven.

Een zuur stukkie

... schreef B. Lulofs in *De Telegraaf* van 3 november 1973 met als kop 'Jammer'.

'Enkele dagen geleden onthulde zijn dochter het bronzen borstbeeld van haar grote vader. Zij werd daarbij begeleid door de minister van Defensie, ir. H. Vredeling. Hij verving de inspecteur-generaal Prins Bernhard die door de mist in Londen niet tijdig in Nederland terug kon zijn. Ook de staatssecretarissen van Defensie waren er en de chef van de generale staf. Het was 'Den Haag' van de bovenste plank daar in Nunspeet. In burger en in militair [...] het was tegelijkertijd ook jammer dat in deze Haagse omlijsting de nagedachtenis van Henri Winkelman moest worden geëerd [...] daar stond ook de verdeeldheid binnen diezelfde Defensie [...] Want daar in Nunspeet waren behalve een minister en een chef staf die elkaar niet lusten, ook een chef staf en een commandant eerste legerkorps die elkaar het licht in de ogen niet gunden. [...] Jammer dat dit verdeelde 'Den Haag' van Vredeling en IJsselstein de onthulling van zijn monument moest omlijsten. Jammer van die mist in Londen.'

Een klus bij de kazernepoort

Onder grote belangstelling van de defensietop, andere militaire genodigden en de nodige burgers werd de legerplaats omgedoopt in Generaal Winkelmankazerne. Toen iedereen weer verdwenen was, of aan het borrelen met bijhorende bitterballen, moest er aan de kazernepoort nog iets gebeuren.

Er bestaat voor zover bekend één fotootje van en dat staat hiernaast: een bord met hierop 'Legerplaats Nunspeet'. Het ziet er beetje uit of er een landelijke gemeente achter schuilt, of (voor kwaadwillenden) een Veluwe conservenfabriek. Dat bord kon na de naamgeving niet gehandhaafd blijven en werd, voor zover het er nog stond in 1973, verwijderd.

Niet alleen kreeg de kazerne dus een borstbeeld aangeboden, eveneens in het oog lopend was de nieuwe naam op een langgerekt bord dat geplaatst werd op het hekwerk tussen in- en uitrit van de hoofdingang. Dat nieuwe bord zou de kazerne dienen tot in zijn nadagen en roemloos verdwijnen in de bakken van de slopers van de kazerne.

De oude naam op een wat oubolig bord.

Hans Peters, fotograaf bij fotopersbureau Anefo, schoot een serie voortreffelijke foto's van de gebeurtenissen die dag, en zette ook het nieuwe naambord en ingang op de gevoelige plaat. Voor we verdergaan op de pagina hiernaast; een verwijzing naar de plek waar meer foto's van zijn hand te vinden zijn die op die dag werden geschoten: de beeldbank van het Nationaal Archief. Ga daarvoor naar gahetna.nl en klik 'Onderzoeken' aan, vul Winkelmankazerne in en klik dan weer op 'fotocollectie'.

Peters had een uitstekend oog voor licht afwijkende tafereeltjes. Zie pagina 73, de twee marechaussees met de scheefstaande helmen bij het net onthulde borstbeeld.

Het nieuwe bord dat wat eigentijds toonde.

Voor de goede kijker valt er een boel te zien. Allereerst helemaal rechts, daar zie je nog net iemand met een ladder wegllopen. Het bord zit er blijkbaar pas op. Die soldaten (handen in de zakken!) kijken een beetje of ze water zien branden. Aardig om te zien is het verschil in haarlengte tussen het gewone soldatenvolk en de twee dienstplichtige marechaussees, die waarschijnlijk op verzoek van de fotograaf links zijn gaan staan. Alleen een ingang met bord op een foto is wel erg saai. Wat voor de rest opvalt is dat iedereen zomaar de poort kon inlopen. Moesten er even geen paspoorten worden gecontroleerd?

Gebruik door derden

De kazerne had uitgebreide faciliteiten waar door derden die geen militairen waren stevig gebruik van werd gemaakt.

Door de jaren heen stond het kazernecommando uiterst welwillend tegenover verzoeken vanuit de directe omgeving om van de kazernefaciliteiten gebruik te mogen maken. Ook sommige landelijke initiatieven vonden een gewillig oor. De film- annex theaterzaal met zijn grote aantal zitplaatsen was al snel geen onbekende meer in Nunspeet en omstreken. De Sinterklaasfeesten voor de schooljeugd en het feit dat menig door de WZZ georganiseerde voorstelling ook door burgers bezocht kon worden, smaakten naar meer en brachten als vanzelf initiatiefrijke Nunspeeters op ideeën.

Stel: je opent op feestelijke wijze een nieuwe school en die blijkt dan niet geschikt om alle genodigden voor die dag in één ruimte onderdak te bieden. Dat overkwam in 1967 de nieuwe Christelijke Landhuishoudschool in Nunspeet. De oude school was wegens het flink gestegen aantal meisjes dat er onderwijs genoot te klein geworden. Op dinsdag 18 april dat jaar werd daarom een geheel nieuw gebouw aan de F.A. Molijnlaan in Nunspeet in gebruik genomen, waar zoals reeds gezegd niet iedereen: leerkrachten, meisjes en genodigden als burgemeester en wethouders plus vertegenwoordigers van kerken en scholen op de juiste wijze in paste. Geen nood, de kantine van de Legerplaats Nunspeet bood uitkomst.¹

Minstens zo feestelijk was een heel ander gebruik van de kazerne. Een paginagrote advertentie in *Nunspeet Vooruit* van 22 november 1973. 'Grote St. Nicolaas Prijzen Regen!!!!' op de 'Grandioze Feest-Weggeef-Avond' 'Ieder echt of verloofd paar neemt een prijs mee!! Jolijt!! ... Gezelligheid!!'

En waar was al die jolijt? In de filmzaal van de Generaal Winkelman-kazerne en, om er zeker van te zijn omdat de kazernenaam nog kersvers was, was daaraan toegevoegd 'Legerplaats Nunspeet'. Het was niet zomaar een avond. Ria Valk trad op, Mini en Maxi. Eddy Valk die de algehele leiding had in de feestzaal was tevens conferencier en zal ongetwijfeld ook een duit in het jolige zakje hebben gedaan.

De Grote St. Nicolaas Prijzen Regen was niet de eerste keer dat de Winkeliersvereniging Nunspeet de kazerne

ACTIE WINKELIERSVER. NUNSPEET

Grote St. Nicolaas Prijzen Regen !!!!

Volnummers tussen de driehoekzegels hebben nu grote waarde voor de:
GRANDIOZE FEEST-WEGGEEF-AVOND

MAANDAG 10 DECEMBER
in de filmzaal van Generaal Winkelman-kazerne,
Legerplaats Nunspeet
Aanvang half acht

MINI en MAXI

MET O.A.
Ria Valk - parodiste - Trio Joop Reynolds - begeleiding-solistisch
Mini en Maxi - parodisten
Ronald, Ravel en Renee - goochelshow
Eddy de Valk - algehele leiding - conferencier

IEDER ECHT OF VERLOOFD PAAR NEEMT EEN PRIJS MEE!! Jolijt!! Gezelligheid!!

KINDER SINT-NICOLAAS ACTIE: voor 50 Driehoekzegels (rood)
GRATIS GRABBELEN uit onze Grabbeltjes
MET PRIJZEN DIE NOG NIET EERDER ZIJN VERTOOND!!!
Zie etalage voorheen Mevr. Maartensen

KOOPT NU IN NUNSPEET!!
UW DRIEHOEKZEGELS HEBBEN NU GROTE WAARDE!!

Voor bijzonderheden over deze actie: (zie volgende pagina's)

KINDER SINT-NICOLAAS

¹ *Nunspeet vooruit*, 20 april 1967

had gevonden. In 1967 werd er overdag een kindervoorstelling gehouden in het kader van de Driehoekzegel-Sint-Nicolaasactie.²

De Klaverjasclub van het dorp Vierhouten wist eveneens de weg naar de kazerne. De jaarlijkse feestavond van 1977 werd in de onderofficiersmess gehouden waar men tevens een diner kreeg voorgeschoteld. Relaties waarschijnlijk die tegenwoordig netwerken heten. Dat gold waarschijnlijk ook voor de erwtensoepactie die het tamboerskorps Hulshorst organiseerde om nieuwe trommels te kunnen betalen. De soep die voor fl. 3,50 de liter gekocht kon worden, werd bereid in de Generaal Winkelmankazerne.

Nog een vreemde eend in de bijt. De Christelijke Plattelandsvrouwen gingen op 17 februari 1986 op excursie naar de Winkelmankazerne. Behalve een bowlingavond en een rommelmarkt zoals vermeld in hetzelfde krantenberichtje, stond er ook een uitstapje van de plattelandsvrouwen aangekondigd naar het Marinemuseum in Den Helder. De dames waren in ieder geval niet afkerig van defensie.³

Zeker niet afkerig van de landsverdediging was de Stichting Samenwerkend Verzet 1940-1945. De oud-verzetssrijders die ten lange leste de onderlinge verschillen aan de kant hadden geschoven en zich hadden verenigd in genoemde stichting, hielden jaarlijks de Dag van het Verzet. Jarenlang een groots evenement met: 'Een kazerne vol met mensen, muziek, gezelligheid en vooral een plek om heel veel mensen te ontmoeten', aldus een oud-deelnemer.⁴

Die kazerne was in 1981 de Winkelmankazerne en deze zou dat een reeks van jaren zijn. In 1995 was de laatste vermelding van het evenement in Nunspeet. De Dag van het Verzet was altijd op 31 augustus, de geboortedag van Koningin Wilhelmina, en groeide uit tot iets groots waarvoor een flinke kazerne nodig was. Een belangrijk onderdeel van de eerste Dag van het Verzet in Nunspeet was de uitreiking van het in 1979 ingevoerde Verzetshedenkingskruis. Premier Van Agt reikte er die dag 55 uit. Behalve de minister-president werd de dag ook bijgewoond door de minister van Defensie en de staatssecretaris van CRM. De bijeenkomst werd massaal bezocht door ruim 800 oud-verzetssmensen en hun echtgenoten.⁵ In 1983 was het prinses Margriet die de verzetshedenkingskruizen uitreikte. Haar man Pieter van Vollenhove zou in 1990 de plechtigheid bijwonen. In 1987 was minister Brinkman aanwezig. Het was een belangrijk evenement met altijd ruim voldoende hoogwaardigheidsbekleders. Er veranderde wel iets in de loop der jaren: de oud-verzetssrijders kwamen op leeftijd en hun aantallen werden als vanzelf kleiner. In 2016 hield men de laatste Dag van het Verzet.

² *Nunspeet vooruit*, 07 december 1967

³ idem, 12 februari 1986

⁴ <https://nos.nl/artikel/2128384-laatste-dag-van-het-verzet-het-was-al-jaren-niet-meer-wat-het-was>. Bezocht op 10 juni 2024

⁵ *Nunspeet Vooruit*, 02 september 1981

Gebruik door derden, vervolg

Behalve filmzaal, kantine, onderofficiersmess en de appèlplaatsen (die laatsten voor heel grote gezelschappen), had de kazerne nog een faciliteit die belangstelling trok als een magneet ijzervijlsel: de sportaccommodatie. In 1990 werd de nieuwe sporthal van de kazerne opgeleverd. Een zaal van 44 x 22 meter geschikt voor alle officiële (indoor) wedstrijdsporten, een kracht- en fitnessruimte én een tribune voor 300 mensen. Dat wekte verlangens. Zou de burgerij van Nunspeet ook van deze accommodatie gebruik kunnen maken? vroeg de verslaggever van de *Nunspeter Courant* aan kapitein Jager, sportofficier van de kazerne. Die antwoordde diplomatiek dat dit in principe kon, maar ... Volgde een rijtje bezwaren waaruit bleek dat de zaal van vroeg tot laat en in de weekeinden was bezet door de manschappen. Er was dus weinig gelegenheid. 'Alleen in bijzondere gevallen is er misschien wat te regelen.'⁶

Zo terughoudend had men in vroeger jaren niet gedaan. In 1953, het jaar erop en mogelijk langer had de volleybalclub uit Hulshorst de gymnastiekzaal van de legerplaats gebruikt om te oefenen. Dat was toen een moderne accommodatie en werd veelvuldig gebruikt, ook op zaterdag en zondag vanwege de parate weekenden. Waarom er in 1990 dan zo moeilijk gedaan zou worden? Een ander voorbeeld. In 1961 waren er schermwedstrijden op zaterdagmiddag. Maar liefst 90 scherm(st)ers uit alle delen van het land namen deel en die zullen echt niet op de voetbalvelden van de kazerne tegen elkaar hebben gestreden. De judoka's die begin jaren '60 onder leiding van sergeant-sportinstructeur J.J. Gouweleeuw oefenden zullen dat ook niet buiten hebben gedaan.

De voetbalvelden werden wel weer door andere burgers gebruikt. In 1962 werden er 'vaardigheidsproeven' voor de jeugd gehouden. De leerlingen van de 5e en 6e klassen van alle lagere scholen in Nunspeet en Hulshorst kwamen op dinsdag 3 juli 1962 bijeen op de kazerne om punten te halen voor een diploma. Die punten konden worden verdiend met: 60 meter snelloop, verspringen, hindernisloop en grote balwerpen. Maar liefst 500 kinderen gingen met elkaar de strijd aan.⁷ Het was het begin van een lange reeks sportdagen voor lagere scholen op de kazerne. In 1968 mochten ook de meisjes van de huishoudschool er een sportmiddag houden. De lagere scholen waren dus nog lang niet klaar op de kazerne maar in de jaren '80 veranderde er blijkbaar toch iets, want in 1983 en 1984 waren de sportvelden van de kazerne niet beschikbaar, de jaren erna weer wel.

Talloos zijn de berichten in de plaatselijke pers over sport door burgers op de kazerne, er meer noemen heeft geen betekenis op één uitzondering na die een geheel andere wijze van kazernegebruik liet zien. De Ronde van Nederland deed in 1955 Nunspeet aan waarbij de finish na een dagetappe van maar liefst 304 kilometer op de Legerplaats Nunspeet lag. Bij de eindstreep waren tribunes opgesteld voor pers en publiek, die laatste vooral officieren en hun dames.⁸ Dat smaakte naar meer. In 1960 werd in opdracht van de kazernecommandant een wielervedstrijd

⁶ *Nunspeter Courant*, 27 februari 1990

⁷ *Nunspeet Vooruit*, 05 juli 1962

⁸ *Nunspeets Nieuws en Advertentieblad*, 29 april 1955

De finish lag vlak bij de kazerne-ingang.

gehouden over 80 kilometer op, het staat er echt, 'het circuit in de Legerplaats'. Een wedstrijd voor militairen op gewone fietsen met minder kilometers ging er aan vooraf en was onderdeel van de Legerplaatssportdag. Al snel ontstond een traditie genaamd de Ronde van de Generaal Winkelmankazerne die jaarlijks werd gehouden. De ronde van 1977 sprong eruit, maar helaas niet sportief. Regen en onweer maakten een voortijdig einde noodzakelijk.

12 Pantserinfanteriebrigade

De Winkelmankazerne was bedoeld voor de huisvesting van 3000 tot 3200 man. Groot genoeg voor een brigade hoewel dit type eenheid in de jaren '50 en '60 niet voorkwam bij de landmacht. Lange tijd kende de (brigade)kazerne dan ook geen brigade. Dat veranderde met de paraatstelling van 12 Pantserinfanteriebrigade in 1968.

Brigades kwamen in het leger voor Wereldoorlog II niet voor, geruime tijd erna ook niet. Binnen een divisie was het regiment de grootste eenheid. Onder dreiging van de mogelijke inzet van Sovjet kernwapens werd in 1958 de zogenaamde infanteriedivisie 'atoom' ingevoerd. Grote concentraties troepen waren kwetsbaar en moesten zoveel mogelijk worden vermeden. In de divisie 'atoom' zaten drie gevechtstaven die ieder een gevechtsgroep leidden, aangevuld naar behoefte met 'losse' eenheden uit de divisie.⁹

Voor deze organisatievorm goed en wel was beproefd, kwam de NAVO met een nieuwe opzet voor divisies: de LANDCENT divisie. Dat was een 'streefdivisie' geschikt voor een bewegingsoorlog, volledig gemechaniseerd en behalve uit divisietroepen bestaande uit drie brigades met vaste samenstelling.¹⁰ Een brigade is de kleinste eenheid van 'verbonden wapens' die zelfstandig kan opereren. Op 1 november 1960 vormde de landmacht vijf gevechtsgroepen om tot brigades.

De eenhoorn als symbool voor de brigade. De Latijnse tekst betekent 'Het is mijn plicht de bevelen dapper uit te voeren'.

⁹ Hoffenaar, J., Schoenmaker, B., *Met de blik naar het oosten*, Sdu Uitgevers 1994, 146

¹⁰ idem, 156

In de tweede helft van de jaren '60 werd een herstructurering van de landmacht uitgevoerd onder de noemer 'operatie Chirurg'. Onderdeel daarvan was de oprichting van de zesde (parate) brigade die als 12 Pantserinfanteriebrigade (12 Painfbrig) op 1 mei 1968 paraat werd gesteld. De brigade werd ingedeeld bij de 1e Divisie. Destijds waren er twee varianten brigades. De pantserinfanteriebrigades met elk drie bataljons infanterie, een tankbataljon en ondersteunende eenheden. De pantserbrigades waren meer tankzwaar, ze telden twee tankbataljons en maar een infanteriebataljon. In 1979 werden de drie infanteriebataljons in een pantserinfanteriebrigade teruggebracht tot twee stuks. De organisatie van 12 Painfbrig zag er in 1985 er zo uit:¹¹

12 Stafstafcompagnie (12 Ststcie)	
11 Pantserinfanteriebataljon (11 Painfbat)	14 Afdeling veldartillerie (14 Afdva) (mobilisabel)
13 Pantserinfanteriebataljon (13 Painfbat)	13 Bevoorraderscompagnie (13 Bevocie)
12 Pantserantitankcompagnie (12 Paatcie)	12 Herstelcompagnie (12 Hrstcie)
59 Tankbataljon (59 Tkbat)	12 Geneeskundige compagnie (12 Gnkcie)
12 Pantsergeniecompagnie (12 Pagnie)	

Daarmee lijkt de kazerne aardig vol, maar lang niet alle brigade-eenheden huisden in Nunspeet en lang niet alle daar aanwezige eenheden hoorden bij de brigade. 11 en 13 Painfbat lagen in respectievelijk Arnhem en Schalkhaar, 59 Tkbat in 't Harde en 12 Hrstcie in Nieuw Milligen. Nunspeetse eenheden als 105 Transportbataljon en 104 Verkenningbataljon waren legerkorpsstroepen.

De Defensienota 1991 leverde een organisatiewijziging op. Aan 12 Painfbrig werd een tankbataljon toegevoegd. Dat leverde een nieuwe naam op: 12 Gemechaniseerde brigade. Dit type brigade, ook de brigades elders werden in deze vorm omgezet, werd als snel aangeduid als mechbrig.

In 1990 werd de Koude Oorlog geschiedenis waarna al snel bezuinigingen volgden. De Prioriteitennota van 1993 zette drastische stappen op dat terrein.¹² Veel eenheden werden opgeheven en de opkomstplicht militaire dienst op termijn afgeschaft. Voor 12 Gemechaniseerde brigade viel het doek. Ze werd op 11 januari 1994 ondergebracht bij de 4e Divisie die ook niet meer nodig was in de krimpende landmacht en als sterfhuiskonstructie diende. De brigade werd in augustus van dat zelfde jaar opgeheven.

¹¹ www.orbat85.nl bezocht op 16 mei 2024

¹² Elands, M., Gils van, R., Schoenmaker, B., *De geschiedenis van 1 Divisie '7 December'1946-1996*, Sdu Uitgevers 1996, 277

Eenheden in het nieuws

Veel eenheden op de kazerne wisten in de loop der jaren de kolommen van de plaatselijke kranten te bereiken door bijvoorbeeld commando-overdrachten of de inzet voor goede doelen. Een klein aantal eenheden was verantwoordelijk voor groter, landelijk nieuws.

Van de begin- tot eindjaren van de kazerne waren er eenheden van de Aan en Afvoertroepen (AAT) aanwezig, de meeste jaren op bataljonssterkte. Nunspeet was, samen met de Wittenberg in Stroe, min of meer een AAT-kazerne gelet op hun massale aanwezigheid. Dat leverde als vanzelf aandacht op in de pers. Groot nieuws was de uitreiking in Nunspeet van het regimentsvaandel op 18 november 1975 door prins Bernhard.¹³ Tot die tijd had het de AAT aan een eigen vaandel ontbroken hoewel de AAT terugging naar de jaren voor de Eerste Wereldoorlog. Belangrijk nieuws voor betrokkenen, maar verder weinig opzienbarend.

Het nieuws van de uitzending van het in Nunspeet gelegerde 108 Lttcie naar Soedan had enkele jaren eerder heel wat meer rumoer veroorzaakt. In het voorjaar van 1974 had Nederland van de Food and Agriculture Organisation (FAO) van de VN het verzoek gekregen om militairen te sturen om de noodlijdende bevolking van de door droogte getroffen Sahel te helpen. Achtereenvolgens weigerden Niger, Mauritanië en Tsjaad die hulp, waarna het buiten de Sahel gelegen Soedan in beeld kwam. Het werd een primeur voor de AAT die nooit eerder een dergelijke uitzending had meegemaakt.

Vlak voor het vertrek uit Nunspeet naar Schiphol.

¹³ Nunspeeter Courant, 20 november 1975

108 Ltctie was als onderdeel van de Rampenbrigade dé aangewezen eenheid, aangevuld met specialisten uit andere dienstvakken en wapens. In totaal gingen 69 man naar Soedan, noord-Darfur om precies te zijn. Personeel en voertuigen werden met vliegtuigen naar El Fasher vervoerd, waar naast het vliegveld een kamp werd ingericht. Twee maanden later werd alles weer terug gevlogen naar Nederland.¹⁴ Droogte en een hongerende bevolking werden niet aangetroffen. De plaatselijke bevolking was weldoorvoed en regen viel er overvloedig. Reden voor grappen door de detachementsleden. Doel van de missie was het verzorgen van transporten van dura (harde tarwe) dat ruim aanwezig was. 'Van het ene schuurtje naar het andere', aldus kapitein b.d. N.M. Verweij in 2024.

De herinneringsmedaille die alle detachementsleden na afloop kregen.

Er was nog een primeur. Kapitein Verweij die in het dagelijks leven commandant 108 Ltctie was, kreeg als detachementscommandant majoor P.A. Helmholt mee. Tussen die twee ontstond frictie over het naleven van dienst- en tenuevoorschriften. Dat liep zo hoog op dat Helmholt na een maand Verweij terugzond naar Nederland, wat uiterst ongebruikelijk was omdat de normale weg voor dit soort conflicten hier niet werd bewandeld. *De Telegraaf* kreeg lucht van de affaire waarna ook ander kranten erop doken. Consequenties voor de carrière van beide mannen had de affaire echter niet.

Nieuws van een heel andere orde was het uitreiken in 1983 van de Onderscheidingsvlag voor de 'meest verdienstelijke (kleine zelfstandige) eenheid' van 1 Divisie aan het op de Winkelmankazerne gelegde 12 Paatcie. Dit was namelijk de vierde keer in vijf jaar tijd dat deze compagnie de onderscheiding verwierf. Bij de uitreiking van de vlag voor de tweede keer noemde generaal Huyser als redenen: de goede resultaten op het gebied van commandanten-inspectie, mio-inspectie, verkeersveiligheid, schietresultaten, militaire administratie en het onderhoud te velde.¹⁵ Mogelijk niet de leukste eenheid om als dienstplichtige te dienen, wel een verdraaid goede. Die vier vlaggen heeft niemand ze nagedaan.

Het bleef niet bij Soedan voor de AAT. Toen de Koude Oorlog was afgelopen volgde al snel de inzet in voormalig Joegoslavië. Samen met de Belgen bood Nederland een transporteenheid aan die grotendeels uit het in Nunspeet gelegde 105 Tbat werd samengesteld. Op 30 oktober 1992 namen de 420 man van het detachement afscheid van familie en geliefden.¹⁶ Het zou in de brandhaard Bosnië een heel ander soort inzet worden dan jaren eerder in Afrika. Het was de voorbode van een geheel nieuwe taak voor de landmacht.

¹⁴ Deze missie die werd bekostigd door het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking zou naar verluidt 80 miljoen gulden hebben gekost. Bron: interview N.M. Verweij dd. 03 juni 2024

¹⁵ *Nunspeet Vooruit*, 09 januari 1981

¹⁶ *Het Parool*, 31 oktober 1992

Te vroeg bij de eetzaal? Boete!

Schoenen onder het bed? Boete! Afpoppen nieuwe lichting? Boete! Kast open? Boete! Er werden heel wat boetes uitgedeeld in 1975 op de Winkelmankazerne toen de commandanten deze nieuwe vorm van straf mochten toepassen.

De manschappeneetzaal van de Winkelmankazerne liet jarenlang veel te wensen over, maar na een verbouwing die in 1975 gereed kwam nam de populariteit sterk toe, er ontstonden zelfs wachtrijen. Om die voor te zijn kwamen sommige soldaten, voor hun dienstrooster dat officieel toestond, wat eerder opdagen. Daar had het kazernecommando weer wat op gevonden. Controle zoals blijkt uit de kazernekrant van die dagen, de *Winkelman Interne Editie*.

Controle niet zomaar door de OKP. Nee, op een gegeven moment stond zelfs de majoor Meijning, commandant van 12 Gnkcie, er samen met zijn CSM, een SMI en een dienstplichtig sergeant. Even wat mensen terugsturen, maar eerst namen noteren en doorgeven aan de betreffende onderdeelcommandant. Die kon dan mooi de nieuwe mogelijkheid tot straffen toepassen die bij de landmacht in november 1974 was ingevoerd: de geldboete. De *Winkelman Interne Editie* constateerde zuur dat dit een mooie manier was om te profiteren van de door de legerleiding zelf geschapen ongemakken.

In deze *Winkelman Interne Editie* staan pagina's vol met beschouwingen over geldboetes. Hier wat krenten uit deze pap. De geldboete was ingevoerd in het najaar van 1974 en verving straffen als zwaar arrest. De hoogte van de boetes liep van een rijksdaalder tot 50 gulden, te betalen binnen drie dagen. Wie te laat was kreeg daar weer een boete van 10% overheen, met een minimum van een gulden.

De VVDM-afdeling Nunspeet was benieuwd hoe dit in de praktijk uitpakte en ging op onderzoek uit. In maart 1975 werd ongeveer 800 man op de kazerne gevraagd of ze wel eens een geldboete hadden gekregen. Tachtig man kon 'Ja' zeggen. En hier bleken grote verschillen: van de tien onderdelen van de geënquêteerden bleken twee onderdelen

*Plaatje uit Winkelman Interne Editie (bewerkt),
tekenaar: Huberri*

samen goed voor 49 gestraften. Dat lag zes keer hoger dan het gemiddelde! Bij 14 Afdva met maar liefst 33 gestraften, was de commandant blijkbaar van mening als geldmachine voor de landmacht te moeten fungeren. Aan de andere kant: het was wel de afdeling waar enkele jaren eerder (zie Klein leed 2, pagina 63) een aantal kannoniers de tijdelijke herinvoering van de ochtendreveille stimuleerden. Blijkbaar een 'cultuurdingetje'.

Waar werden die boetes dan voor uitgedeeld? De lijst is gevarieerd: blote foto aan de muur, te hard rijden op het kazerneterrein, kast niet op slot met wapen erin, bed niet opgemaakt... Tenslotte ook de zaak waar dit artikel mee begon: te vroeg bij de eetzaal aankomen. Dat werd bestraft met boetes vanaf vijf gulden, afhankelijk van hoeveel minuten Jan Soldaat daar te vroeg stond. Wie daar te vroeg stond, was waarschijnlijk ook te vroeg weggegaan van zijn werk. En ja hoor, dat kon ook bestraft worden: met nog eens vijf gulden.

Even wat Afko's

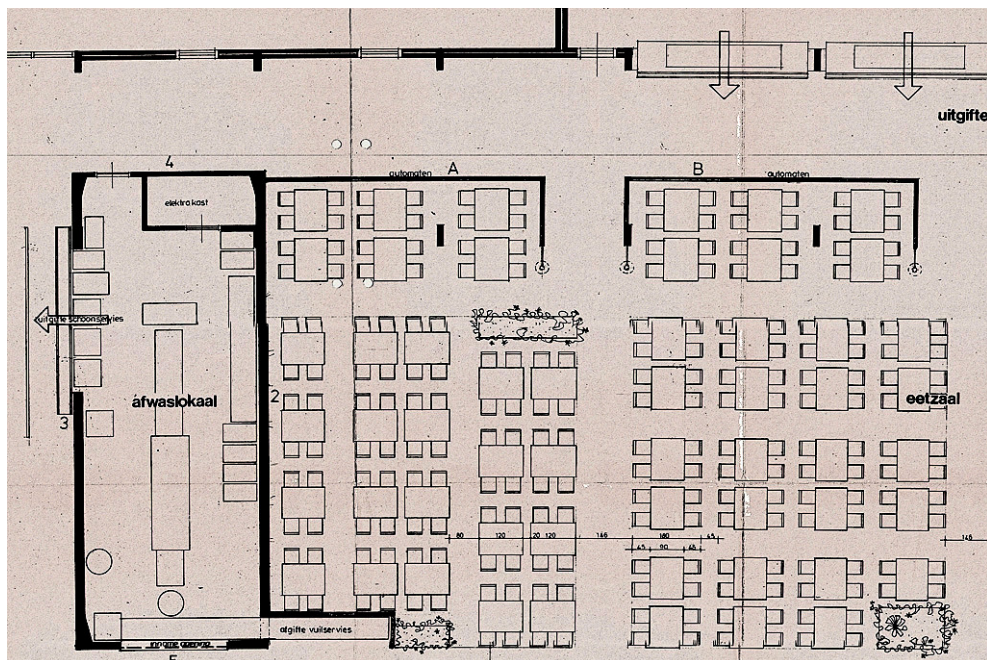
... voor wie het allemaal vergeten is.

Afko	afkorting
12 Gnkcie	12 (brigade) geneeskundige compagnie
14 Afdva	14 afdeling veldartillerie
CSM	compagnies sergeant majoor
OKP	officier van kazernepiket
SMI	sergeant majoor instructeur

Nogmaals: het eetgebeuren

Kwam eerst Jan Soldaat uitgebreid aan het woord. Thans is het tijd voor een blik uit de buitenwereld op het eetgebeuren op de kazerne. Er zijn overeenkomsten in waardering, maar ook verschillen.

Vrijdag 14 februari 1975, de Generaal Winkelmankazerne had een landelijke primeur. Als eerste kazerne in Nederland werd een geheel vernieuwde en vooral verfraaide manschappeneetzaal in gebruik genomen, samen met de eveneens gerenoveerde korporaalsmess. 'In het kader van de renovatie van vele kazernes kwam deze enorme verbetering tot stand...' juichte de *Nunspeter Courant*.¹⁷ De krant was niet te beroerd om op te noemen wat er allemaal was verbeterd. Geen vakjesplates meer voor Jan Soldaat maar aardewerken borden. Bij de loketten kon je voortaan zelf opscheppen in plaats van dat het op je tinnetje werd gekwakt. Alleen het vlees, dat werd nog wel door een kok uitgedeeld. De gehele eetzaal was verfraaid, voortaan niet meer tegen het dak aankijken maar tegen een verlaagd plafond. Weg met de lange tafels met vaste zitjes en welkom tafels voor vier man met stoelen. Mooiere verlichting, wandschilderingen en zelfs bloembakken.

Deelplattegrond van de vernieuwde eetzaal met links de ingang en spoelkeuken, rechts-boven de loketten.

Het geheel werd feestelijk geopend in het bijzijn van de commandant 12 Painfbrig generaal Gijsbers en luitenant-kolonel van Esseveld als vertegenwoordiger van de inspecteur-generaal van de krijgsmacht. Omdat het een en ander volgens protocol moest, droeg de man die de leiding over de vernieuwing had, luitenant-kolonel Bergsma, de eetzaal officieel over aan kazernecommandant kolonel Den Hartog.

¹⁷ *Nunspeter Courant*, 20 februari 1975

Een belangrijke gebeurtenis voor Nunspeet, ambiance is immers de helft van lekker en plezierig eten. Maar hoe stond het met de kwaliteit van de maaltijden?

Twee jaar later vulde de beantwoording van die vraag een halve pagina in *De Telegraaf*. 'De hap van Jan Soldaat' stond er boven.¹⁸ En ook: 'Keurmeesters aten in vier kazernes en beoordeelden...' Keurmeester C.J. Bakker die voor het Nationaal Bureau voor Toerisme vaak buiten de deur at, reisde af naar de Tonnetkazerne in 't Harde en naar de Winkelmankazerne. Over de maaltijd in 't Harde was Bakker niet te spreken. Een klein uitgevallen kippenpootje. De sla was lekker en de aardappelen goed, de jus echter niet. De keurmeester kreeg ook nog een schep appeltjes met kaneel op zijn bord, een combinatie die hij zelfs vies vond. Op naar Nunspeet waar rundvlees, bloemkool, koude peertjes en aardappelen op het menu stonden met als toetje frambozenvla en een appel. Bakker: 'Het vlees is hier beter dan bij de vorige kazerne.[...] De bloemkool is niet helemaal gaar, maar de saus erover is lekker.' Peertjes naast de bloemkool vond hij een slechte combinatie. Alles samengevat: 'De maaltijd in Nunspeet is beter dan die in 't Harde, maar toch zou er iets meer zorg aan besteed kunnen worden.'

Tien jaar later ging ook het *Algemeen Dagblad* op onderzoek uit. De verslaggever over het eten op de Winkelmankazerne: 'De braadworst [...] is nog rauw van binnen. Hadden we maar de Gelderse schijf moeten nemen.' Meer commentaar ontbreekt, de rest zal dus wel goed zijn geweest. L. van Iersel, officier van voeding van de kazerne tegen de verslaggever: 'Er is ontzettend veel ten goede veranderd. Vroeger was het: die jongens moeten te eten hebben [...] Nu worden ze als gast gezien. Het moet ook allemaal leuk ogen. De rauwkost in een apart schaaltje, een sausje in de vlaflip, keuze uit twee groenten en een biertje bij de nasi.'¹⁹

Aan het eind van hetzelfde jaar waarin het *Algemeen Dagblad* op onderzoek uitging, bezochten de eigenaresse en medewerkers van café en cafetaria Marktzicht uit Nunspeet de kazerne.²⁰ Vanuit hun militaire klantenkring hoorden ze regelmatig geklaag dat het (*militaire leven*) 'zo zwaar is' of dat het eten niet goed was. Dat wilden ze zelf wel eens zien en meemaken, en regelden een bezoek. Onder leiding van adjudant sportinstructeur Zegers en zijn collega's werd de stormbaan bedwongen, gezwommen en een krachttraining gedaan. Daarna volgde een inspectie van de keuken, die 'schoner dan schoon' werd bevonden, en ... er werd een maaltijd genuttigd. Conclusie van een der dames: 'Het eten was prima, dat geklaag slaat nergens op.'

¹⁸ *De Telegraaf*, 05 november 1977

¹⁹ *Algemeen Dagblad*, 28 februari 1987

²⁰ *Nunspeet Vooruit*, 02 december 1987

Brons, zilver en goud

Medailles voor eerlijke en trouwe dienst in brons, zilver en goud; uitgereikt aan onderofficieren als een bepaald aantal dienstjaren was bereikt.²¹ Zo af en toe kwam zo'n onderscheiding in het nieuws, maar dat maakt het nog niet interessant, wel de achtergrond van sommige ontvangers.

Je werk doen en blijven 'hangen' als je het naar je zin hebt en zo een carrière van jaren opbouwen bij één en dezelfde baas. Tegenwoordig een uitzondering, maar in eerder jaren niets bijzonders. Een levenslang, althans beroepslevenslang, dienstverband bij de strijdkrachten was voor velen regel.

Een verrassing voor adjudant K. Bouw, kazerneadjutant van de Winkelmankazerne, was de gouden medaille voor 36 jaar trouwe dienst dus niet. Hij was tenslotte aan de beurt. Kazernecommandant J. den Hartog had lang nagedacht over wat hij bij de uitreiking zou zeggen, er werden immers zo vaak medailles uitgereikt. Hij merkte op dat een dergelijke onderscheiding wel eens een zeldzaamheid zou kunnen worden omdat de ouderen nog jaren hadden die dubbel telden. Zij die geen oorlog hadden meegemaakt konden moeilijk aan de 36 jaar komen omdat men op 55-jarige leeftijd al de dienst kon verlaten.²² Maar adjudant Bouw, die werd geprezen als een man die vasthoudend was aan het principe waarbij trouw en eerlijkheid voorop stonden, had in het verzet gezeten en had als vele andere oud-verzetssrijders dienst genomen als oorlogsvrijwilliger (OVW'er), om te worden uitgezonden naar de brandhaard in Nederlands-Indië. Een keer terug in Nederland ging hij over in beroepsdienst om korte tijd later weer te vertrekken. Met het Nederlands Detachement Verenigde Naties om ingezet te worden in de Koreaanse Oorlog. Kortom: de adjudant had actie gezien.

Dienstjaren in Nederlands-Indië had ook adjudant J.M. van Driesum die in 1964 de gouden medaille kreeg uitgereikt voor het front van de in carré opgestelde manschappen van 112 Transportbataljon. Het bataljon waar hij commandant onderhoudsgroep was bij 7 Lichte Transportcompagnie. In de toespraak bij de uitreiking werd Van Driesum als voorbeeld gesteld voor de troep. Hij was zijn carrière begonnen bij het KNIL, in Japanse krijgsgevangenschap geraakt en ingezet als dwangarbeider aan de beruchte Birmaspoorlijn. Na de Japanse capitulatie diende hij nog drie jaar bij de Nederlandse Militaire Missie in Bandoeng voor hij terugkeerde naar Nederland.²³

Deze twee mannen waren niet de enigen met een militaire achtergrond in de Gordel van Smaragd. Sergeant majoor A. Zuiderland had er ook gediend als OVW'er om daarna bij de marechaussee op te klimmen in de rangen. In 1963 ging hij, ondertussen werkzaam in Nunspeet, over naar 108 Lichte Transportcompagnie. In 1970 kreeg hij de zilveren medaille voor eerlijke en trouwe dienst. *Nunspeet Vooruit* was erbij en zette hem, samen met vrouw en kinderen en zijn compagniescommandant op de foto.

²¹ Bronzen medailles werden uitgereikt voor 12 jaar eerlijke en trouwe dienst, zilveren voor 24 jaar en gouden voor 36 jaar aan beroepspersoneel beneden de rang van tweede luitenant. Bron: *Handboek onderscheidingen*

²² *Nunspeet Vooruit*, 08 januari 1976

²³ idem, 12 maart 1964

De medailles: brons, zilver en goud.

In hetzelfde jaar ontving sergeant-majoor H. Hansen de gouden medaille. Eveneens een man met een Indië verleden. In 1941 was hij daar onder de wapenen gekomen, krijgsgevangen gemaakt en ook hij was door de Japanners aan de Birmaspoorlijn te werk gesteld. Na de oorlog volgden vijf jaar bij het KNIL waarna hij naar Nederland kwam.

Sergeant der 1e klasse en kok in de onderofficiersmess J.F. Oostenbrink kreeg de gouden medaille in 1978. Hij kwam in 1954 op de Winkelmankazerne en had (beroepshalve) behalve voor het volgen van cursussen de kazerne niet meer verlaten. Maar van 1946 tot de reis terug in 1949 diende hij in Nederlands-Indië. Deze opsomming begint saai te worden, maar er veranderde iets, sergeant Oostenbrink was de laatste met deze achtergrond die in het plaatselijk nieuws kwam. Eind jaren '70 kwamen de Indië- en Koreaveteranen op leeftijd en naderden als groep in rap tempo de 55 jaar waarmee militairen destijds met pensioen gingen. Daarmee stroomde een hele generatie militairen met oorlogservaring de landmacht uit. In de jaren '80 had praktisch niemand in het leger meer ervaring met omstandigheden die heden ten dage enigszins eufemistisch worden omschreven als het 'hoogste geweldspectrum'.

Nunspeet en de militairen (2)

In de eerste tien jaren van de legerplaats bleef de houding vanuit de omgeving lauw. Desondanks wisten sommige bewoners en sportclubs de kazerne wel te vinden en werkten er mensen uit de omgeving. De steeds grotere aantallen beroepsmilitairen die in Nunspeet en omgeving woonden moeten ook hebben bijgedragen aan de acceptatie. Maar dit proces verliep langzaam.

In 1964 vertrok 103 Geneeskundig bataljon van de legerplaats Nunspeet naar de legerplaats Ermelo. Op 1 juli, toen het bataljon precies tien jaar bestond, hield men een afscheidsparade in Nunspeet met muzikale begeleiding door een militaire kapel. Voor het gemeentehuis was een podium opgesteld waarvandaan burgemeester C. Slagter en generaal J.G. Giessen het defilé afnamen. 'Alles was tot in de puntjes verzorgd. De belangstelling van de zijde der bevolking viel ons wat tegen', schreef de plaatselijke krant zuinigjes.²⁴

Vier jaar later berichtte de krant over een huis aan huis collecte door militairen voor de gezamenlijke militaire fondsen en schreef: 'We zijn vertrouwd geraakt met het beeld van de legerplaats in onze omgeving. Het is helaas zo dat ze soms nog denken dat de militairen er niet bij horen, ...'²⁵ Het is dan 1968 en de kazerne is al zestien jaar in gebruik.

Schreef in een vroeg stadium het *Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad* dat de liefde niet van één kant kan komen, daar leek het echter wel op. Vanuit de kazerne werden er initiatieven genomen ten aanzien van goede doelen in de directe omgeving. Meerdere eenheden onderhielden relaties met plaatselijke tehuisen. In 1976 namen drie dienstplichtigen en de commandant van de keukengroep van 12 Geneeskundige compagnie (12 Gnkc) contact op met het tehuis voor geestelijk en lichamelijk gehandicapte kinderen De Bijenkorf in Nunspeet. Met 20 andere dienstplichtigen van de compagnie gingen ze met de kinderen een dagje uit naar de Flevohof. De kosten ervan, inclusief het diner naderhand in het Katholiek Militair Tehuis, werden opgebracht door de manschappen en het kader van de compagnie.²⁶ Het was het begin van een jarenlange relatie. Hetzelfde jaar nog schonk Sinterklaas met financiële ondersteuning vanuit de compagnie een tandem aan De Bijenkorf. Het jaar daarop haalde de gulheid van 12 Gnkc zelfs de kolommen van *De Telegraaf* toen maar liefst 2000 gulden was ingezameld om Sinterklaascadeaus te kopen.

Kindertehuis Het Boschhuis werd in 1978 opgeknapt door militairen van 42 Bevoorradingscompagnie (42 Bevocie), die negen maanden lang hadden getimmerd, gestucadoord, geschilderd en behangen. Kindertehuis De Kloek in Vierhouten werd ook wijzer van de aanwezigheid van militairen in de omgeving. 104 Marechaussee eskadron (104 Maresk) verzorgde er enige jaren het Sinterklaasfeest maar werd in 1983 overgeplaatst naar Wezep. Als afscheid bood men een televisie aan die werd betaald met de opbrengsten van een collecte onder de manschappen. Men hoopte, en verwachtte, dat een ander onderdeel van de Winkelmankazerne de taak

²⁴ *Nunspeet Vooruit*, 02 juli 1964

²⁵ idem, 04 juli 1968

²⁶ idem, 28 mei 1976

Kindertehuis De Kloek.

van 104 Maresk zou overnemen. Waarschijnlijk is dit gebeurd door 13 Bevocie. Een krantenbericht uit 1985 vertelt dat deze compagnie de grootste wens had vervuld van Rennie, een bewoner van het tehuis van Stichting Philadelphia onder welke naam De Kloek was voortgezet. De wens: een rit in een jeep. Rennie ging niet met lege handen naar huis maar met een baret met embleem van de Intendance.

Zes voorbeelden, maar er zijn er meer, veel meer. Het waren dienstplichtigen met ondersteuning vanuit hun onderdeel die vooral tehuizen in de omgeving een handje hielpen. Met geld voor cadeaus, Sinterklaasfeesten, dagjes uit of werkzaamheden. Omdat dienstplichtigen maar een beperkte tijd dienden waren de coördinatoren van deze activiteiten vaak beroepsmilitairen die soms een nauwe band ontwikkelden met hun goede doel.

Veranderde mede door dit soort acties de lauwe houding van de omgeving in iets warmers? Het lijkt logisch, maar bewijs is er niet voor. Wel werd in kranten door verslaggevers of columnisten niet meer opgemerkt dat soldaten met de nek werden aangekeken. Ook het feit dat er door de Nunspeetse bevolking beduidend meer geld werd ingezameld voor de verbouwing van het PMT dan het streefbedrag, is een aanwijzing voor acceptatie van de kazerne en zijn militairen.

VVDM-afdeling Nunspeet

Over de VVDM is behoorlijk wat gepubliceerd hoewel die aandacht vooral geldt voor de landelijke VVDM en de grote acties. Maar hoe het reilen en zeilen van een afdeling op een kazerne verliep? Wie vormden een afdeling en wat viel er allemaal te doen? Daarover is weinig geschreven. Voor alle duidelijkheid: het volgende verhaal gaat over de afdeling op de Winkelmankazerne in 1978 - 1979, toen ik er mijn steentje aan bijdroeg.

Al op dag 1 van mijn militaire bestaan op de Kromhoutkazerne in Utrecht werd ik lid van wat gewoon dé belangenbehartiger voor dienstplichtig Jan Soldaat was. Als je niet samen een vuist maakt, wordt je ook niet serieus genomen. Niet in de burgermaatschappij, niet in het leger. Voor ik het wist was ik behalve lid, ook actief lid. Omdat de doorstroomsnelheid op een opleidingskazerne hoog lag, werd ik meteen afdelingsbestuurder. Die afdeling stelde, laten we eerlijk zijn, vanwege diezelfde grote doorstroom niets voor.

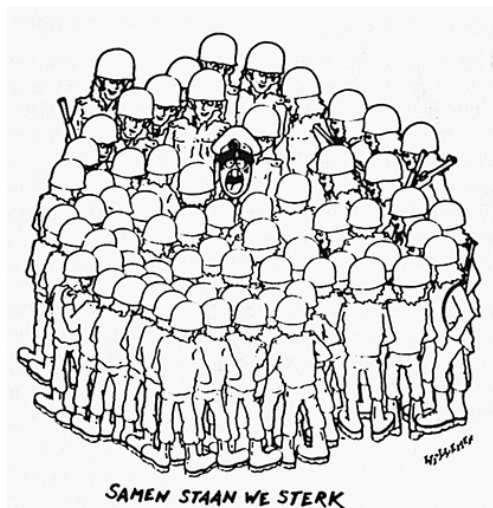
Na twee maanden werd het afscheid nemen van Utrecht en melden bij 12 Geneeskundige compagnie op de Winkelmankazerne in Nunspeet. Na de eerste twee weken die doorgebracht werden met marcheren en bivak, ging ik op zoek naar de afdeling. Die wist dat er een bolle met mijn naam ergens op de kazerne was verschenen. Die wijsheid hadden ze uit de *Afdelingspost*, het krantje voor de afdelingen dat wekelijks door het Dagelijks Bestuur op de Hojelkazerne in Utrecht in elkaar werd gezet. Omdat ze niet wisten waar ik terecht was gekomen, kwam het mooi uit dat ik een actieveling van mijn eigen compagnie aanschoot en diezelfde avond nog meeging naar de Kontaktmatenvergadering, KMV in VVDM-jargon. Niet alleen het leger was gek op afkortingen.

De sticker die je kreeg als je lid werd.

Serieuze afdelingen hadden op hun kazerne de beschikking over een eigen ruimte. Op de Winkelmankazerne zat die in het lesgebouw, meteen rechts als je er binnenkwam. In de hal van het lesgebouw op de muur van het VVDM-hok hing een publicatiebord, exclusief voor ons. Het hok zelf was een kale bedoening: een tafel in het midden, stoelen, een kast en een open wandkast met daarop de diensttelefoon, nog zo een met draaizwengel.

De term kontaktmaat was gevallen, wat deed zo iemand? Wilde je actief zijn dan waren er twee mogelijkheden, posities. Iedere afdeling had een aantal afde-

Nog zo'n gouwe ouwe. Dit tafereeltje stond op het boekje 'De rechten van de dienstplichtige maat'.

lingsbestuurders en deze konden, als de VVDM een aanstellingsbrief schreef naar hun commandant, een keer per twee maanden naar de Algemene Leden Vergadering (ALV) in Utrecht. Daar kreeg je dan een dag bijzonder verlof voor. Doet het woord algemene in ALV denken dat ieder lid daar naar toe kon... de ALV was bedoeld voor de afdelingsbestuurders en het Dagelijks Bestuur. Nunspeet had zes afdelingsbestuurders (meen ik me te herinneren), maar het aantal actieve leden in mijn tijd was op zijn minst het dubbele. Wie geen afdelingsbestuurder was, werd kontakmaat. Wanneer je als verse joekel de afdeling instroomde, dan kon je eerst jezelf bewijzen als zodanig. Was je wel uit het goede hout gesneden en liet je de handjes wapperen?

Het betekende allemaal niet dat een kontakmaat minder was, hij was er gewoon later bijgekomen of had geen zin om afdelingsbestuurder te worden. Niet iedereen zat te wachten op deelname aan de ALV.

Als er vergaderd werd, de KMV was wekelijks, kon iedereen die wilde zijn mond opentrekken. De KMV was vaak een genoeglijke bijeenkomst die een enkele keer uitliep op een twee uur durend slap geouwehoer, waar tussendoor ook nog de stand van zaken werd besproken. En na afloop bier drinken in een van de on-derdeelsbars of een militair tehuis.

De afdeling Nunspeet: activiteiten

Een wekelijkse Kontaktmatenvergadering (KMV) was een activiteit die noodzakelijk was, maar natuurlijk niet een waarvoor de afdeling was opgericht. Hoofdtak was de belangenbehartiging van de leden, voorlichting, organisatie van de eigen acties en ondersteuning van de landelijke.

Om met de leden in contact te komen en te blijven speelde de kazernekrant *De Winkelhaak* een belangrijke rol. Eigenlijk was die het gezicht van de afdeling. We streefden ernaar om elke maand een nieuwe *Winkelhaak* te maken. Dat gebeurde door de 'redactiecommissie' die zorgde dat: er geschreven werd, dat dit keurig uitgetypt werd op moederstencils die dan met de eigen stencilmachine werden afgedrukt. Een karweitje dat vaak zwarte vingers opleverde.

Om er plaatjes in te kunnen plakken gingen we naar het stencilhok op het hoofdkwartier van de VVDM in Utrecht. Daar branden we een fotostencil dat om er helemaal zeker van te zijn, meteen werd afgedrukt. En dan met de laatste trein terug naar Nunspeet met een pak papier onder de arm. De dag erna werd alles geraapt (samengevoegd), geniet en dan was er weer een nieuwe (*De*) *Winkelhaak*. Die moest nog wel worden uitgedeeld en dat was dé gelegenheid om in contact te komen met de leden en niet-leden. Het grootste deel van de kazernekrant werd door de actieve leden binnen het eigen onderdeel verspreid, twee per legeringskamer. De onderdelen waar we (tijdelijk) geen actievelingen hadden, werden ook bezocht en dat was een mooie gelegenheid om nog een beetje aan ledenwerving te doen, of om te horen hoe het er daar aan toe ging. In ieder geval hadden we laten zien dat we er waren.

Dat contact zoeken werkte ook de andere kant op. Via *De Winkelhaak*, en anders het publicatiebord bij het VVDM-hok, wist iedereen waar hij een actieve VVDM'er kon vinden. Om het nog simpeler te maken was er een keer per week een spreekuur in datzelfde hok. De behoefte aan een actieve VVDM'er was er regelmatig, vooral als er een rapport cc was uitgedeeld. Bij die gelegenheid kon je een vertrouwensman meenemen die ook zijn woordje mocht doen en zou kunnen proberen de strafmaat wat te verlagen.

Een aantal actieve leden was daarom regelmatig vertrouwensman, soms ook in bar hopeloze gevallen. Ieder VVDM-lid had recht op juridische bijstand (onder zekere condities) en kon daartoe ook hulp van een VVDM-advocaat inroepen. Maar

De egel die voor alles en nog wat werd ingezet. Hier op een poster in de strijd tegen de aanpassing van de wedde aan de leeftijd van dienstplichtigen.

dit betrof conflicten die ver buiten het bereik en expertise van de afdeling lagen, zoals schadegevallen aan auto's of verschijnen voor de krijgsraad.

De kazernekrant en het uitdelen ervan dienden ook om actiebereidheid te kunnen peilen en te verhogen. Maar ook losse stencils werkten daaraan mee. In de aanloop naar een actie werd dan eerst de zaak wat voorbereid, waarna er een follow up kwam in de vorm van meer stencils en meer kamerbezoek. Toen de landelijke acties tegen de Inhouding Huisvesting en Voeding (IHV)²⁷ niets hadden opgeleverd, kwam de afdeling Nunspeet begin 1979 met een vervolgactie: de rekestenactie. 'Het staat mij tegen te moeten betalen ...' aldus een zin eruit. De rest ben ik vergeten, behalve dat we over een redelijk korte tekst toch twee uur lang het hoofd braken. Je hoefde alleen nog maar onder die tekst op het stencil je naam, onderdeel en registratienummer in te vullen.

De actie werd een groot succes en 'mijn' compagnie beet de spits af. Na het middagappèl leverden we met een man of zestig de rekesten in bij de compagnies administratie. Vele anderen op de kazerne volgden, we kregen aandacht in VVDM-blad *Twintig* en de actie werd landelijk overgenomen. Het zou echter nog een tijd duren voor de IHV afgeschaft werd en het bonnensysteem waar de VVDM lang voor had gepleit werd ingevoerd.

²⁷ Dat kostte eind jaren zeventig iedere maand weer 210 gulden voor voeding (fl 130,-) en gedwongen huisvesting (fl 80,-).

De kazernecommandant is op kleinere kazernes voor de meesten geen onbekende. Maar de Generaal Winkelmankazerne was niet klein met zijn oppervlakte van ruim 43 hectare en meer dan 2000 militairen. In Nunspeet volgden de kazernecommandanten elkaar in een vrij hoog tempo op, elke paar jaar weer een andere. Twee lieten hun sporen na in de plaatselijke pers, genoeg voor een korte kennismaking.

Kolonel van Genuchten hier nog in de rang van kapitein eerder in zijn carrière. De hand met de pijp is van prins Bernhard.

of andere manier kwam in het interview de nadruk te liggen op welzijn, dat van de dienstplichtigen.

Zin in een interview door twee plaatselijke kranten had hij niet, kolonel B.C.M. van Genuchten. Maar toen de verslaggever van een ervan opmerkte dat hij de 'huisbaas' was van het grootste bedrijf in de gemeente Nunspeet, ging hij overstag.

Van Genuchten was in juni 1982 naar de Winkelmankazerne overgeplaatst om daar plaatsvervangend brigadecommandant te worden én kazernecommandant. Deze twee functies gingen in Nunspeet lange tijd samen. De kolonel over die laatste: 'De grootste werkgever ben ik niet, wel de grootste huisbaas. [...] De manschappen staan niet onder mijn commando, want daar zijn de brigadegeneraals voor. Ik hoef alleen maar te zorgen voor de huisvesting, de voeding, de bewaking en het welzijn van de mensen.'²⁸ Op de een

Dat was deels ook het geval in een interview met een voorganger van Van Genuchten, kolonel Scheltinga die in 1976 als de 'nieuwe baas' van de Winkelmankazerne in de krant werd opgevoerd. J.M. Scheltinga was nog maar korte tijd plaatsvervangend brigadecommandant en kazernecommandant, maar noemde zijn eerste indrukken van Nunspeet 'bijzonder positief'.²⁹ Na een opsomming van zijn eerdere plaatsingen en functies bij de landmacht, stak Scheltinga van wal over zijn ervaringen in zijn nieuwe baan. 'Ik zwerf 's avonds nogal eens door de kazerne, want ik wil graag weten wat er gebeurt en ik ben geïnteresseerd in wat de dienstplichtige in de avonduren doet.' Hij merkte op dat er veel wordt georganiseerd, misschien wel iets te veel. Sommige hobbyclubs zoals de foto- en autoclub liepen goed, maar pottenbakken niet.

²⁸ Nunspeet Vooruit, 11 juni 1982

²⁹ idem, 15 juli 1976

Iets dergelijks merkte Van Genuchten zes jaar later ook op, er werd minder dan in het verleden gebruik gemaakt van de Welzijnszorg. De kolonel vertelde over het optreden van een internationaal bekende dansgroep uit Chili waar slechts vier man publiek voor kwam opdagen. Het optreden werd afgezegd. Scheltinga liet zich in het artikel niet kennen als dienstklopper waarvoor regel regel is en bevel bevel. 'Een bevel moet, althans in de werk- en leefsfeer van de kazerne functioneel zijn.' [...] Hij gaf een voorbeeld: 'Met deze hitte behoeven de militairen binnen de kazerne geen pet te dragen, dat is nergens voor nodig.' Dat het tijd kost om beslissingen te verkopen, vond hij geen bezwaar, maar wel met de kanttekening: 'Het wordt natuurlijk anders wanneer het om operationele zaken gaat. In oorlogstijd kun je nu eenmaal ook geen uur gaan discussiëren...'

Blijkbaar kwam het eten op de kazerne ter sprake in het interview van kolonel Van Genuchten. Hij was ervan overtuigd dat in alle kazernes het voedsel goed was en hij ging dieper in op geklaag. '... het kan voorkomen dat in het seizoen van de kool een paar maal achtereen kool wordt opgediend terwijl de klagende militair dat niet lust. [...] Met deze hitte bijvoorbeeld wordt er gevraagd of er niet meer melk besteld kan worden. Het probleem bij zoiets is dat we als kazerne per week melk moeten bestellen, dus kan je niet van de een op ander dag zorgen dat er meer melk is.' Daar moest je je als kazernecommandant blijkbaar ook mee bezig houden.

Klein bier, maar gelukkig voor Van Genuchten zat er promotie aan te komen naar brigade-generaal en aanstelling als commandant 12 Painfbrig. Zo kon hij mooi op dezelfde kazerne blijven. Erg lang duurde deze aanstelling niet, eind oktober 1985 droeg hij het commando over aan brigade-generaal A.K. Van der Vlis.³⁰ De man die als Chef Defensiestaf en enige hoge militair de afbraak van de landmacht in de jaren '90 niet kon verkroppen en ontslag nam. Maar dat is een heel ander verhaal.

³⁰ *Nunspeter Courant*, 31 oktober 1985

De strijd tegen het bataljonsappèl. Rapport!

In vroeger jaren bestonden er appels waar hele kazernebevolkingen voor moesten komen opdraven. Iedereen stond dan in de houding tot de vlag was gehesen onder begeleiding van een muziekje op grammofoonplaat, afgespeeld over de geluidinstallatie. Dat was erg jaren vijftig en zestig. Het kon ook anders. Eerst 's ochtends het reguliere compagniesappèl en meteen erna afmarcheren naar het exercitieterrein voor het bataljonsappèl. Toen ik na de opleiding werd overgeplaatst naar Nunspeet in de zomer van 1978, maakte ik er kennis mee.

Met iedereen van het 12e Treinenbataljon opstellen op de voorste grote appèlplaats en dan wachten tot de bataljonscommandant (bc) kwam. Iedereen, dat waren 13 Bevoe, 12 Gnkcie en de bataljonsstaf. 12 Herstelcie 'ontsnapte' aan het appèl omdat ze in Kamp Nieuw-Milligen waren gelegd. 'Onze' bc luitenant-kolonel Schüssler was een Indië- en Koreaveteraan, had bij de commando's gediend, een opleiding voor straaljagerpiloot genoten en was eeuwig getooid met groene baret en zonnebril. Stram en in een rechte lijn de lengte van het exercitieterrein overstekend stopte hij op ruime afstand voor de troepen, groette en riep: 'Rapport!'. Dan moest iedere compagniescommandant opnoemen hoeveel man er waren, hoeveel er niet waren en de reden daarvoor (ziekte, verlof e.d.) en de eventuele bijzonderheden.

Van het appèl was niemand uitgezonderd, ook beroeps niet die liever op dat tijdstip bij het pruttelende koffiepotekje zaten. Iedereen moest komen. Al met al kostte dat iedere dag een kwartiertje. De zin ervan was, in ieder geval voor dienstplichtig militairen, niet duidelijk. Mogelijk voor sommige beroeps wel. Niet alleen 12 Treinenbataljon hield zo'n appèl. Op het andere grote exercitieterrein van de kazerne werd er een gehouden door 105 Transportbataljon. En die zouden er nog een tijdje mee doorgaan toen 12 Treinenbataljon er allang mee was opgehouden.

Omdat niemand op de bataljonscommandanten en hun meerderen na er de lol van inzag, waren deze appels door de VVDM-afdeling bij de plaatselijke baalpunten opgenomen. Dat betekende actie. Praten leverde niets op en de protestposter die de eigenaar ervan aan de pornolat boven zijn bed kon hangen werd al snel verboden. Er staat op: 'zinloze discipline'. En dat kon niet, discipline was immers altijd zinvol. Maar echt een hinderpaal voor 'aksies' was dit niet. Nog voor de poster uitkwam werd op ludieke wijze een actie gehouden een flink eind buiten de kazernepoort, in het dorp Nunspeet om precies te zijn.

Overste Bert Schüssler...

.... was toen de laatst dienende drager van de Militaire Willemsorde der vierde klasse. Voor dienstplichtigen was hij een onbekende, vermoedelijk had hij een lage dunk van het langharig zootje dat toen de soldatenrangen vulde en van de toenemende privileges voor hen. Van sommige beroeps had hij ook geen hoge dunk aldus Nol Peters van DGW&T met wie hij vriendschappelijk omging en die elkaar wederzijds bij de voornaam noemden. 'Nol', zei hij eens, 'wat doen al die militairen hier nou? Die majoors en die oversten. Ze weten geen van allen wat een oorlog is en ze proberen je van alles wijs te maken. Ik heb er geen enkel goed woord voor over, laat ik je dat wel vertellen.'³¹

Peters had Schüssler hoog zitten. Samen vierden ze in het officiershotel hun verjaardag die toevallig op dezelfde dag viel op voorstel van de overste. Peters had nog gevraagd: 'Wie betaalt dat? Het geld groeit niet op mijn rug'. Hij moest zich daarover geen zorgen maken en er kwam een prachtig feest. Later vroeg Peters nogmaals naar wie het had betaald. Schüssler: 'Een man met een Militaire Willemssorde, daar betalen ze alles voor'. Het ging voor rekening van het officiershotel.

Na zijn pensionering schreef Schüssler *Naar eer en geweten* over zijn tijd bij het Depot Speciale troepen in Nederlands-Indië. Hij beschreef daarin dat hij genoodzaakt was om gevangenen te executeren. Het wekte destijds enige verontwaardiging. Bert Schüssler overleed in 2001 op 76-jarige leeftijd.

³¹ Interview met Nol Peters dd. 02 oktober 2024

De 'kazernecommandant' krijgt bezoek

Praten leverde niets op en dus werd het tijd voor andere actie, ludieke actie. Ruim dertig soldaten stapten in de auto om in de avonduren de kazernecommandant³² een petitie aan te bieden, maar dan wel bij hem thuis in Nunspeet.

Het verslag van de actie in de *Twintig* leest als een spannend verhaal. Op donderdagavond 27 april 1978 vertrokken een dertigtal soldaten naar Nunspeet. De bedoeling was om de bus te nemen, maar terwijl het aan de bushalte steeds donkerder werd en het ook nog eens begon te regenen, kwam die maar niet. Toen werd maar de auto gepakt. De rest van de actie verliep beter. Er waren spandoeken gemaakt en blijkbaar was de *Twintig* ingeseind getuige het verslag. Pamfletten waren er ook gedrukt met als tekst: 'Bataljonsappèl: voor de bc een spel, voor de soldaten een hel'. Enige overdrijving werd niet geschuwd hoewel de *Twintig* dat beslist anders zag. Die zag als een stier balende soldaten die voor kazernecommandant Dieperink (kazernecommandant??, zie de pagina hiernaast) verplicht iedere dag massaal in de houding moesten springen.

Helemaal gesmeerd liep het toch niet, eerst reed men verkeerd en toen werden de auto's per abuis op maar liefst een halve kilometer afstand van de woning van de overste geparkeerd. Dat werd onverwacht een gezonde avondwandeling. De spandoeken werden uitgerold en kreten gebruld. Op weg, maar ... waar woont Dieperink precies? Tot grote hilariteit bleken de demonstrerende maten even later voor het verkeerde huis te staan. Twee kleine meisjes (omschrijving *Twintig*, maar wat deden die zo laat nog op straat? Het was immers al donker) wisten waar de overste woonde. En dat klopte, ze zagen hem in de huiskamer zitten. Maar aan de deur komen om de petitie aan te nemen, dat deed ie niet. De overste stuurde zijn vrouw die daarmee ook een fotootje in de *Twintig* verdiende. Mevrouw Dieperink verklaarde in de deuropening: 'Mijn man is na vijf uur ook vrij,³³ morgen kunnen jullie hem weer op de kazerne spreken.' De petitie nam ze wel aan, en dat was best aardig.

De meegenomen pamfletten werden ondertussen aan de toegestroomde buurtgenoten van de overste uitgedeeld. Zo gebeurde er nog eens wat in het landerige Nunspeet. Daarna was het snel terug naar de kazerne omdat men het donkerbruine vermoeden had dat de overste de marechaussee zou inseinen. De demonstratie was immers niet aangemeld bij de plaatselijke politie. En inderdaad, niet veel later hield de marechaussee de verslaggever van de *Twintig* aan, om die samen met twee meereizende soldaten aan de tand te voelen in het buiten de poort aan de overkant van de Elspeterweg gelegen marechaussee brigadegebouw. Dat leverde niets op en daarmee was deze gedenkwaardige avond wel zo'n beetje voorbij. Een mooie ludieke actie waar iedereen, op de overste na, tevreden over kon zijn. Zou het helpen? Die verwachting had men niet, daarvoor zou nog wat meer actie moeten worden gevoerd.

³² Betiteling overgenomen uit de *Twintig*

³³ Wat een negen tot vijf mentaliteit. Is een beroepsmilitair niet 24 uur per dag in dienst? Aan de andere kant. Stel dat de overste wel aan de deur was verschenen, gezichten had gezien en onthouden. Het was dan op het eerstvolgende bataljonsappèl een kleine moeite geweest de demonstranten er uit te pikken. Achteraf gezien toch een aardige oplossing van overste Dieperink.

Op de stoep bij de overste. Vanwege het illegale karakter van de actie werden de gezichten van de deelnemers op de foto voorzien van een zwart balkje.

De kazernecommandant??

Hier wreekt zich een gebrek aan informatie. De appèls waren bataljonsappèls en geen kazerne-appèls. Toen later 12 Treinenbat een nieuwe commandant kreeg, werd het gezamenlijke appèl snel afgeschaft. Dat had bij 105 Transportbat ook zo kunnen werken, alleen werd daar van hogerhand aan vastgehouden. Een zaak dus op bataljons- of regimentsniveau en niet op kazerneniveau. Tenzij de kazernecommandant dezelfde persoon was als de commandant van 105 Transportbat. Waarschijnlijk is hier een vergissing gemaakt, de kazernecommandant was meestal een kolonel en waarschijnlijk was dat toen kolonel van den Eikel.

De demonstratie op de kazerne

Een petitie-actie aan de voordeur van de commandant in Nunspeet na eerder vruchteloos overleg veranderde niets aan de gang van zaken, de bataljonsappèls bleven. Tijd voor meer actie en nu op de kazerne, en dit keer met toestemming.

'Akties in Nunspeet gaan door' zette de *Twintig* boven een artikel dat twee weken na het huisbezoek bij overste Dieperink verscheen. Volgens het artikel werd het appèl met vijf minuten ingekort, maar een reden ervoor werd niet vermeld. De VVDM-afdeling Nunspeet zette nu in op een gesprek met de korpscommandant³⁴ kolonel van den Eikel, zijn naam even verderop in het artikel pesterig schuin geschreven, om tot volledige afschaffing te komen. Om druk op de ketel te houden en ongetwijfeld de actiebereidheid op te voeren, werd het gele 'Ik baal van het bataljonsappèl' affiche verspreid. Dat in de hoop, samen met succes van de actie in Nunspeet-dorp, dat meer soldaten aan vervolgacties zouden deelnemen.

Het gesprek met de kolonel van den Eikel wilde blijkbaar niet vlotten, want dat was nog steeds niet gehouden toen er op dinsdagavond 27 juni 1978 weer actie werd gevoerd. Toestemming werd gevraagd en verkregen om een demonstratieve tocht over het kazerneterrein te houden, maar wel rond de appèlplaatsen en niet tussen de legeringsgebouwen door. In de lunchpauze werden er pamfletten met oproepen verspreid. Na het avondeten verzamelden vanaf half zes de actievoer-

Dat is duidelijk. Op de achtergrond een spandoek met tekst: 't Harde solidair met 105 Transportbat.

³⁴ Betiteling uit de *Twintig*, alweer kwestieus

ders zich bij de eetzaal. Om zes uur waren dat er honderd en kon de stoet vertrekken. De tocht duurde niet erg lang, want: niet tussen de legeringsgebouwen door hèh. Al snel was men op het voorste exercitieterrein aangekomen. Daar werd aan majoor Paulissen die de honneurs voor de kazernecommandant waarnam,³⁵ een nieuwe petitie aangeboden. De sfeer was goed, majoor Paulissen nam glimlachend de petitie in ontvangst uit handen van VVDM-afdelingsbestuurder Bertus van den Berg. Uit Utrecht was versterking gekomen in de persoon van VVDM-bestuurder Frank Licher die vertelde dat er in Den Bosch succesvol actie was gevoerd tegen een soortgelijk appèl. Dat moest in Nunspeet toch ook kunnen?! 'Als jullie het maar lang genoeg volhouden', aldus een optimistische Licher.

Maar helaas, dat was wat al te optimistisch. Toen ik niet veel later paraat kwam in Nunspeet mocht ik, zoals eerder vermeld, meteen meedoen aan het bataljons-appèl. Twee maanden later werd ik overgeplaatst naar Assen terwijl het appèl nog steeds werd gehouden, zowel bij 12 Treinenbat als bij 105 Transportbat. Wat schetste mijn verbazing in Assen? We kregen een nieuwe bataljonscommandant, een voor mij oude bekende. Onze nieuwe bc was overste Schüssler, de man met de groene baret en eeuwige zonnebril. Maar bij 42 Treinenbat waar ik onderviel hield men geen bataljonsappèls en ze werden ook niet ingevoerd.

Nog eens twee maanden later was ik weer terug in Nunspeet en deed een fijne ontdekking. De opvolger van Schüssler had blijkbaar geen zin in massale appèls en had deze afgeschaft.

Voor overste Dieperink, nog steeds commandant 105 Transportbat, lag de zaak eenvoudig liet hij in een brief dd. 22 januari 1979 aan de VVDM-afdeling weten. Hij had opdracht van de commandant 104 Transportgroep tot het houden van de appèls en tevens beschouwde hij ze als een alternatief voor exercitie. Verdere discussies hierover beschouwde de overste als 'nutteloos'. Bij 105 Transportbat zou men er nog een tijd mee doorgaan, in ieder geval het jaar 1979 en wie weet nog veel langer.

Onverstaanbaar gemompel

Als klap op de vuurpijl bij de demonstratie had men een actieve VVDM'er uitgedost als aap, in het verslag in de *Twintig* Ruud Collins genoemd. Ruud had de eervolle opdracht gekregen iedereen na de demonstratie te laten inrukken. Echter, vanachter zijn masker werd alleen gemompel vernomen aldus de *Twintig*. Schuin links achter Ruud op de foto Bertus van den Berg met megafoon.

³⁵ Waarschijnlijk (nogmaals) kolonel van den Eikel

Kazernes zijn: het tehuis van militaire gemeenschappen die geheel voor zichzelf kunnen zorgen. Waar of niet waar? Alleen het laatste antwoord is goed. Hoe groter een kazerne, des te meer burgers er voor allerlei taken worden ingeschakeld. Nunspeet was hierop geen uitzondering.

In theorie heeft de landmacht de mensen voor allerlei werkzaamheden zelf in dienst. Op oefening en als het serieus uit de hand zou lopen moet men zichzelf kunnen redden. In vreedstijd is het echter een dure optie om alle voorkomende klussen op een kazerne door militairen te laten verrichten. Burgermedewerkers zijn veelal goedkoper en er is nog een voordeel, ze worden niet zo vaak 'ververst' als dienstplichtigen of overgeplaatst als beroepsmilitairen. Zo blijft kennis en ervaring ter plekke in stand. Er was nog een goede reden om voor burgers te kiezen. Het kostte Defensie de meeste jaren tijdens de Koude Oorlog moeite om de eigen beroepsrangen te vullen.

'Gevraagd per 1 september: nette Vrouwen voor het dagelijks schoonhouden van militaire objecten in de Legerplaats Nunspeet.' Aldus een advertentie in een plaatselijke krant in juli 1954. Dat zijn niet de enige vrouwen die in de loop der jaren werk vonden op de kazerne, hoewel je ze gek genoeg zelden of nooit zag. Dat hing af van waar je zelf werkte. Werkte je als dienstplichtig kok in de manschappenkeuken, dan kwam je ze in de jaren '60 zeker tegen. De taken voor hen: het pitten van aardappelen en het schoonmaken van groente.³⁶ Dat viel te lezen in een advertentie van het Ministerie van Defensie voor Vrouwelijke Keukenhulp. Wie 23 jaar of ouder was kon f 2,84 per uur verdienen, bruto. Erg moeilijk was solliciteren destijds niet, geen gezeur met motivatiebrieven en uitgebreide CV's. Nee: 'Sollicitanten kunnen zich maandag t/m vrijdag van 10.00-12.00 uur en van 14.00-16.00 uur vervoegen bij de Commandant van de Legerplaats Nunspeet.'

Vanaf 1960 werkte een oud dienstplichtige in de keuken: Hendrik Berghuis die door iedereen met Henneman werd aangesproken. In 1983 was Berghuis 23 jaar en zes maanden als burgerkok werkzaam op de kazerne, met zijn dienstdadigheid precies 25 jaar. Tijd om hem in het zonnetje te zetten met een feestelijke bijeenkomst. Begonnen als bijkok in de onderofficiersmess, werkte hij zich op tot kokploegleider in de manschappenkeuken. Berghuis was trots op zijn werk. Met Jan Soldaat die in de ogen van sommigen maar verwend zou zijn had hij geen problemen. 'Ik vind het fijn om tussen en met die jonge knapen te werken. Blijf je jong bij', werd uit zijn mond opgetekend.³⁷

Kleine (reparatie)klussen die dagelijks voorkwamen, daar waren vaste medewerkers van onderaannemers voor. Electro-Technisch Bureau A. Foppen zocht een eerste monteur voor de legerplaats. Wie timmerman was kon zich melden voor onderhoudswerk bij uitvoerder Haverkamp. Kapper G. Leunenberg was eveneens handarbeider, 20 jaar lang was hij dienstkapper op de kazerne. Leunenberg, die

³⁶ Nunspeet Vooruit, 25 maart 1965

³⁷ Nunspeeter Courant, 13 oktober 1983

de tijd van de korte koppies volop meemaakte, vond het zijn eer te na om alles wat onder de pet uitstak weg te knippen. 'Ik deed dat niet, ik ben een vakman ...'³⁸

Zichtbaar voor de meeste dienstplichtigen waren de burgers die in de kantine stonden. Onzichtbaar voor bijna iedereen was de chef telefooncentrale. In het bureelgebouw bij het kazernecommando zouden altijd burgers werkzaam zijn in administratief werk. Vanaf 1953 was J.N. Schneiders daar werkzaam als administrateur, toegevoegd aan de voedingsofficier. In 1979 bereikte hij de pensioengerechtigde leeftijd. Op zijn afscheidsreceptie besloot kazernecommandant kolonel Brüning zijn toespraak met: 'U bent een uniek figuur'.³⁹ Zijn directe chef kapitein Cramer nam met spijt in zijn hart afscheid van zijn medewerker.

Het afscheid van Hendrik Berghuis ging gepaard met de gebruikelijke feestelijkheden.

Voor Hendrik 'Henneman' Berghuis kwam het moment van afscheid nemen in 1991. Na 30 jaar burgerkok geweest te zijn op de kazerne ging hij met de VUT. 'Ik heb hier altijd met plezier gewerkt', vertelde hij tijdens zijn afscheidsreceptie. 'Met name de contacten met soldaten zal ik missen.'

Zo maar een paar burgers die op de kazerne werkten en die in de plaatselijke pers werden vermeld. Een kleine dwarsdoorsnede, maar het moeten er veel meer zijn geweest. Waarschijnlijk enkele honderden in de 50 jaar dat de kazerne bestond.

³⁸ Nunspeet Vooruit, 20 april 1988

³⁹ Nunspeeter Courant, 08 november 1979

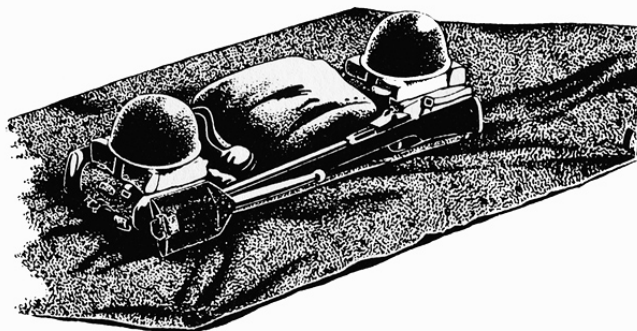
De waterhindernis en het drijfpakket

Eens in de zoveel tijd kreeg je een opdracht waarvan je dacht: 'Moet dat nou?' Om er daarna achter te komen dat het toch wel leuk was. Bijvoorbeeld een drijfpakket maken en daar dan in je blote kont met je maatje achteraan te zwemmen om de overkant van plas of vaart te bereiken.

Met een drijfpakket zwemmen was beslist een van de leukere dingen die je in militaire dienst kon doen, mits het niet te koud was. De militairen uit Nunspeet, Harderwijk en Ermelo hadden ondanks het lage watergehalte van de Veluwe, restanten van het IJsselmeer ter beschikking om het oversteken van waterhindernissen te oefenen. Zo ligt vlak onder Harderwijk het Nuldernauw met een oever met zandstrandjes, waar ook heden ten dage bij mooi weer druk gebruik van wordt gemaakt. Iedereen van de kazernes uit bovengenoemde plaatsen heeft hier weleens gezwommen met een drijfpakket. Om het te leren of om toe te passen tijdens een oefening.

Peter Sluimer die in 1979 dienstplichtig huzaar was bij 42 Zelfstandig Verkenning Eskadron (42 ZVE, gelegerd in het eerste gebouw vanaf de kazernepoort), stuurde een kopie van een artikel dat destijds verscheen in *Klokslag 12* dat werd uitgegeven door de Sectie Voorlichting van 12 Painfbrig. In het kader van oefening Nacht-Merrie II moest niet zoals vaak een beetje voor de kant gepoedeld worden, maar moest het Veluwemeer worden overgestoken teneinde de oefening in Flevoland voort te zetten. Gelukkig was het juli en niet koud.

Voor wie vergeten is hoe een drijfpakket te maken en ermee te zwemmen: naaststaande pagina uit VS 2-1351, *Handboek voor het dienstplichtig kader*.

Gegevens
Bouwtijd 15 min.
Personen 2 man

Materiaal
Shelters, half 2
Sjorlijnen of mantelriemen

1. eerst de flappen tegen elkaar, dan de zijanten
2. eerst 2 sjorringen aan de binnenkant van de helmen
dan 2 sjorringen verdeeld over de tussenliggende ruimte
pakket wordt door 2 man overgezwommen
1e man (beste zwemmer) zwemt voor pakket uit en trekt met een touwtje
2e man als aangegeven in figuur, maar pakket in *lengterichting* (minder
weerstand stroom en wind)

Fig. 2. Overzetten PSU van 2 man

19-3

Een hoogstnoodzakelijke verbouwing

De verhouding tussen legerplaats en Nunspeet was jarenlang een moeizame. Ook de belangstelling voor het PMT vanuit de bevolking en de plaatselijke kerken zou lange tijd een teer punt zijn. De eerste tehuisvader stipte dit reeds in 1955 aan. Het was moeilijk om meisjes voor het buffet te krijgen, de meesten mochten niet van hun ouders. De opbrengst van de jaarlijkse PIT-collecte (Protestants Interkerkelijk Thuisfront) ten bate van de ondersteuning van de tehuizen, bleef op de Veluwe iedere keer weer achter bij de verwachtingen.⁴⁰ Maar in de jaren zeventig veranderde er iets.

Het PMT was begin jaren zeventig toe aan zeer noodzakelijke verbouwing, maar de benodigde financiële middelen ontbraken. Met ondersteuning van de plaatselijke kerken werd een actie gestart die enkele jaren zou lopen. De zaken in het PMT gingen ondertussen zo goed als maar kon verder, op het terrein van de geestelijke verzorging kwam echter een belangrijke wijziging.

De kerstdienst van 1971 werd druk bezocht.⁴¹ Het was een oecumenische dienst die om 23.30 uur begon en muzikaal werd begeleid door het Gospelkoor uit Nunspeet. Het avondmaal vierde men gezamenlijk met brood en wijn en na afloop ging men naar het KMT waar het kerstontbijt werd genuttigd. Werden eerder de kerkdiensten op zondagochtend ook goed bezocht, het afschaffen van het parate weekend had als gevolg dat dan alleen nog een kleine wacht- en brandpiketploeg op de kazerne verbleef. Dat waren zo weinig mensen dat de legerpredikanten het niet meer noodzakelijk vonden de kerkdiensten te handhaven. Een traditie van 17 jaar werd per 1 januari 1972 beëindigd.⁴²

Via *Nunspeet Vooruit* was de boodschap dat het PMT hoogstnoodzakelijk verbouwd moest worden en dat het geld ervoor ontbrak, doorgegeven aan de Nunspeetse bevolking. In 1975 werd met hulp van de kerken en onder leiding van wachtmeester eerste klas Haasnoot een actiecomité opgericht met als doel f 30.000,- in te zamelen. Leden van de jeugdverenigingen van de kerken gingen op pad om glazen te verkopen, de kerken verstuurden acceptgirokaarten en bij de RABO-bank in Nunspeet werd een rekening geopend. Later in het jaar werd er een collecte gehouden. De acties bleven de twee volgende jaren doorlopen maar niet allemaal in dezelfde vorm. Er werd ondermeer door Pro Rege⁴³ met een stand deelgenomen aan de Nunspeetse braderieën tijdens de zomermaanden en ook het tehuisleidersechtpaar Zand ondernam acties.

Landelijk kwam het PMT eveneens in de belangstelling, maar dan wel in de beperkte kring die het *Reformatorisch Dagblad* las. Tehuisleider Zand werd geïnterviewd en vertelde dat per avond zo'n 200 militairen hun vrije tijd doorbrachten in het PMT.⁴⁴ Daarmee zat dit nagenoeg aan zijn maximumcapaciteit.

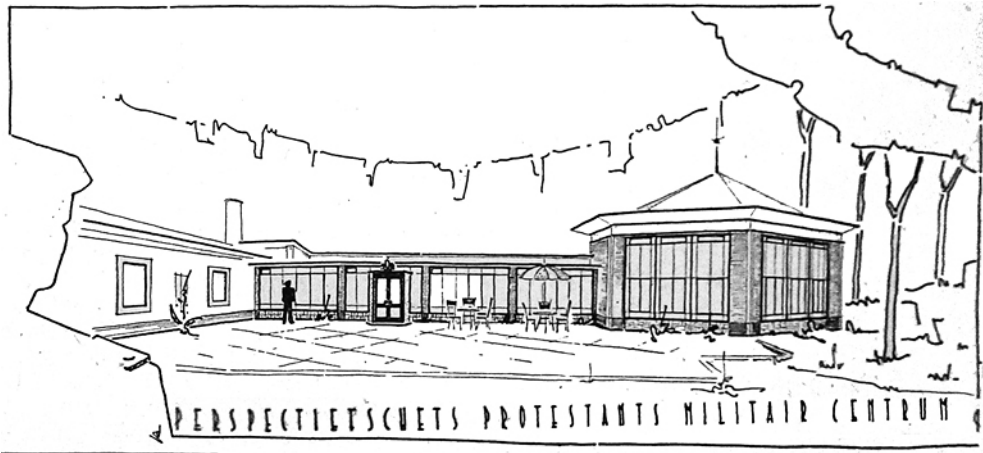
⁴⁰ *Nunspeet Vooruit*, 18 maart 1971

⁴¹ idem, 30 december 1971

⁴² idem, 20- januari 1972

⁴³ De organisatie achter de protestantse tehuizen

⁴⁴ *Reformatorisch Dagblad*, 9 juni 1975

Aan de voorzijde zou het PMT na de verbouwing nog steeds zo tonen als op deze schets uit het begin van de jaren '50.

De acties om geld hadden succes. Directeur mr. De Boer van Pro Rege sprak eind 1977 lovende woorden aan het adres van het actiecomité en het echtpaar Zand. Hij kon verder mededelen dat er een toezegging voor subsidie van het Ministerie van Defensie was voor de verbouwing die f 200.000,- zou kosten. Met de werkzaamheden zou in februari 1978 worden begonnen. Een klein jaar later werd in januari 1979 het verbouwde PMT officieel geopend. De ruimten waar eerst het tehuisleidersechtpaar woonde waren verbouwd tot een mooie zaal. Het echtpaar Zand woonde voortaan in een aanbouw die links naast het PMT was opgetrokken. Trots meldde *Nunspeet Vooruit* in een onderkop bij het artikel over de opening: 'Nunspeet bracht f 40.000,- bijeen'. Werd in voorgaande jaren vanuit PMT-kringen weleens geklaagd over de geringe belangstelling van de Nunspeetse bevolking, die laatste had zich van zijn beste kant laten zien.

12 Gnkcie ging een dagje uit

Als een der laatste regimenten ontbrak het de Geneeskundige Troepen aan een vaandel. Dat werd, eindelijk-eindelijk, in 1979 rechtgezet. Daarom werden een flinke bende militaire hotemetoten, koningin Juliana, en 12 Gnkcie uit Nunspeet en haar zustercompagniën uitgenodigd om deze plechtige gebeurtenis bij te wonen.

Het onofficiële steekwoord voor zo'n dag is strak! Strakke protocollen, strakke planning en voor sommige kaderleden strakke gezichten. Van te voren werd een draaiboek gemaakt en de eenheden die de plechtigheid zouden bijwonen verteld wat er van ze werd verwacht. Voor ons bestond de voorbereiding uit oefenen wat je moest doen als de koningin zou langslopen om de troepen te inspecteren en als het vaandel langs werd gedragen. Plus een instructie in geval van flauwvallen. Dat was vooral een instructie voor de naaste maten en niet zozeer voor degene die niet eens een half uurtje kon stilstaan.

Op 10 april was het zover. Iedereen in het VT (officieel: veldtenuue, hoewel niet bepaald bruikbaar in het veld), stropdassen recht! en instappen in de twee gereedstaande touringcars op weg naar Hilversum. Het laatste eind van de reis ging door het bos naar de nieuwe kazerne van de Geneeskundige Troepen. Dit uit de oorlog stammende kamp, het Marine Opleidingskamp Hilversum (MOKH) werd op diezelfde 10 april de officiële opvolger van de afgestoten Juliana van Stolbergkazerne.

We stapten de bussen uit een groot exercitieterrein op en stelden ons op in het aangewezen vak aan de kant van een groot en somber ogend gebouw. Naast ons werden andere eenheden opgesteld met aan de overkant van het plein de hoge genodigden. Steeds meer officierspetten met rode banden telde ik onder hen, minstens twaalf. Destijds barstte het Nederlandse leger van de generaals, meer dan 100 volgens de kranten. Toen werd het wachten, het was tot dan vooral saai.

Reikhalzend keek ik uit naar de koningin. Volgens alle verhalen was Juliana een heel normale vrouw zonder poeha. Toen ze eindelijk langskwam leek haar gezicht in de stand 'ik was liever ergens anders geweest' te staan. Terwijl ze voorbij liep moesten wij dat kleine beetje extra exercitie tonen dat we kort te voren hadden geleerd. Op indrukwekkende wijze riep de flink besnorde commandant van de compagnie naast ons: 'Geeft.....Acht!!' Zou onze kapitein dat kunnen evenaren vroeg ik me af. Onze kapitein had wel een snor, maar was niet zo'n schreeuwer en even vreesde ik het ergste. Zou zijn stem niet overslaan? Maar het ging goed. Niet indrukwekkend, wel voldoende. Onze hoofden draaiden naar de vorstin en met haar mee tijdens het langslopen.

Even later volgde de vaandeluitreiking, waarna de vaandelwacht met het felbegeerde doek langs de troepen marcheerde. De mannen van de vaandelwacht namen erg hoge passen, alsof ze door modder moesten waden en liever geen natte sokken wilden krijgen.

De uitreiking van het vaandel aan luitenant-kolonel. J. Kruik.

En dat was het, einde plechtigheid. Wij gingen naar dat sombere gebouw waar we een lunchpakket kregen, de 'overkant' ging borrelen. Alles was op rolletjes verlopen; het weer had meegewerkt, er was niemand flauwgefallen en de gegeven orders waren netjes opgevolgd. Een dag om in te lijsten en best bijzonder, want hoeveel militairen maken dit nu mee? Jaren later sprak ik een beroeps van de Geneeskundige Troepen met meer levensjaren dan ik en informeerde of hij er die dag bij was geweest. Dat was niet het geval moest hij toegeven. Fijntjes wreef ik mijn eigen aanwezigheid er bij hem in.

Open Dag Koninklijke Landmacht

De landmacht hield en houdt open dagen waar het publiek kan zien hoe het be-lastinggeld wordt uitgegeven en zich kan vergapen aan allerlei wapensystemen. Er zijn meer doelstellingen: wie de jeugd heeft, heeft de toekomst immers en het is een uitstekende gelegenheid om wat goodwill te kweken bij het in het algemeen nogal defensielauwe Nederlandse publiek. In 1980 was de Winkelmankazerne uit-verkoren om in mei de landmacht van haar beste kant te laten zien.

Het was geen toeval dat de Open Dag op de Winkelmankazerne werd gehouden en al helemaal niet op de 10e mei. Het was die zaterdag precies veertig jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog ook Nederland bereikte. Generaal Winkelman was destijds opperbevelhebber en het was logisch om die Open Dag te houden op de naar hem genoemde kazerne. Als herinnering aan hoe soldaten toen waren gele-gerd, was er in gebouw 74 een kamer ingericht zoals in het jaar 1940.

Het weer liet zich van haar beste kant zien, het kwik was de vrijdag ervoor niet hoger dan 13 graden gekomen, die zaterdag werd het ruim 18 graden en was het een vrijwel onbewolkte dag zonder enige neerslag.

Een dag te gast bij de Koninklijke landmacht

Op zaterdag 10 mei a.s. houdt de Koninklijke landmacht bij de 12e pantserinfanteriebrigade in de Generaal Winkelmankazerne te Nunspeet "open huis" van 09.00 tot 16.00 uur.

Een hele dag lang om kennis te maken met "uw leger" en in het bijzonder met de taak en plaats van de pantser-infanteriebrigade binnen de landmacht. Dit is tevens een blik terug naar de meidagen van 1940 waarbij onder leiding van Generaal Winkelman de nederlandse soldaat zo'n moedige rol vervulde.

Vele fascinerende demonstraties waaronder een "bereden" aanval van o.a. infanterie, cavalerie etc., parachutespringen door commando's, gewonden afvoer per helikopter en bruggenbouw door de genie.

Verder tal van interessante exposities en voor de sportliefhebbers o.a. een rugbywedstrijd en een demonstratie van het nederlandse militair judoteam. En voor het hele gezin een rondrit met een gepantserd wiel- of rupsvoertuig.

Per traditie is op een zestal punten gratis erwtensoep en brood verkrijgbaar.

**U wordt verwacht in de
Generaal Winkelmankazerne
te Nunspeet.**

Voordelig per trein
Op vertoon van een kaartje-enkele reis (vol tarief) krijgt u bij de NS-stand op het kazerneterrein een gratis terugreisbiljet. Vanaf het NS-station naar kazerne en terug is een gratis buspendeldienst. Bezoekers met eigen vervoer kunnen de beweg-wijzing "open dag" volgen die leiden naar de parkeerterreinen. Voor de fiets is er een stalling aan-wezig.

Tot ziens bij de **KONINKLIJKE
LANDMACHT**

Advertenties als deze verschenen in enkele landelijke kranten.

Overall op het kazerneterrein waar plaats was, waren presentaties en activiteiten. Alles wat landmacht heette zette haar beste beentje voor. Een publiekstrekker van de eerste orde was de toen gloednieuwe Leopard 2 tank. Een detachement van Unifil liet zien wat haar werkzaamheden in Libanon inhielden. De landmacht liet het publiek zien hoe ze samenwerkte met burgerautoriteiten op het gebied van oefenterreinen. Dat laatste misschien ietwat modieus, maar begrijpelijk gezien

het toenemend gemor van burgers over oefenterreinen en overlast in die jaren. Muziek werd verzorgd door verschillende militaire muziekkorpsen en verzamelaars van postzegels konden bij een postkantoor te velde speciale eerstedagenveloppen kopen. De rest van de activiteiten waren 'standaard' voor een Open Dag: een aanval door verschillende eenheden, commando's die aan een touw naar beneden zeilden... et cetera etc.

Het liep als een speer die dag. Wie met de auto wilde komen kon vanaf de snelweg de bordjes Open Dag volgen, om in de buurt van de kazerne naar een provisorisch aangelegde parkeerplaats op de hei verwezen te worden door het personeel van 103 Maresk. De NS had die dag verlengde stoptreinen ingezet op de Veluwelijn. De aanvoer van bezoekers per trein werd op een gegeven moment zo hoog dat de bussen voor het vervoer van station naar kazerne het niet meer aankonden, waarna er ook militair vervoer werd ingezet. Om bij de kazerne de bezoekers te spreiden was de achteringang aan de Stakenbergseweg geopend.

Al met al een geslaagde Open Dag waar de landmacht tevreden op terugkeek. Er waren 36.000 bezoekers geteld, 1000 meer dan het jaar ervoor op de Margrietkazerne in Wezep. Die bezoekers hadden met zijn allen 12.000 liter snert gegeten, tevens 80.000 broodjes soldaat gemaakt die, niet onbelangrijk, gratis waren.⁴⁵ Behalve erwtensoep en broodjes, waren ook de auto's van bezoekers geteld. De marechaussee kwam tot maar liefst 10.000 auto's.⁴⁶ Dat mooie ronde getal lijkt wel erg veel gelet op de grote aanvoer met bus en trein.

Andere Open Dagen

De Open Dag van 1980 was geen primeur voor Nunspeet, 1972 beet de spits af. Dat jaar werden er meer dan 7000 bezoekers geteld. Ondanks dit bescheiden getal waren het er meer dan verwacht.⁴⁷ Acht jaar later was het stukken drukker, maar dat viel in het niet bij de Open Dag van 16 juni 1990, de laatste die op de Winkelmankazerne werd gehouden. Met ongeveer 55.000 bezoekers was de kazerne druk bezocht. Een Open Dag die ook ongewenst bezoek trok. Enkele vredesactivisten probeerden bij de kazernepoort spandoeken op te hangen met teksten als: 'Waar is de vijand dan?' en 'Vrede is gerechtigheid'. De activisten kregen, aldus de krant, eerder hoon dan bijval.⁴⁸

⁴⁵ *Nederlands Dagblad*, 13 mei 1980

⁴⁶ *Ons Wapen*, augustus 1980 pag. 320

⁴⁷ *Nunspeet Vooruit*, 14 september 1972

⁴⁸ *Nunspeetse Courant*, 19 juni 1990

Natuur op de kazerne en ... Aart Smit

Natuur? Op de kazerne? Bomen op rijtjes, bosjes die werden bijgehouden door tuinlieden, hier en daar een keurig gemaaid grasveldje en een rododendron. Maar wie zijn ogen de kost gaf kon ook wat anders zien. De Winkelmankazerne had iemand rondlopen die het zag, jarenlang.

In september 1980 nam adjudant Aart Smit afscheid van het leger en beëindigde zijn 28 jaar lange verblijf op de Winkelmankazerne. Smit was in 1946 zijn loopbaan begonnen bij de gezagstroepen en beëindigde hem bij de sectie S4 van 12 Painfbrig. Bij zijn afscheid roemde brigade-generaal H.A. Kramer de mens Aart Smit: 'U was een voorbeeld van iemand die niet verstart in zijn werk.'⁴⁹

Het niet verstarren was misschien niet alleen een kwestie van karakter, maar ook van zijn hobby. Aart Smit was natuurliefhebber, fanatiek ringer van jonge vogels en had her en der op het kazerneterrein nestkastjes opgehangen, tientallen. Ondanks dat hadden we waarschijnlijk nooit van hem gehoord, maar Smit had nog een hobby, hij schreef vanaf 1961 artikelen voor *Nunspeet Vooruit* over het natuurleven. Daarbij beperkte hij zich niet tot vogels, ook zoogdieren, insecten en planten waren onderwerp van zijn pen. Tot aan zijn pensioen ondertekende Smit zijn artikelen met A.S., hoewel het voor weinigen een vraag was wie er achter deze initialen had gestoken en waar die werkte. Na zijn pensionering werd hij vermeld met zijn volle naam.

De kazerne kwam regelmatig voor in zijn artikelen en dan zag Smit zaken die de doorsnee militair geheel ontgingen. Zoals de aanwezigheid in het voorjaar van de witte kwikstaart. 'Witte kwikstaarten zijn in de Legerplaats Nunspeet ruim vertegenwoordigd', schreef Aart Smit in 1971. 'Door hun gewoonte zich des avonds

witte kwikstaart

op een vaste plek te verenigen is de bevolking vrij makkelijk vast te stellen. Op de appèlplaats, een stenen oppervlakte van ca. 2½ ha. waren de kwieke vogeltjes avond aan avond te zien, ...'⁵⁰

⁴⁹ *Nunspeet Vooruit*, 03 september 1980

⁵⁰ idem, 16 juni 1971

boerenzwaluw

Behalve artikelen schrijven noteerde Smit ook de aantallen vogels die werden uitgebroed en geringd, en uiteraard welke soorten. In zijn rubriek 'Natuurleven' vermeldde hij in 1961 dat er op de legerplaats 60 nestkasten hingen waarvan er dat jaar twee waren bezet door vliegenvangers, terwijl er minstens vier zingende mannetjes waren waargenomen. Vermoedelijk waren er niet genoeg wijfjes concludeerde hij, en waren er mannetjes hun geluk elders gaan beproeven.

De gevederde bevolking van de kazerne zou in de loop der jaren sterk variëren. Was er in 1959 geen enkele bonte vliegenvanger, in 1988 waren er 364 kuikens en 32 volgroeiden. Waren er eerst 13 gekraagde

roodstaart jonkies, in 1988 werden er 36 geteld. Ook aardig waren een enkele keer een appelvink, een ijsvogel en de grote goudvink, respectievelijk één, twee en één keer geteld. Van een heel andere orde was het aantal van 2484 volgroeide boerenzwaluwen.

De nestkastjes waren een vast gegeven dat tellen makkelijker maakte, maar soms ook een bron van zorg. Voor de Open Dag van de landmacht in 1980 op de kazerne maakte hij zich zorgen, 'als ze maar van mijn kastjes afblijven'. Wie niet van die kastjes afbleven liepen parmantig rond op vier pootjes met de staart in de lucht. Smit bleef na zijn pensionering op de kazerne komen en trof bij de wacht een kat aan. Die voelde zich blijkbaar thuis en volgde Smit op zijn dooie akkertje toen die nestkastjes ging inspecteren. Over deze muizenvanger en soortgenoten schreef Smit eens: '... dit jaar op de Lpl Nunspeet zoveel broedsels door verwilderde katten gepredeerd dat het geen zin meer heeft jonge koolmezen en pimpelmezen te ringen.'⁵¹

Behalve ringen en tellen deed Aart Smit na zijn pensionering meer, hij gaf lezingen en leidde natuurwandelingen, het schrijven van rubrieken stopte in 1987. Hoe de oud-adjudant over de sloop van de kazerne gedacht zal hebben? Vermoedelijk had hij het wel interessant gevonden, de teruggave aan de natuur. Weten zullen we het nooit. Aart Smit overleed op 22 mei 2000 op 74-jarige leeftijd.

⁵¹ *Op Het Vinkentouw*, nr. 92 september 2000, 'In Memoriam Aart Smit'

Boefjes en andere criminelen

Wie wat uitvrat in het burgerdomein kon al snel niet meer door zijn commandant worden bestraft. Als die laatste het al op zijn bordje kreeg. Vaak was een proces verbaal door de marechaussee voor de overtreder de eerste stap richting militaire rechter in Arnhem. Voor burgers die wat uitvraten met defensiemateriaal of illegaal kazernes betraden werd een andere weg bewandeld.

Adjutant Gorissen van de marechausseebrigade Nunspeet vertelde in 1987 nauw samen te werken met de plaatselijke rijkspolitie op het gebied van snelheidscontroles en nachtpatrouilles (voornamelijk in de nacht van woensdag op donderdag wanneer 'de militairen hun passagiersavond achter de rug hadden'). Gorissen: 'De kleine criminaliteit viert toch wel hoogtij. De aangiftebereidheid is weliswaar toegenomen, de massaliteit van de delicten ook. Er zijn er nog veel die niet op zichzelf kunnen passen, althans ten opzichte van de burger.'⁵²

Werden in vroeger jaren dit soort delicten soms buiten de plaatselijke pers gehouden? Of was de dienstplichtig militair tot de jaren '80 minder crimineel? Dat laatste kun je vermoeden als je de data van krantenberichten over kleine criminaliteit door militairen op een rij zet. Het eerste artikel dateert uit 1968 en vermeldt het verdwijnen van de auto van de adjunct-directrice van het Nunspeetse kindertehuis De Bijenkorf. De auto bleek gestolen te zijn door dienstplichtig militair A.H.v.V. om naar de Legerplaats Ermelo te rijden. Gelukkig: een militair uit *Ermelo*. En het was nog geeneens zeker dat de auto in Nunspeet was gestolen.

Het eerstvolgende bericht komt uit 1981, nu was er wel degelijk wat gejat in Nunspeet: een brommer. Die was gestolen op het Stationsplein om mee naar de kazerne te rijden. Pech voor de jeugdige delinquent, hij reed zonder helm wat aanleiding voor de Nunspeetse politie was om hem staande te houden. In 1987 werd een andere dief aangehouden langs de Elspeterweg, een fietsende militair zonder deugdelijke verlichting. Hij verklaarde de fiets van een onbekende jongen te hebben gekregen. Goede smoes of niet, de militair werd overgedragen aan de marechaussee.⁵³

In de jaren '90 veranderde er iets, blijkbaar deed een ander soort dienstplichtigen zijn intrede in de landmacht. Ergens in september 1992 klonk in Nunspeet 's nachts glasgerinkel dat hoorde bij de vernieling van een VVV-informatiebord. De twee daders konden nog net voor de kazernepoort worden aangehouden. Een week later werden vernielingen in de Dorpsstraat en de Stationslaan aangericht. Getuigen verklaarden dat het militairen waren geweest die inmiddels naar de kazerne waren afgereisd. Daar werd door marechaussee en politie vier man aangehouden en overgebracht naar de brigade in 't Harde, waar ze in de loop der nacht bekenden.⁵⁴

Fietsendiefstal om van het station Nunspeet naar de kazerne te komen bleef voorkomen. Een groot deel ervan zal waarschijnlijk nooit zijn opgelost, maar een

⁵² *Nunspeet Vooruit*, 22 april 1987

⁵³ idem, 16 december 1987

⁵⁴ idem, 09 september 1992

In 1991 werden er bij het station van Nunspeet fietskluizen geplaatst, dat was blijkbaar hoognodig. Burgemeester C. de Kovel neemt hier de eerste in gebruik.

enkele keer wel, want er liep maar één weg van het dorp naar de kazerne, wat het stukken makkelijker maakte voor politie en marechaussee. En dat was pech voor de dienstplichtig militair die in de nacht van 5 op 6 oktober 1993 een zwarte Gazelle damesfiets had gepikt en door de marechaussee werd aangehouden.

Van een heel andere orde en met een geheel eigen motivatie was het bezoek aan de kazerne in 1988 door 'vredesactivisten' waaronder de landelijke bekende en beruchte oud-priester Kees Koning. Op diverse Veluwe kazernes waren vernielingen aangericht en leuzen geklad op voertuigen en gebouwen. Defensie schatte de schade op enkele tonnen.

Op zaterdag 5 november werden twee man op heterdaad betrapt bij het knippen in de afrastering van de Winkelmankazerne. Zij hoorden bij andere activisten die een vredesactiekamp hadden ingericht op de Paasheuvel in het nabijgelegen Vierhouten. Defensie was het zat. Zondagochtend vroeg plukten 80 man politie en marechaussee 40 actievoerders uit hun tentjes. Zij werden allen verdacht van openlijke geweldpleging en deelname aan een organisatie die het plegen van misdrijven tot doel had.⁵⁵ Grote woorden die echter niet veel inhielden. In de daarop volgende snelrechtprocedure werden 39 activisten vrijgesproken, alleen Kees Koning kreeg drie weken arrest. Maar die was dan ook 'buiten categorie'.⁵⁶

⁵⁵ NRC-Handelsblad, 07 november 1988

⁵⁶ Alkemade, G, v., *Al ga je eraan kapot! Het leven van vredesactivist Kees Koning*, 1992, 242

Nunspeet en de militairen (3)

Jarenlang een kazerne in de buurt en grote hoeveelheden beroepsmilitairen die neerstreken in de omgeving. Nunspeet kon niet anders dan het 'militaire bedrijf' op den duur accepteren als normaal onderdeel van de samenleving.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog waren bijna alle gemeenten happig op een kazerne op hun grondgebied. Vaak was men bereid om grond tegen een symbolisch bedrag ter beschikking te stellen. Militairen brachten geld op, daar was iedereen het wel over eens en dat kon ook worden gecijferd. Ze moesten eten, er moesten onderhoudsklussen gebeuren, soms verbouwingen of nieuwbouw, als er paarden waren moest er hooi en haver worden gekocht bij plaatselijke boeren. Dienstplichtige militairen zouden er geld uitgeven. Beroepsmilitairen kwamen er wonen met hun gezinnen en droegen niet alleen financieel bij aan de omgeving, ze namen ook deel aan het verenigingsleven en hun kinderen gingen er naar school. In vroeger jaren hadden veel garnizoenen een muziekkapel die ook voor burgers optrad en geliefd was.

Niet alles van het voorgaande ging op voor Nunspeet, maar een belangrijk deel wel. Het volgende danken we aan *NRC-Handelsblad* dat in 1985 neerstreek in het dorp als onderdeel van de serie 'Buurten'.⁵⁷ De verslaggever was tijdens een regenachtige zomermaand afgereisd naar Nunspeet omdat hij nieuwsgierig was naar het grote contingent militairen en oud-militairen dat er woonde. Sinds de totstandkoming van de kazerne groeide het dorp en '... zeker een vijfde deel, misschien wel een vierde deel (is) gelieerd aan de krijgsmacht'.⁵⁸ Het gezinshoofd dient nog actief als beroepsofficier of onderofficier of heeft intussen b.d. achter zijn naam. Velen blijven ook na groot verlof in het lommerrijke Nunspeet wonen.'

De aanwezigheid van beroepsmilitairen weerspiegelde zich ook in de gemeenteraad, waar vier van de negentien leden een band hadden met de krijgsmacht. Twee waren (oud)militair, de andere twee waren getrouwd met militairen. De grootste politieke partijen in de gemeenteraad, SGP, RPF en CDA, hadden in zuiver personele zin geen enkele band met het leger. Deze partijen hadden hun aanhang vooral onder de oorspronkelijke Nunspeters. Politiek was er in die jaren nog wel een duidelijke scheiding.

VVD-wethouder mevrouw van de Kop die gehuwd was met een majoor b.d. over de verhouding militair deel van de bevolking tot de rest, merkte op dat er eerder een neiging had bestaan tot samenklontering van militairen. Dat had te maken met de speciale wijkjes voor hen. Een systeem van toewijzing dat later werd losgelaten. Geen gettovorming was het devies. Er was meer verwevenheid. Mevrouw van de Kop: 'De beroepsmilitair neemt volop deel aan het verenigingsleven, als gewoon lid of bestuurslid, in sportverenigingen en andere clubs.'

Overste H.J.W. Bindels, commandant 101 Marbat, die in Nunspeet woonde noemde vooral (marechaussee)onderofficieren die wortel hadden geschoten in het dorp. Zij

⁵⁷ *NRC-Handelsblad*, 02 augustus 1985

⁵⁸ Waar dit op gebaseerd is, is onduidelijk en mogelijk niet waar. Het in het artikel vermelde aantal van 8000 inwoners van het dorp begin jaren '50 klopt zeker niet.

Het wijkje De Feithenhof waar veel militairen woonden.

werden minder vaak overgeplaatst dan officieren. Hij zag dat wachtmeesters, sergeants en adjudanten actief werden in de gereformeerde kerkeraad en in het rooms-katholieke parochiebestuur. Sinds de komst van de kazerne telde ook Nunspeet katholieken. Bindels had nooit iets van aversie onder Nunspeters ontdekt tegen het militaire element, de bevolking was immers godsdienstig en gezagsgetrouw. Dat er voorheen wel degelijk aversie was, was de overste waarschijnlijk onbekend. Sergeant-majoor Gommers die een van de vier raadsleden was met een militaire achtergrond prees de onderlinge verhoudingen (*burgers-militairen*). Hij vertelde wel dat de burgemeester in 1974 van mening was dat al die militairen die een huis zochten, maar in de Flevopolder moesten gaan wonen. Dat was de enige hem bekende wanklank.

Het NRC-artikel kent een omissie, er komen alleen mensen aan het woord die relaties hadden met het leger. Autochtone Nunspeters ontbreken en daarmee hun mening over de relatie burgers-militairen. Met een slag om de arm en bij gebrek aan aanwijzingen voor het tegendeel, kunnen we denken dat militairen en kazerne ten lange leste waren geaccepteerd als onderdeel van de Nunspeetse samenleving.

Een kleine afdeling

Zomernummer 1988 staat er trots op de voorkant van De Winkelhaak. Maar ook een getekende kapitein die vertwijfeld uitroept: 'Help! De afdeling Nunspeet is weer terug.' En daarmee is bijna het hele verhaal al verteld, want het ging al lang niet goed meer met de VVDM-afdelingen in het land, en blijkbaar ook niet in Nunspeet.

In 1982 verloor de VVDM veel aanhang en daarmee ook aan relevantie. In die jaren was de strijd tegen de kruisraketten op een hoogtepunt. Hoewel de VVDM daarbij een bescheiden positie innam, was ze er wel bij betrokken. Die betrokkenheid ging voor enkele leden ver, te ver. Ongeclassificeerde tekeningen van een bunker werden door een nieuwsgierig en actief VVDM-lid uit Breda gekopieerd en opgestuurd naar de 'kernwapendeskundige' van de VVDM op de Hojelkazerne in Utrecht. Dit kwam uit en een rel was geboren die de geschiedenis inging als de 'staatsgeheimenaffaire'.⁵⁹ De marechaussee verrichtte arrestaties, landelijke kranten doken erop en 3000 leden beëindigden hun lidmaatschap. Onder nieuwe lichten werden ineens veel minder leden geworven dan voorheen, de VVDM liep langs het randje van de afgrond.

De soldatenvakbond van het eerste uur overleefde het echter, maar concurrentbond AVNM streefde haar blijvend in ledenaantal voorbij. Niet alleen kwamen er minder leden, ook de aanwas van actieve leden stakte. Een deel van de potentiële actievelingen aan de rechterzijde van het politieke spectrum werd lid van de AVNM en voor de meer links georiënteerden was dienstweigeren makkelijker geworden. Veel afdelingen verdwenen of leden een kwijnend bestaan. Met dit in het achterhoofd een blik op *De Winkelhaak*, zomernummer 1988.

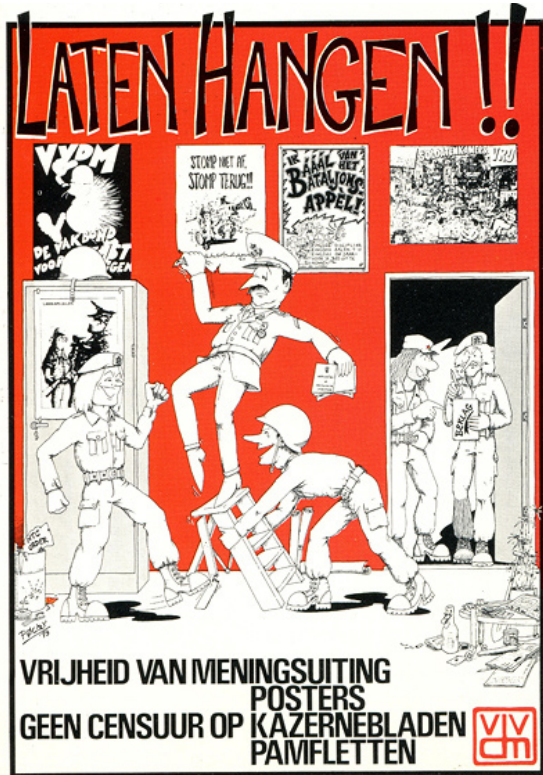
'Jawel, de afdeling Nunspeet is terug', staat er op pagina 2. Maar die bestond de voorgaande winter nog maar uit één man! Er kwam versterking, de nieuw toegestroomde actievelingen kwamen echter hoofdzakelijk uit

⁵⁹ Omtrent deze affaire zijn veel onduidelijkheden. In het boek *Over lef gesproken! 25 jaar VVDM* wordt het vermoeden geuit dat het een opzetje was van de Militaire Inlichtingendienst om de VVDM te kunnen aanpakken.

één compagnie, zelfs een peloton. Voor vier man wordt gebouw 62 (tweede legeringsgebouw vanaf voren) vermeld, ze zijn allen van 12 Gnkcie.⁶⁰ Hoewel wegens kwaliteitsproblemen niet de hele zomereditie die bewaard bleef in de VVDM-archieven bij het IISG leesbaar bleek, valt er uit de inhoud wel het nodige op te maken. De tijden van de grote strijdpunten zijn reeds lang voorbij.

Verwonderlijk is wel dat er anno 1988 nog steeds door de militaire meerderen kinderachtig gedaan werd over de kamerinrichting.

Een lokaal baalpuntje zullen we maar zeggen, er bestond echter ook een landelijk. Namelijk de vergoeding voor reiskosten. Staatssecretaris van Defensie van het CDA van Houwelinghe duwde de dienstplichtigen een verplichte Openbaar Vervoerkaart door de strot. De vergoeding voor eigen vervoer was daarmee verleden tijd. Dat gereis met het openbaar vervoer voor wie zich geen auto kon permitteren of kon meereizen, had als nadeel dat een deel van de kazernes, en dan vooral die in de buitengebieden, niet op tijd bereikt kon worden op de maandag na het weekendverlof. Dat werd dus tot chagrijn van velen vroeg weg op zondagavond.

Ook deze poster was verboden, er wordt een trapje onder de militaire meerdere uitgetrokken en dat is krijgstuichtondermijnend.

⁶⁰ In de loop der jaren kwamen veel actieve leden op de Winkelmankazerne uit deze compagnie.

Er loopt iets uit de hand

Artiestenoptredens voor een soldatenpubliek die anders afliepen dan gehoopt, dat was van alle tijden. Een artiest m/v moest stevig in zijn/haar schoenen staan en 'leveren'. Was het even niet naar de zin van Jan Soldaat, dan volgde de reactie snel, ook van jongens die geen tien jaar later oppassende burgers en brave huisvaders zouden zijn.

Wie moeite had zijn vrije avonden op de kazerne zelf in te vullen, kreeg hulp van de Welzijnszorg (WZZ). Haast iedere avond door de week een recente film in de filmzaal en eens in de zoveel tijd een optreden van artiesten. Voor artiesten liep dat niet altijd leuk af, hoewel je het ook van de andere kant kunt bekijken. We verlaten even de kazerne om terug te gaan in de tijd, naar de Tonnetkazerne in 't Harde en het jaar 1978. Daar werd het publiek getrakteerd op het toneelstuk 'Mara, Fem, Has & Pink'. Vier vrouwen die op het toneel openhartig vertelden over hun problemen met het leven in het algemeen en de man in het bijzonder. Dat was beslist gewaagd van de WZZ. Heel opvoedkundig, maar ze hadden ook beter kunnen weten. De inhoud van het stuk loog er niet om. Zo vroeg ergens Pink aan Has of ze sperma slikte als ze een klant pijnpte.

De eerste helft van het stuk ging nog wel, maar het tweede deel... 'Wanhopige strijd van vier vrouwen tegen tweehonderdvijftig soldaten. Mara, Fem, Has en Pink bedolven onder platvloers geschreeuw', aldus de kop in VVDM-blad *Twintig*. Een kleine greep uit de gebeurtenissen: platvloerse grappen uit de zaal, plotseling gezang, geroep. 'Ze zitten gewoon hun eigen programma te maken', vertelde een verontwaardigde actrice naderhand.

Dat was 't Harde kun je zeggen. Maar ook in Nunspeet gebeurde wel eens wat. Een 'incident' uit 1965 haalde zelfs een landelijk dagblad. 'Feestavond militairen stopgezet', stond er boven het krantenartikel. Wat was er gebeurd? Na het optreden van de muzikale groep de Young Sisters klonk 'een luid applaus dat werd ondersteund door een fluitje van een der aanwezige militairen'. Dat was niet naar de zin van de aanwezige WZZ-officier en hij beval de fluiters naar voren te treden. Daar werd (heel voorspelbaar) geen gehoor aangegeven, waarop de avond subiet werd beëindigd. De soldaten konden terug naar hun legeringskamers, de artiesten naar huis.⁶¹

Vrij onschuldig allemaal, een beetje gefluit: kom op zeg! Een heel ander soort incident wordt beschreven in een *Winkelhaak* uit 1988. Hierin staat een humoristisch verslag over een optreden van de dames Centerfold dat niet eens begon. Voor meer details: zie de volgende pagina.

61 *De Waarheid*, 09 november 1965

CENTERFOLD OP DE GWK IN NUNSPEET

"Ik laat mijn meiden toch niet optreden voor zo'n zootje"
dat waren de woorden van Joop, de manager van Centerfold. En het betekende
meteen het einde van een optreden dat nog heel leuk had kunnen worden.
Hoe kon dat nou? Een verslag.

Het WZZ-avondje begon met een optreden van Greenlight Express. Aanvankelijk
was het publiek nog niet wildenthousiast, want men kwam toch voor Centerfold.
Maar het bleek allemaal wel mee te vallen. De band speelde allerlei goede covers
en al snel werd het publiek enthousiaster en op een gegeven moment werd er
zelfs voor het podium geswongen. Alleen het "You're in the army now" werd
begeleid door een blikjesregen naar het podium. Het mocht de pret niet
drukken en de sfeer zat er goed in toen Centerfold zou moeten gaan optreden.

Maar toen begonnen de problemen. In de pauze vulde het publiek het programma.
Het "Wilhelmus en Waar zijn die hoeren nou?" waren niet van de lucht.
Er werd zo lekker op de vloer gestampt dat de boxen meedanst en het plafond
van de klei-club nog bijna begaf. Na een wat gehannes met de microfoons kwam
Joop op. Dat was natuurlijk niet wat we verwachtten. En toen begon hij ook
nog te zeiken dat er geen blikjes gegooid mochten worden en als dat toch
zou gebeuren, zouden ze zo vertrekken. Dit vroeg natuurlijk om moeilijkheden.
Hij vroeg of er iemand het lef had een blikje te gooien en helaas had iemand
dat lef. Het lege blikje kwam zelfs tegen het been van deze twee meter grote
kleerkast. Hij had wel gewond kunnen raken, beweerde hij later. Maar helaas
maakte hij het belofte waar; ze zouden vertrekken.

De redactie van de Winkelhaak was een interview beloofd, dus op dat
moment haastten wij ons naar de kleedkamers voor ons interview. Daar stond
een razende en tierende Joop die het allemaal een grove schande vond.
De zielepiet beweerde dat ze dat nog nooit hadden meegemaakt, zo'n slecht
publiek. De dames Centerfold die zich net een uur lang hadden opgetut, konden
zich meteen weer gaan omkleeden. Een echt interview was niet meer mogelijk
maar nadat de dames omgekleed waren konden we wel nog wat met ze praten.

Onzekerheid (1)

Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur en kort erna stortte de DDR in. Niet veel later volgde de val van de communistische regimes in de overige Sovjet vazalstaten in Oost-Europa. De Sovjet-Unie hield in 1991 op te bestaan evenals het door haar geleide militaire bondgenootschap het Warschaupact. De Koude Oorlog was definitief voorbij, dat zou grote gevolgen hebben voor de Nederlandse krijgsmacht.

Omdat er met het instorten van de Sovjet-Unie geen vijand meer te bekennen was, verviel de noodzaak om de Nederlandse krijgsmacht op Koude Oorlogsniveau te handhaven. Er kon gesneden worden, en flink. Een groot deel van het geld voor defensie kon voortaan aan andere doelen worden besteed. Defensie minister Relus ter Beek (PvdA) moest knopen doorhakken en dat zou onvermijdelijk pijn gaan doen. De Defensienota van 1991 was al een voorproefje, maar de veiligheidssituatie na de opheffing van de Sovjet-Unie was de aanleiding voor nog drastischer bezuinigingen. Op 12 januari 1993 stuurde Defensie de Prioriteitennota naar de Tweede Kamer, bij veel beroepsmilitairen sloeg die in als een bom.

De nota had zijn naam gekregen als gevolg van de nieuwe prioriteiten die het Ministerie van Defensie stelde. Voortaan werd '... voorrang gegeven aan het optreden in het kader van crisisbeheersing, ook al blijft de krijgsmacht voorbereid op een groot conflict.'⁶² Voor de landmacht betekende dit het omzetten van het Koude Oorlogsleger naar een veel kleinere expeditieaire macht die het met minder groot materieel afkon. Dat kleinere leger kon het ook af met minder beroepspersoneel, terwijl dienstplichtigen op termijn niet langer zouden worden opgeroepen. Men voorzag dat in 1998 de laatsten van hen onder de wapenen zouden komen. De meesten zullen dat niet erg hebben gevonden. Voor de beroeps die immers hadden gekozen voor het leger, lag dat anders en zag het er somberder uit.

In totaal zou de vredessterkte van de landmacht verminderen met 54%, voor 4150 vrijwillig dienende militairen zou geen plaats meer zijn. Gedwongen ontslagen werden niet uitgesloten. Als klap op de vuurpijl vermeldde de Prioriteitennota een hele rits aan overbodige wapens, op te heffen onderdelen waaronder hele brigades en een flinke lijst met af te stoten vastgoed. Daarin ontbrak de Winkelbankazerne, maar deze stond wel op een lijst complexen die mogelijk alsnog gesloten zouden worden.

Voor Nunspeet zag het er echter niet goed uit. Op 12 januari riep brigade-generaal G.H. Eleveld de manschappen van 12 Gemechaniseerde brigade bijeen in de filmzaal voor een toelichting op de Prioriteitennota en een vervelende boodschap: de brigade zou in 1994 worden opgeheven. Toen de generaal was uitgesproken volgde de te verwachten 'Of er nog vragen waren?'-vraag. Nee, die waren er niet. Volgens de *Leeuwarder Courant* die erbij was, had een diepe ontgoocheling zich meester gemaakt van de aanwezigen.⁶³ Grote aantallen beroepsmilitairen werden overbodig en gedwongen ontslagen daarmee werkelijkheid. Vooral oudere

⁶² Kamerstuk 22 975 nr. 2; Prioriteitennota

⁶³ *Leeuwarder Courant*, 13 januari 1993

Generaal Eleveld die het slechte nieuws moest brengen had een jaar later een nóg vervelender klus.

militairen die weinig perspectief zagen op een burgerbaan hadden het hier moeilijk mee.⁶⁴

De militaire vakbonden waren ook niet enthousiast, vooral de gedwongen ontslagen vielen slecht. Het vredesdividend zoals de besparingen op Defensie werden genoemd, moest volgens de ACOM wel 'zeer eenzijdig door het personeel worden betaald'.⁶⁵ Uiteindelijk werd er wel een modus gevonden, al zal die door menig een knarsetandend aanvaard zijn. Had men toen twee jaar in de toekomst kunnen kijken, dan was mogelijk meer ophef ontstaan. Bij de vaststelling van de begroting van het Ministerie van Defensie voor 1995 werd koudweg geschreven: 'Als gevolg van de bezuinigingsmaatregelen zal, boven op de in de Prioriteitennota

aangekondigde personeelsvermindering, opnieuw een groot aantal defensie-medewerkers de organisatie moeten verlaten.'

Terug naar januari 1993. De dag na de presentatie van de Prioriteitennota kwam minister Ter Beek langs op de kazerne om een Educatief Centrum te openen. Op diverse andere kazernes kwam ook zo'n centrum waar beroeps- en dienstplichtig militairen scholing op maat zouden kunnen krijgen om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. In het hol van de leeuw bij een brigade die werd opgeheven en op een kazerne die mogelijk zou sluiten, werd geen onvertogen woord tegen de minister gesproken.⁶⁶

⁶⁴ *Volkskrant*, 13 januari 1993

⁶⁵ idem

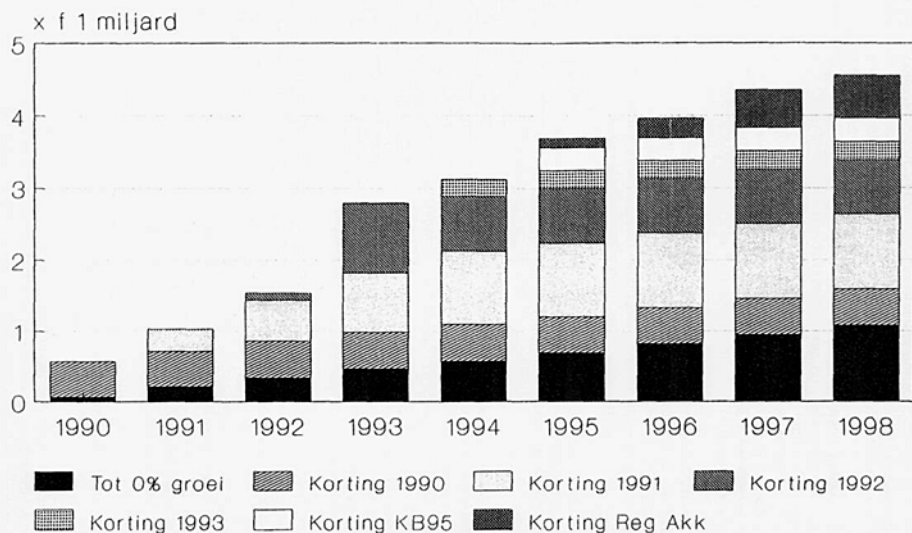
⁶⁶ *Nunspeet Vooruit*, 20 januari 1993

Onzekerheid (2)

De Prioriteitennota belooft een ware kaalslag voor Nunspeet. 12 Gemechaniseerde brigade zou in 1994 worden opgeheven en de kazerne mogelijk gesloten. Deze plannen zorgden voor veel onzekerheid bij het personeel, zowel militair als burger.

De kazerne in Nunspeet was een mogelijke kandidaat voor sluiting. Voor de vier kazernes in Harderwijk was sluiting al een zekerheid, eveneens voor de Willem de Zwijgerkazerne in Wezep. Behalve de Winkelmankazerne waren ook de Generaal Spoor- en de Jan van Schaffelaarkazerne in Ermelo, de Tonnetkazerne in 't Harde en de Kootkazerne in Stroe kandidaat om bij te dragen aan vergaande demilitarisering van de Veluwe. Het personeel op genoemde kazernes, maar dat gold feitelijk voor bijna iedereen binnen de defensieorganisatie, zat in spanning of ze hun werk konden behouden of dat ontslag wachtte.

Financiële kortingen op Defensie In reële bedragen per jaar

Staafdiagram uit de Defensienbegroting voor 1995 dat de oplopende bezuinigingen laat zien.

Tien dagen na de bijeenkomst in de filmzaal waarin generaal Eleveld de opheffing van de brigade mededeelde, kwam de *Leeuwarder Courant* nogmaals langs op de kazerne om de meningen onder militair personeel te peilen.⁶⁷ Luitenant P. Lotterman maakte van zijn hart geen moordkuil: 'Tot dusverre zijn we vanuit Den Haag onthaald op een koel, klinisch verhaal. Over een sociaal beleidsplan hebben we nog nauwelijks iets mogen vernemen.[...] Ik heb me dag en nacht ingezet voor

⁶⁷ *Leeuwarder Courant*, 23 januari 1993

het bedrijf. Lief en leed gedeeld. Kortom, ik heb me altijd loyaal opgesteld. Dat verwacht ik nu andersom ook. Hoewel ik daar vooralsnog mijn twijfels over heb.' Kapitein S. Hofstra die eveneens bij 12 Mechbrig diende was ook duidelijk: 'Het doet pijn als je ziet hoe het bedrijf met de botte bijl om je heen wordt afgebouwd. [...] Ik heb het in mijn werk altijd naar mijn zin gehad. Maar ik moet me nu elke ochtend oppompen om te zorgen dat ik er die dag weer voor de volle honderd procent tegenaan kan.'

Er was een klein lichtpuntje. Om ervoor te zorgen dat dat militair personeel van de brigade elders binnen Defensie kansen kon pakken, was afgesproken dat beroeps met voorrang beschikbaar waren. Personeelsofficier majoor S. Smoorenborg hierover: 'Het is onzin om te zeggen: Je kunt nu niet gaan, want ik heb je eind volgend jaar nog nodig om het licht uit te doen.'

In Gelderland stond in totaal voor 4000 militaire en burgermedewerkers werkgelegenheid op de tocht. Voor burgerpersoneel werd door CFO (CNV-bond voor ambtenaren en trendvolgers) begin april in Harderwijk een bijeenkomst gehouden. Onzekerheid was troef onder hen. Pas half juni zou hieraan een einde komen. Men zou dan een A- of B-brief krijgen. A betekende herplaatsing, wie een B-brief zou krijgen werd op een wachtlijst gezet. Vonden de mensen op die lijst binnen een paar jaar toch geen baan binnen Defensie, dan volgde ontslag. Bert Koerselman die de bijeenkomst bijwoonde was al aan het kijken naar een andere baan buiten Defensie, maar makkelijk was dat niet vanwege de economische recessie.⁶⁸

Aan het eind van het jaar hielden burgermedewerkers van de Winkelmankazerne een onverwachte actie. De *Zwolsche Courant* had de dag ervoor melding gemaakt dat de kazerne vrijwel zeker gesloten zou worden. Het college van burgemeester en wethouders en raadsleden wilden de kazerne per bus bezoeken. De kazerne kwamen ze een-twee-drie niet op, bij de poort werden ze tegengehouden door de actievoerders. 'Wij burgers voelen ons verraden', stond er op een spandoek. *Nunspeet Vooruit*: 'Het burgerpersoneel, woonachtig in Nunspeet, protesteerde fel tegen de handelswijze van het Nunspeetse college, dat zich heeft neergelegd bij de sluiting en inmiddels aantrekkelijke alternatieven heeft bedongen.'⁶⁹ Een van de protesterende medewerkers: 'Wij voelen ons verraden door het gemeentebestuur. Ikzelf werk 23 jaar als burger in deze kazerne en moest in jullie krant lezen dat de kazerne dicht gaat en dat het college accoord was. In het verleden heeft het gemeentebestuur ons gezegd zich sterk te maken om de kazerne open te houden.' Pas nadat burgemeester C. de Kovel de medewerkers een gesprek had toegezegd, mocht de bus met B&W en de raad doorrijden.

Nunspeet had eieren voor zijn geld gekozen. Men wilde een industrieterrein uitbreiden en een nieuw aanleggen, om dat mogelijk te maken zou de kazerne moeten verdwijnen.

⁶⁸ *Nederlands Dagblad*, 03 april 1993

⁶⁹ *Nunspeet Vooruit*, 15 december 1993

Het waarom (1)

De Winkelmankazerne was in de Prioriteitennota aangemerkt als kandidaat voor sluiting. Waarom zou een van de grootste en modernste kazernes van Nederland die ruim mogelijkheden bezat voor vernieuwing, waarom zou juist die kazerne moeten verdwijnen? Voor we aan die vraag toekomen, eerst de achtergronden.

De Legerplaats Nunspeet week af van de vier andere standaardkazernes van de bouwstroom van 1951-1952. De hoofdopzet van die vier was: een grote appèlplaats in het midden met aan een zijde vijf legeringsgebouwen met de kopgevels ernaar toe gedraaid, aan de andere zijde de overige drie legeringsgebouwen in dezelfde opstelling. In Nunspeet was ruimte in overvloed en stonden de acht legeringsgebouwen op een lange gebogen rij die twee grote appèlplaatsen noodzakelijk maakten en dan nog was er ruimte voor een plantsoen. De Algemene Rekenkamer die na het gereedkomen van de vijf kazernes onderzocht of er niet te veel geld was uitgegeven, merkte in zijn rapport op dat Nunspeet ten opzichte van de anderen nogal groot was.⁷⁰ Ondanks dat breidde de kazerne in de loop der jaren verder uit. Groot, maar misschien verouderd en kampend met achterstallig onderhoud? Volgens oud-medewerker van DGW&T Wim Keizer, die af en toe aanschoof in een projectgroep waarin de afstoting van defensiecomplexen op de Veluwe werd besproken, mankeerde er niets aan de Winkelmankazerne.⁷¹

In de Prioriteitennota werden dertien kleinere kazernes genoemd onder het kopje 'Overtollige complexen Koninklijke Landmacht', samen met een aanzienlijke hoeveelheid mob- en munitiemagazijncomplexen. De Generaal Winkelmankazerne komt voor onder de kop 'Militaire complexen waarvan de afstoting of aanhouden nog in studie is'. Ook de gelijksoortige kazernes in 't Harde, Ermelo en Ossendrecht werden genoemd, maar niet die in Havelte en Schaarsbergen. Wel Stroe samen met acht kleinere en middelgrote kazernes zoals de Boreelkazerne en de De Bonskazerne. Opvallend is dat de 19e-eeuwse Johan Willem Frisokazerne (JWF) in Assen ontbrak. Die was en is monumentaal en onderhoudsintensief, ligt binnen de bebouwde kom en kent geen oefenterrein van betekenis.

Argumenten voor sluiting kunnen, gezien door de bril van Defensie, operationeel zijn en/of financieel. De Cort Heijligerskazerne in Bergen op Zoom huisvestte een rijsschool, maar de stad was om de kazerne heen gegroeid. De drukte van de stad was niet handig voor het lesverkeer en vice versa. De afwezigheid in de directe omgeving van oefenmogelijkheden kan ook een reden zijn voor sluiting. Eventuele slechte staat van onderhoud en/of toenemende kosten door veroudering zijn financiële redenen. Eveneens financieel is het feit dat een kleine kazerne duurder is dan een grote. Sportaccommodatie bijvoorbeeld wordt op kleinere kazernes niet optimaal benut. De relatieve kosten voor beveiliging zijn hoger et cetera ... Financieel geldt: *bigger is better*. Toch bleven een aantal kleinere kazernes open zoals de Dumoulinkazerne. Deze ligt te midden van een heel cluster vastgoed van Defensie en centraal in Nederland.

⁷⁰ Technische Adviescommissie Algemene Rekenkamer, Rapport betreffende de bevindingen van de commissie ten aanzien van het bouwen van een vijftal kazernementen door de N.V. Midden Nederland voor het Ministerie van Oorlog, Den Haag december 1953

⁷¹ Telefonisch interview dd. 18 april 2024

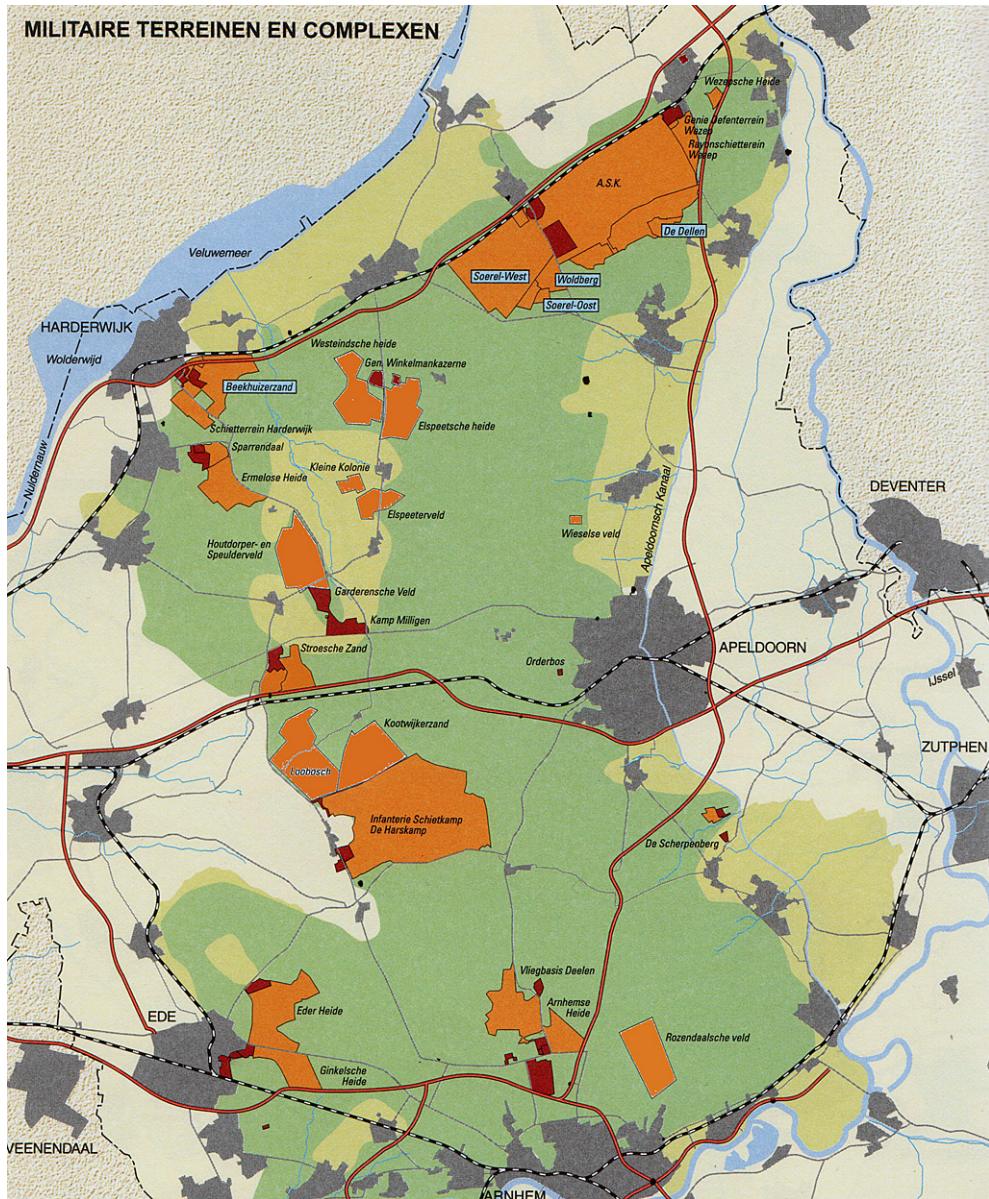
Naast operationele en financiële redenen waren en zijn er andere die van buiten Defensie komen. In Drenthe sloot de kazerne in Zuidlaren en als de JWF in Assen ook dicht was gegaan, was er in het Noorden tussen de kazerne in de Marnewaard met zijn specifieke oefenmogelijkheden en de Johannes Postkazerne in Havelte geen enkele landmacht-kazerne meer over. In Assen zou het verlies aan burger-arbeidsplaatsen aanzienlijk zijn. Mogelijk bewees de uit Coevorden afkomstige minister Relus ter Beek zijn provinciegenoten een dienst. In de jaren tien van deze eeuw probeerde de landmacht alsnog van de JWF-kazerne af te komen, maar een intensieve lobby vanuit gemeente en provincie verhinderde dit. Uit dit voorbeeld blijkt dat er meer belangen spelen dan alleen defensiebelangen. Wat Assen betreft bestaat het vermoeden dat plaatselijke belangen doorslaggevend waren, voor de provincie Gelderland weten we het zeker. Deze laatste trachtte juist niet om sluitingen te voorkomen, maar om het defensievastgoed op de Veluwe zoveel mogelijk te verminderen.

Het ideaalbeeld van de Veluwe van de provincie Gelderland: ongerepte natuur en in de verste verte geen militair te bekennen.

Van de dertien kleinere kazernes die met zekerheid gesloten zouden worden lagen er vier in Gelderland. Van degene die nog in studie waren lagen zeven van de elf in deze provincie. Daarnaast waren ook de in Gelderland gelegen kampen Nieuw Milligen en Teuge mogelijke kandidaten voor sluiting. De provincie Gelderland was van mening dat er wel erg veel defensievastgoed binnen haar grenzen lag. Geen andere provincie in Nederland kon dat evenaren. Gelderland, dat ooit blij was

Het waarom (1), vervolg

De militarisering van de Veluwe rond 1990. De militaire complexen in rood en de oefenterreinen in oranje. Deze kaart die werd bewerkt door auteur waarbij in wit aangegeven terreinen oranje werden gekleurd, stamt uit het rapport 'Veluwe 2010. Een kwaliteitsimpuls!' (2000).

met het militair gebruik van gronden waar niets van economische betekenis wilde groeien, was van mening veranderd. Bos en heidevelden waren een toeristenmagneet gebleken en ook herkende en erkende men meer dan voorheen de betekenis van de natuur op de Veluwe. Oefenende militairen werden steeds minder populair.

Ze veroorzaakten drukte, maakten de natuur kapot en vervuilden de boel.⁷² En er waren (en zijn) toeristen die last ondervonden: bijvoorbeeld campinggasten in de buurt van het Infanterie Schietkamp (Harskamp) en het Artillerie Schietkamp ('t Harde) die het geknal al snel zat zijn.⁷³ Kortom: Gelderland wilde militairen en hun vastgoed kwijt. Dan kon er aan natuurherstel worden gewerkt en voorheen afgesloten gebieden weer toegankelijk gemaakt voor het grote publiek.

In de loop der jaren waren op dit terrein allerlei provinciale plannen geschreven die aansloten bij de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening en zijn opvolger die bekend staat als VINEX. De plannen hadden eigen opvattingen en richtlijnen omtrent natuurbescherming en ontwikkeling. Dat wordt verwoord in een nota van de provincie en negentien gemeenten die werd aangeboden aan de staatssecretaris van Defensie. Citaat: 'Het provinciale beleid met betrekking tot militaire terreinen en activiteiten is het meest expliciet verwoord voor het Centraal Veluws Natuurgebied (CVN). Inzet is het centrum van de Veluwe vrij te maken van militaire activiteiten door verplaatsing naar de randen.'⁷⁴ Militaire activiteiten in het CVN waren niet langer welkom en de Winkelmankazerne met vijf oefenterreinen lag daar middenin. De kazerne werd in de nota dan ook met name genoemd: 'Vanwege de ligging midden in het Centraal Veluws Natuurgebied is het beleid van de provincie al jaren nadrukkelijk gericht op afstoting van alle oefenterreinen rond dit complex. Voor het overblijvende kazernecomplex zijn de mogelijkheden dan zeer beperkt. Zinnvolle herbestemming binnen Defensie lijkt daardoor problematisch te worden, sloop en teruggave aan de natuur verdient eigenlijk de voorkeur...'⁷⁵

Met die laatste zin hield de provincie een kleine slag om de arm. De provincie was tevens niet mordicus tegen modernisering en beperkte uitbreiding van bebouwing van kazernes. Die diende mogelijk te zijn gezien de reeds geïnvesteerde bedragen, met de kanttekening dat deze ontwikkelingen niet nadelig mochten inwerken op het beleid dat voor de directe omgeving was aangegeven.⁷⁶ Gelderland had al eerder in het *Streekplan Veluwe* een wensenlijst geformuleerd ten aanzien van oefenterreinen waar Defensie haar activiteiten zou moeten staken, waaronder drie stuks horende bij de Generaal Winkelmankazerne. Dat waren de wensen, of ze allemaal haalbaar waren? Het was de vraag in hoeverre Defensie zou willen meewerken aan deze plannen.

⁷² Provincie Gelderland, *Gelders Milieuplan*, 96

⁷³ Je kunt je afvragen hoe reëel dat is, ASK en ISK bestonden ruim voor die campings

⁷⁴ *Herbestemming militaire terreinen en complexen*, 1993, 2. Deze notitie werd op 9 december 1993 aangeboden

⁷⁵ idem, 7

⁷⁶ Provincie Gelderland, *Streekplan Veluwe*, 1992, 19

Soldaat in de jaren '90

Door: Ben van Dijk⁷⁷

De Koude Oorlog was voorbij en het leger kromp, desondanks was er net als voorheen behoefte aan dienstplichtigen. Ben van Dijk had altijd al interesse in militaire zaken en defensie, zonder tegenzin meldde hij zich bij de Rijsschool Bergen op Zoom om opgeleid te worden tot 4-tonnerchauffeur.

Ik kreeg mijn rijopleiding op de DAF YA-4440 op de Cort Heijligerskazerne te Bergen op Zoom. De dag van mijn opkomst had de groep van vredesactivist Kees Koning een groot deel van het rollend materieel beschadigd. Veel LARO's en 4-tonners stonden een paar dagen met lekke banden.

De eerste week: ophalen van je PSU, tandartsbezoek en aan het eind van de week de 'stereo prik' waar je lekker het hele weekend een stijve arm aan overhield. De eerste vrijdag mocht je als een 'aangeklede aap' in je DT⁷⁸ naar huis met de trein. Aan de ene kant was het wel bijzonder, maar je voelde je toch enigszins ongemakkelijk en bekeken.

In Bergen op Zoom was er weinig tijd voor de Algemene Militaire Opleiding, de nadruk lag op rijinstructie en het behalen van je rijbewijs. Na het behalen ervan werd bekend gemaakt naar welke parate eenheid je werd gestuurd. In de laatste week moest je je plunjebaal inpakken zodat deze met de lijndienst naar je nieuwe kazerne kon worden gebracht. Je hoopte natuurlijk dat je mede-dienstplichtigen (die inmiddels maten waren geworden) ook naar jouw kazerne zouden gaan. Er waren uiteindelijk twee jongens die ook naar de Generaal Winkelmankazerne in Nunspeet gingen, beiden naar andere onderdelen.

Tijdens de treinrit op maandagochtend van huis naar Nunspeet stapten er meer en meer militairen in, wederom gekleed in DT. Op station Nunspeet werden we opgepikt door een gereedstaande 4-tonner. Al snel werd er 'Hé verse!' geroepen en de toon was gezet voor die week. Bij aankomst bij 12 Gnkcie werden de plunjebalen er door de lijndienst bij het legeringsgebouw afgegooid.

Mijn eerste indruk was dat het een ongeordende bende was. De compagniestaf was druk met iedereen in te delen voor de juiste kamers en om uit te zoeken wie wie was en waar deze binnen de compagnie naartoe moest. Mijn gedachte was toen: 'Gelukkig is het geen oorlog, want als het nu al zo'n zootje is....'

De kamer waar ik de rest van mijn dienstdienst zou overnachten bleek één grote bende. Alle bedden door elkaar, PSU-kasten wel bij het bed maar geen enkele orde zoals tijdens de opleiding. Op zich geen probleem, alleen was het onduidelijk van wie welk bed was, waar ik mijn spullen kon inruimen en of er nog enige rangorde was op de kamer. Al snel bleek dat je gewoon maar zelf het een en ander moest

⁷⁷ Ben van Dijk was van lichting 93-2 en hoefde maar twaalf maanden te dienen. Na een korte opleiding werd hij naar Nunspeet gestuurd naar 12 Geneeskundige compagnie. Een compagnie in een leger dat geen vijand meer had en onderhevig was aan grote organisatorische veranderingen. Een leger ook waarin dingen gebeurden, vooral in de vrije tijd, waar dienstplichtigen uit vroeger jaren beslist van opkijken.

⁷⁸ Dagelijks Tenue. Het eerdere 'nette pak' was het VT met het korte jasje. Dit jasje werd vervangen door een langere versie die al eerder door beroepsmilitairen werd gedragen.

regelen. Uiteindelijk bleken we een kamer voor acht à negen man te hebben waarvan het grootste deel elke avond thuis sliep. We waren elke avond met drie of vier man aanwezig. Na enige weken konden we de kamer zelf inrichten omdat de bedden van de afzwaaiers werden verwijderd. Van de thuisslapers stonden er alleen de PSU-kasten. Bij inspectie een keer per week waren we met alle soldaten op de kamer aanwezig. De meesten druppelden zo rond 7.50 uur binnen, precies op tijd voor het appèl.

Toentertijd was in de samenleving het beeld van defensie dat je er niet echt nuttig bezig kon zijn. Dit werd later bevestigd door de vele zinloze ritjes met een 4-tonner, het eindeloos schuren en ver-

Zo moet het: bed, kast, bed, kast...althans, in de opleiding.

ven van je voertuig, het opvolgen van de meest onzinnige bevelen en de vele uren verveling. Er was immers geen dreiging meer vanuit het oosten, dus waarom nog fanatiek 'soldaatje spelen'? Enkele keren be kroop me het vervelende gevoel 'Wat doe ik hier nog in hemelsnaam? Ik moet nog zes maanden, hoe kom ik deze tijd door?'

De verveling en het soms nutteloze gevoel golden ook voor mijn medesoldaten. Hoewel enkele KVV'ers⁷⁹ wel wat meer motivatie en inzet toonden. Maar ook die gaven er vaak de brui aan als 90% van het peloton geen inzet toonde. De sfeer onderling was goed, altijd tijd voor een grap. De motivatie was er meer vanuit 'We zitten allemaal in hetzelfde schuitje'. Het kader was voor 80% beroeps, maar ook hier zag je dat er soms weinig motivatie was, met name door bezuinigingen en overplaatsingen.

⁷⁹ Kort Verband Vrijwilligers: militairen met een contract voor vier of zes jaar.

Het waarom (2). Compensatie

De Prioriteitennota sloeg bij veel militairen in als een bom. Bij de gemeente Nunspeet die enkele voorwaarschuwingen had gekregen was dat minder. Niettemin kon Nunspeet niet op haar lauweren rusten, daarvoor waren de mogelijke gevolgen van de nota te ernstig.

De gemeente Nunspeet ligt midden in het Centraal Veluws Natuurgebied (CVN) en dat heeft vergaande gevolgen op het gebied van ruimtelijke ordening. De provincie had met diverse plannen voor natuurbehoud en -herstel strikte kaders geschetst ten aanzien van dorps- en stadsuitbreidingen. Dit beleid 'gericht op een stringente bescherming en uitbreiding van natuur en landschap'⁸⁰ betekende een rem voor de mogelijkheden van de gemeente Nunspeet. Voor dorpsuitleg ten bate van woningbouw of bedrijventerreinen mocht geen natuur sneuvelen. Nunspeet zat klem. B&C Raamdecoratie, het grootste bedrijf in de gemeente, wilde een stuk grond erbij om uit te breiden maar het mocht niet. Er waren meer plannen die gedoemd waren plannen te blijven vanwege het strenge provinciale natuurbeleid. Nunspeet wilde een rondweg aan de noordkant van het dorp, in Elspeet wilde men woningen bouwen. Dat zou allemaal ten koste gaan van de natuur. Deze restricties zouden uiteindelijk ook consequenties hebben voor de Winkelmankazerne.

In het overleg van 5 november 1992 tussen gemeente en Defensie over verlenging van de huurperiode van gemeentelijke heide als oefenterreinen, samen 1.100 hectare groot, kwam voor het eerst de mogelijke sluiting van de kazerne ter sprake.⁸¹ Op 11 januari 1993 kwam verdere verduidelijking. Nog voor de Prioriteitennota bekend werd gemaakt, werden veertien Gelderse burgemeesters bijgepraat door de Provinciaal Militair Commandant over de Defensieplannen. Burgemeester C. de Kovel van Nunspeet maakte aantekeningen en noteerde: 'Nunspeet: Ontruiming of herbezetting'.

De gevolgen voor de gemeenten, vooral Harderwijk waar vier kazernes zouden sluiten, zouden ernstig zijn, veel werkgelegenheid stond op de tocht. De gemeenten op de Noordwest Veluwe werkten al langer samen in het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Noordwest-Veluwe (ISV), en dit was de logische plek om de koppen bij elkaar te steken en gezamenlijk op te trekken om de gevolgen zo gering mogelijk te maken. Het steekwoord hierbij was 'compensatie'. Gemeenten, provincie en Defensie gingen met elkaar in overleg over de gevolgen van de Prioriteitennota.

Nunspeet leunde in de tussentijd niet achterover en reageerde bewonderenswaardig snel. Op 19 januari, slechts een week na het uitbrengen van de Prioriteitennota, werd de ambtelijke 'projectgroep GWK' opgericht met als opdrachten: 'Schets de economische en maatschappelijke gevolgen van sluiting. Daarbij inzicht in de mogelijkheid tot beïnvloeding van de definitieve besluitvorming gericht op het behoud van de GWK. Geef, uitgaande van sluiting van de GWK, mogelijkheden voor herbestemming van de GWK, besteed daarbij tevens aandacht aan eventuele

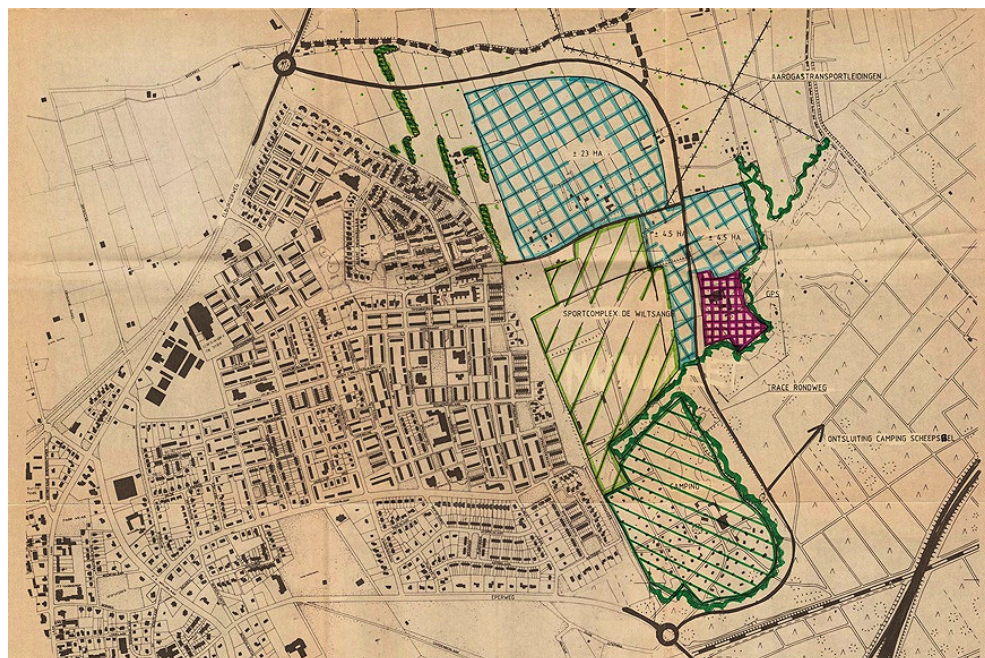
⁸⁰ Projectgroep Generaal Winkelmankazerne, *Herbestemmingsmogelijkheden Generaal Winkelmankazerne C.A. Te Nunspeet*, pag. 9

⁸¹ Gemeente Nunspeet, verslag bespreking huurovereenkomst, dd. 05 november 1992

compenserende maatregelen die van het Rijk dan wel de provincie mogen worden verwacht.⁸² De projectgroep kreeg vier weken de tijd, twee weken later was ze klaar.

Ze had de economische en financiële afhankelijkheid van gemeente, bedrijven en burgers in kaart gebracht. De gemeente zou jaarlijks f 246.000,- mislopen als gevolg van sluiting. Toename van de werkloosheid zou gering zijn, later werd een verlies van 7,1% van de gemeentelijke werkgelegenheid becijferd.

Wat betreft de mogelijke herbestemming van de kazerne constateerde ze dat sanering (terug naar de natuur) wellicht geen reële optie was gelet op de omvang en inrichting. Economische bedrijvigheid ter plekke kwam in beeld. Het advies van de projectgroep: Pleiten voor planologische compensatie in geval van sluiting (industrie op het kazerneterrein of aan de rand van de bebouwde kom), en financiële compensatie door het Rijk. Een pleidooi bij Defensie om de kazerne wegens (plaatselijke) economische redenen open te houden wees men af.⁸³

Kaartje met twee van de wensen van de gemeente Nunspeet in beeld die ook later gerealiseerd zouden worden. Een noordelijke rondweg plus een industrieterrein.

In een fax einde maart aan de provincie over de gevolgen van sluiting, verwoordde de gemeente enige wensen tot compensatie en ook haar standpunt ten aanzien van de kazerne. Op voorhand werd 'sanering van het hele complex' en terug naar de natuur niet uitgesloten. De gemeente vond dit bespreekbaar 'mits de sociaal/economische gevolgen lokaal en op een reële wijze worden gecompenseerd'.⁸⁴

82 Notulen raadsvergadering gemeente Nunspeet, dd. 19 januari 1993

83 Rapport projectgroep GWK, dd. 05 februari 1993

84 Fax dd. 29 maart 1993 van gemeente Nunspeet aan provincie Gelderland

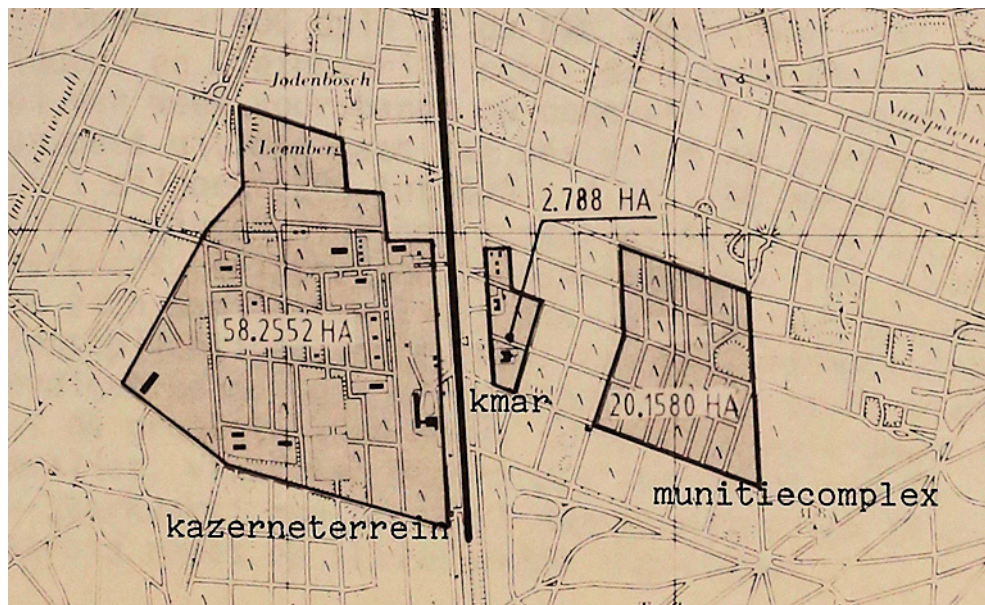
Na de aanvankelijke voortvarendheid leek verdere gedachtevorming stil te vallen. Men praatte met de andere ISV gemeenten, had in dit verband gesprekken in Den Haag met Tweede Kamerleden en ministerie, en had overleg met de provincie. Daar bleef het voorlopig bij.

De afdeling Algemene Zaken (AZ) van de gemeente Nunspeet doorbrak eind juni de stilstand met een nota aan B&W.⁸⁵ Geconstateerd werd dat lokale compensatiewensen tot dan toe niet of slechts globaal waren geuit. Provincie en gemeenten verschilden echter niet van mening over compensatie van verlies van werkgelegenheid. Een specifiek probleem op de Noordwest Veluwe vormde de begrenzing van het CVN in 'relatie tot een dergelijke compensatie'. AZ had echter uit het overleg met de provincie geconstateerd dat er wel degelijk viel te praten, aanpassing van de CVN-grens 'bij wijze van maatwerkoplossingen' was bespreekbaar. Daarop volgde een advies om op korte termijn een nadrukkelijke poging te doen de patstelling (*uitbreidingswensen gemeente versus restricties door de provincie*) te doorbreken. 'Op dit moment is daartoe in elk geval de kans aanwezig en het zou jammer zijn die te laten lopen.'

Nunspeet zou daarom bij wijze van compensatie van verlies van werkgelegenheid bij de provincie een claim moeten leggen op de ontwikkeling van een extra bedrijventerrein ter grootte van 10 à 15 hectare, alsmede de aanleg van een noordelijke rondweg. Het verlies aan bebossing zou dan elders gecompenseerd worden met 120%, conform de provinciale richtlijnen. En een keuze moeten maken voor de locatie van het bedrijventerrein, het ambtelijk voorstel was ten noordoosten van de bebouwde kom. De provincie moest echter wat terugkrijgen: medewerking aan de provinciale plannen waaronder de afsluiting van zandwegen en het gezamenlijk optrekken 'waar het gaat om het vrijmaken van militair gebruik en herinrichting van de heideterreinen ter bevordering van de natuurwaarden'.

Met dit advies was de zaak losgetrokken. Gemeente en provincie vonden elkaar al snel en stelden een gezamenlijke werkgroep in die de wederzijdse wensen en mogelijkheden op elkaar afstemde. Het staat nergens letterlijk, maar het volgende is de optelsom van wensen, beleid en daden. Als snel was het idee om de kazerne als bedrijventerrein te herontwikkelen van de baan vanwege het strikte provinciale natuurbeleid. Grond elders met meer mogelijkheden kon alleen daartoe worden bestemd als andere grond een natuurbestemming kreeg. Die grond was snel gevonden: de percelen van de Winkelmankazerne en het munitiemagazijncomplex Elspeet, samen 78.41.32 hectare. Dat was tevens groot genoeg voor de gewenste 20% extra natuur. Dan moest wel de kazerne dicht en worden gesloopt, en daar gingen gemeente en provincie niet over. De gemeente had echter een breekijzer in handen: de verhuur van de heidevelden. Voor Defensie was een kazerne zonder oefenterreinen van weinig waarde. Beëindiging van de verhuur zou de gewenste gevolgen kunnen hebben hoewel dit niet helemaal zeker was. Maar voor de provincie die de heide graag zonder militairen zag, was dit ook zonder sluiting van de kazerne al winst.

⁸⁵ Nota hoofdafdeling az/afd. bjz, dd. 25 juni 1993

De defensie terreinen aan de Elspeterweg in beeld. Ze hadden samen oppervlakte genoeg om aan alle compensatiewensen van de provincie te voldoen.

Zo vond een uitruil plaats tussen gemeentelijke en provinciale wensen die wordt verwoord in de brief van 1 december 1993 die burgemeester De Kovel aan Gedeputeerde Staten van Gelderland schreef. Hoofdpunten: de gemeente zegt Defensie definitief de huur op van de heideterreinen per 1 januari 1998, in de tussentijd wordt het militair gebruik ervan verminderd. Ter compensatie van negatieve effecten op de werkgelegenheid ontwikkelt Nunspeet een bedrijventerrein van 30 hectare aan de noordoostzijde van het dorp. Er komt een noordelijke rondweg. Medewerking van de provincie en wijziging van bestemmingsplannen werd gevraagd ten bate van de uitbreiding van (bestaand) industrieterrein Feithenhof en de voorgenomen woningbouw in Elspeet. Het gebruik van het motorcross-terrein Elspeet wordt op aandringen van de provincie beëindigd. Er volgen door de provincie gewenste afsluitingen voor gemotoriseerd verkeer van zandwegen. De aanleg van fiets-, wandelwegen, ruiterroutes en parkeerplaatsen.

De brief is officieel een voorstel en burgemeester De Kovel vroeg de provincie dan ook om instemming. Dat laatste met een beetje haast, het huurcontract met Defensie voor de heideterreinen moest uiterlijk dezelfde maand nog worden vernieuwd. Het leverde geen problemen op, de provincie had immers 'meegeschreven'. De gemeente Nunspeet had de koers gewijzigd en daarmee de kazerne voor de bus gegooid. De burgemeester noemde het een 'win-winsituatie'.

Drugs, drank en vechtpartijen

Door: Ben van Dijk

De landmacht en alcohol hadden een relatie die eeuwenoud was. Daar is niets geheim aan en nieuws valt er allang niet meer over te vertellen. Maar over drugsgebruik in het leger wel. Dat had in de jaren '90 een grote omvang aangenomen.

Alcohol- en drugsgebruik waren op sommige kamers overduidelijk. Wij hadden gelukkig geen gebruikers op de kamer. De jongens die overlast gaven kwamen van de andere kamers, met name van de bovenverdieping en de onderhoudsgroep tegenover onze kamer. Door het gedrag dat hierdoor ontstond hadden we meer dan geregeld last van onze mededienstplichtigen. Totdat we het beu waren en een enkeling horizontaal de kamer hadden 'uitgewerkt'. Hierna hadden we een relatief rustige kamer de rest van onze diensttijd. Er werd tijdens werkuren niet meer gedronken. Het kader had die mogelijkheid nog wel volgens mij, maar maakte er (voor zover mij is opgevallen) geen gebruik meer van. Dat er op de dag niet werd gedronken, werd in de uren na werktijd meestal ruimschoots ingehaald.

Softdrugs zoals marihuana/hasj werden geregeld gebruikt, dagelijks na en soms in werktijd. Harddrugs zoals speed en cocaïne werden ook gebruikt. Ik heb het vermoeden dat ongeveer 30% aan de harddrugs zat, zeker op de donderdagavond. Ruim 40-50% zat regelmatig aan de softdrugs. Zeker gezien de hoeveelheid rokers en de lucht die uit de gebouwen kwam. Deze getallen zijn eigen waarneming en schatting. Gezien de hoeveelheid rokers destijds en het 'groepsgedrag' denk ik dat dit redelijk accuraat is. De maandagen waren redelijk tam. Met name naar het einde van de week vanaf dinsdagavond tot donderdagavond nam het gebruik toe.

Dat er harddrugs werden gebruikt merkte je (al) in het begin van je parate tijd doordat sommige soldaten 's nachts stomdronken waren, maar wel hyperactief en met grote pupillen je kamer binnenstormden. Ook meldingen tijdens het appèl van het kader dat drugs verboden waren, bevestigde onze vermoedens. Vaak volgde dan op korte termijn een bezoek van de marechaussee. Ik heb enkele keren invallen van de marechaussee meegemaakt. Zowel in ons gebouw als in de andere legeringsgebouwen. Heel soms stonden ze aan de poort op drugs te controleren.

Soms leverde drank- en drugsgebruik problemen op doordat er vechtpartijen werden begonnen door jongens die niet gebruikten. Bijvoorbeeld als speedgebruikers 's nachts om 03:00 uur stomdronken aan je bed stonden, dat ben je snel zat. Bij het kader moet het gebruik gezien het gedrag en de meldingen van andere dienstplichtigen bekend zijn geweest. Als het weer eens misging -vechtpartij- werden de PSU-kasten onderzocht op drugs. Maar ja, er werd echt nooit iets gevonden. De toiletten en douches werden volgens mij nooit gecontroleerd. Ik begreep dat daar nog wel eens wat werd verstopt of verhandeld. Ook meer dan geregeld hoorden we van medesoldaten verhalen dat er werd gedeald op de kazerne in hasj en harddrugs (XTC, cocaïne), en niet alleen bij 12Gnk.

Een jointje op zijn tijd met maten, gezellig toch...of niet?

De meeste van de jongens die gebruikten waren 'tuig'. Bij ons was het vooral de onderhoudsgroep die nogal wat gebruikte. Maar naarmate er weer een afzwaaiperiode volgde, verplaatste het gebruik zich naar andere kamers en groepen.

Ook nogal wat jongens in het gebouw tegenover ons (gebouw 64) van 446 IBC waren notoire gebruikers. Op een avond zelfs zo erg dat ze elkaar voor ons gebouw de tent uitvochten. Dit was zo ernstig dat de marechaussee er met honden aan te pas moest komen. Later bleek dat de helft ervan een douw kreeg omdat ze speed en alcohol hadden gebruikt.

Geen uitzondering

Het drugsgebruik op de Winkelmankazerne was geen uitzondering. Softdrugsgebruik was in de burgermaatschappij 'genormaliseerd', zelden werd er moeilijk over gedaan en dat verklaart mogelijk de geringe aandacht in de pers voor drugsgebruik in de krijgsmacht. Enig zoekwerk leverde een beperkt aantal krantenartikelen hierover op. *De Volkskrant* van 9 december 1991 had een artikel met als kop: 'Hasjroken vaak vervolgd in Stuff-Stuff-Bataljon'. In dit artikel werd vermeld dat in 1989 landelijk 330 militairen waren veroordeeld wegens overtreding van de Opiumwet. Volgens het artikel werd het HMT (Humanitair Militair Tehuis) aangeduid als Hasj Militair Tehuis en ergens anders had men het over het Stuff-Stuff-Verslavingsbataljon.

Een dienstplichtige vertelde dat hij in zijn saaie functie als wachtcommandant de tijd doodde met een stickie: 'Dankzij mijn strepen ben ik de baas van het licht, de deur et cetera... dus kan ik ook blowen.'

Ruim 45 jaar was er op iedere landmachtkazerne, groot of klein, een bureau van de Welzijnszorg (WZZ). Hun taak: 'zorg dragen voor het welzijn van de militairen'. Het nu volgende verhaal is er een met hindernissen en gebreken, over de WZZ op de Winkelmankazerne is helaas niet veel bekend.

De WZZ was geen oude organisatie, pas na de Tweede Wereldoorlog ontstond ze bij alle krijgsmachtdelen. De algemene taak 'zorgen voor het welzijn' werd concreet in de ontplooiende activiteiten die onderverdeeld konden worden in vieren. Vermaak: optredens van artiesten op de kazernes en de filmvoorstellingen. Daarnaast waren er de hobbyclubs, kon men een studie volgen met begeleiding en als vierde optie konden er artikelen met korting worden aangeschaft. Dat laatste nam vooral in West-Duitsland een grote vlucht vanwege het belastingvoordeel.

De Nunspeetse WZZ-afdeling kon men vinden achteraan in de gang tussen de filmzaal en de kantine, hier was een kantoortje met opslag.⁸⁶ Een krantenartikel uit 1954 zong de lof over het werk van de WZZ op de kazerne: 'De Welzijnszorg is, zoals men weet, een legerorganisatie die zich bezighoudt met de ontwikkeling en de ontspanning van militairen in hun vrije tijd.'⁸⁷ Welzijnsofficier luitenant Denessen gaf de verslaggever inzicht in het aanbod van films en voorstellingen.

Een jaar later had de luitenant geen tijd maar burgermedewerker K.P. Hendriksen wel, deze leidde de verslaggever rond langs de hobbyclubs van die tijd: houtbewerking en pottenbakken.⁸⁸ Bij die laatste waren er zelfs drie draaitafels met een vierde in bestelling. Het lijkt succesvol, maar het artikel besloot enigszins in mineur: '... het zou voor de verschillende instanties prettig zijn als er meer belangstelling voor deze vorm van de Welzijnszorg zou zijn.'

Welzijnszorgofficiëren waren dat slechts tijdelijk, maar de burger Hendriksen was jarenlang een vaste waarde en zelfs meer dan dat. Ieder jaar rond 5 december konden de kinderen van het militaire en burgerpersoneel op de kazerne naar de filmzaal waar Hendriksen, vermomd als Sinterklaas, acte de présence gaf.

⁸⁶ Interview met Nol Peters dd. 02 oktober 2024

⁸⁷ Nunspeet Vooruit, 01 oktober 1954

⁸⁸ Nunspeets Nieuws- en Advertentieblad, 01 juli 1955

De Welzijnszorg op de kazerne viel onder de kazernecommandant en was opgenomen in de Organisatietabel en Authorisatiestaat (OTAS) van het kazernecommando.⁸⁹ Hoe groot deze sectie was is onduidelijk, mogelijk niet meer dan drie à vier man. Een officier, een burgermedewerker en een sergeant-filmoperauteur. Zij opereerden grotendeels zelfstandig. Wat de keuze voor vermaak betreft was er een eigen inbreng. Landelijk werden veelal beginnende en daarom betaalbare artiesten gecontracteerd, waarna een lijst rondging waarop een plaatselijke WZZ kon inschrijven. De films werden via een distributeur gehuurd, waren vaak actueel en rouleerden tussen de kazernes.

Veel winst, mogelijk zelfs geen, werd op deze voorstellingen niet gemaakt, ook geen verlies. De hobbyclubs hadden echter financiële ondersteuning nodig en daarom werd vanuit Den Haag een bedrag per soldaat per kazerne ter beschikking gesteld. In Nunspeet was er in later jaren een club die niet onder de WZZ viel, maar die een vereniging was met leden die contributie betaalden: de autohobbyclub. Deze was opgericht door een wachtmeester van de marechaussee en had na zijn vertrek een burger als voorzitter: Nol Peters. De autohobbyclub had in Peters' tijd, jaren '70-'80, rond de 100 leden en was behoorlijk succesvol. De belangstelling voor de houtbewerkingsclub was in die jaren wisselend. De fotohobbyclub die er ondertussen ook was, liep wel goed. Maar of dat zo zou blijven? Waarschijnlijk liep de belangstelling voor de hobbyclubs terug in de jaren '80 toen steeds meer soldaten thuis sliepen.

Ergens in de jaren '90 werd de WZZ opgeheven en vond een (soort van) voortzetting in de Produktgroep Ontwikkeling en Ontspanning (O&O). Het wanneer en waarom? Frank Walkate, oud WZZ-officier in Seedorf antwoordde op de eerste vraag: 'Geen idee' en op de tweede: 'Einde dienstplicht?' Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) moest ook het antwoord schuldig blijven. Men schreef dat tijdens de reorganisaties van de landmacht veel informatie verloren is gegaan. Ruim 45 jaar WZZ met een belangrijke taak waarmee iedereen in legergroen in aanraking is gekomen. Niemand die het de moeite waard vond om hierover zelfs maar een bescheiden overzicht te schrijven.

89 Mailwisseling en telefonisch contact met Frank Walkate, oud WZZ-officier in Seedorf

Het waarom (3). De redenen van Defensie

Waarom de provincie Gelderland en de gemeente Nunspeet de kazerne wilden slopen is hiervoor beschreven. Waarom Defensie de Generaal Winkelmankazerne wilde afstoten en niet een andere grote kazerne wordt hier uit de doeken gedaan.

Een zoektocht in het semistatistisch archief van het Ministerie van Defensie naar de redenen van de afstoting van de Winkelmankazerne leverde helaas weinig op. Een paar documenten met verwijzingen werden gevonden, zoals 'Afstoting Generaal Winkelmankazerne in combinatie met de verhuizing van 109 Batterij Veldartillerie (MLRS)'.⁹⁰ En een document getiteld Legerplannr. 1287. Helaas, ze vermelden alleen de uitvoering van de afstoting en ontruiming hoewel ze beide beginnen met: 'De afslanking van de Koninklijke Landmacht heeft geleid tot de sluiting van een aantal kazernecomplexen. Dit besluit is onder andere van toepassing op de Generaal Winkelmankazerne in Nunspeet.' Hier worden we niet wijzer. Einde verhaal?

Bovengenoemde documenten stammen uit 2001 toen het besluit tot afstoting en sloop allang was genomen. Ergens moet een ander dossier hebben bestaan dat in de mist der geschiedenis verdwenen is. Het voornemen tot afstoting kan echter worden beredeneerd met dat wat bekend is. Hoofdpunt hierin is dat de landmacht kazernes moest afstoten als gevolg van krimp en het voornemen had om een grote kazerne op de Veluwe te sluiten. De kandidaten: Generaal-majoor Kootkazerne in Stroe, Generaal Spoorkazerne in Ermelo, Generaal Winkelmankazerne in Nunspeet en als vierde de Luitenant-kolonel Tonnetkazerne in 't Harde.

De steen des aanstoots: rupsvoertuigen die de bodem omwoelen en zoveel als mogelijk van de Veluwe geweerd moesten worden. Provinciale wensen waar Defensie aan tegemoet wilde komen.

⁹⁰ Brief Directie Beleid en Planning, kenmerk REORG/2001.19527 dd.27 juni 2001

Wim Keizer die bij DGW&T werkte merkte op dat Defensie de provincie welwillend tegenover stond in haar verlangen naar meer natuur en minder militairen. De provincie 'zat te drukken' en via de media werd in de ogen van Keizer aan stemmingmakerij gedaan. Die welwillendheid was van hogerhand ingegeven en moest plaatselijk worden ingevuld. Keizer en twee collega's ging de snelheid waarmee Defensie vastgoed afstootte te ver, evenals het afstoten van Nunspeet, en hadden hierover een gesprek met de directie van DGW&T. Wat de Winkelmankazerne betreft betoogden zij dat als oefenen met tanks niet meer kon (de Veluwe moest 'ontrupst' worden), dat nog wel geoefend kon worden met bivaks. Het gesprek leidde tot niets.⁹¹

Oefenen met rupsvoertuigen was een doorn in het oog van de provincie omdat die de bodem het meeste aantasten. Als tegemoetkoming wilde Defensie zoveel mogelijk hun inzet op de Veluwe verminderen. De landmacht had als criterium dat de kazernes die na afstoting over zouden blijven oefenterreinen moesten bezitten in de nabijheid. De gemeente Nunspeet had met de opzegging op termijn van de huur van de vijf oefenterreinen op haar grondgebied de bruikbaarheid van de Winkelmankazerne sterk verminderd, daar was iedereen: provincie, gemeente en Defensie, het over eens. Waarom Defensie had ingestemd met opzegging van de huur? Misschien weer die welwillendheid en ook omdat het zo eenvoudiger werd om een kandidaat voor sluiting aan te wijzen. Soortgelijke vermindering van bruikbaarheid van de andere kazernes gebeurde niet. Al met al een optelsom waarin het batig saldo voor de Nunspeetse kazerne steeds lager werd.

Bij de gemeente Nunspeet bleef iets bewaard dat nader inzicht geeft: een afschrift van een brief van staatssecretaris van Defensie A.B.M. Frinking aan de Tweede Kamer.⁹² Hierin worden criteria genoemd om de vier Veluwe kazernes te beoordelen: kwaliteit van de infrastructuur, de situatie op het gebied van ruimtelijke ordening en milieu, exploitatiekosten, legeringscapaciteit en aantal te verplaatsen eenheden bij sluiting. En dan heeft de Winkelmankazerne een aantal minpunten. De mindere bereikbaarheid⁹³ en het feit dat de oefenterreinen moesten worden gehuurd. Dat laatste zou niet opgaan voor de Spoorkazerne waar de terreinen deels eigendom waren van Defensie.⁹⁴ Ook wilde de staatssecretaris aansluiten bij de plannen van de provincie Gelderland en de gemeente Nunspeet voor de ontwikkeling van het gebied. 'In dit beleid past afstoting van de Generaal Winkelmankazerne, waarbij het terrein een functie krijgt die past in de ruimtelijke doelstelling voor de Veluwe.'

En zo viel het doek voor de Winkelmankazerne. Een kazerne waar infrastructureel niets aan mankeerde, waar net een nieuw rioleringsstelsel was aangelegd en de gebouwen in 1992 nog waren gerenoveerd naar de eisen van die tijd.

91 Telefonisch gesprek met Wim Keizer d.d. 19 november 2024

92 Brief aan de voorzitter TK, d.d. 15 maart 1994

93 Beetje gezocht, de kazerne lag op 3 kilometer van de A28, de Generaal Spoorkazerne ligt daar verder vanaf.

94 Wat niet waar was. De Ermelosche Heide werd gehuurd van de gemeente Ermelo.

Alternatieve plannen

De Prioriteitennota en zijn gevolgen lagen menigeen zwaar op de maag, maar .. niet iedereen. De inkt van de nota was bij wijze van spreken nog niet droog of sommigen zagen al de voordelen van de inkrimping van Defensie. Toen duidelijk werd dat de Winkelmankazerne zou sluiten, kwamen daar nog diverse partijen bij.

Natuurorganisaties en de landmacht zijn vreemde bedpartners, vooral omdat ze elkaar op de Veluwe niet konden en kunnen ontlopen. Oefenen op heidevelden en in bossen levert onvermijdelijk natuurschade op en lawaai, en al even onvermijdelijk ergernis bij natuurminnaars. 'Natuurlijk zijn we al verheugd met het beleidsvoornemen om minder te oefenen', aldus rentmeester R. Koekkoek van het Geldersch Landschap.⁹⁵ 'Want dat uitgangspunt betekent dat er meer ruimte komt voor de natuur en dat is een goede zaak. Ook de vervuiling door al die militaire voertuigen wordt zodoende teruggedrongen.' Rijksconsulent natuur, bos, landschap en fauna R. Nas wilde nog niet te vroeg juichen: 'Defensie is nooit bijster helder geweest als het om oefenterreinen gaat.' De blijdschap bij de diverse natuurorganisaties om de inkrimping van Defensie moest nog even op het sudderpitje van de hoopvolle verwachtingen blijven tot er meer duidelijkheid was.

Een idyllisch tafereeltje waar menig natuurliefhebber zich op verheugde: Defensie eruit, zwijnen erin.

⁹⁵ Leeuwarder Courant, 23 januari 1993

De Stichting Natuurschoon Nunspeet (SNN) nam in december 1994 alvast een voorschotje op de geplande sluiting in 1997 van de Winkelmankazerne. Die was in maart 1994 aangekondigd door staatssecretaris Frinking van Defensie. Wat er verder met de kazerne zou gebeuren was nog onderwerp van discussie. De SNN had ideeën, indien het niet mogelijk was de (gehele) kazerne terug te geven aan de natuur, was het misschien wel mogelijk voor een deel van het complex, samen met de vestiging van een natuurcentrum.⁹⁶

Een maand later, januari 1995, veegde de Nunspeetse wethouder A. Meijer de plannen van tafel als 'onmogelijk'. In een kwetsbaar natuurgebied was een bezoekerscentrum ongewenst.⁹⁷ Alle terreinen zouden ter beschikking komen voor vrije natuurontwikkeling en de kazerne diende te worden gesloopt. In 'volkomen overeenstemming met de visie van Provinciale Staten zoals vastgelegd in het Deelplan Veluwe', aldus Meijer. Die daarmee flink voor de muziek uitliep. Maar eind 1995 was dat wel de uitkomst van het overleg in een projectgroep bestaande uit ambtenaren van de gemeente Nunspeet, de provincie Gelderland en de ministeries van Defensie, Financiën, VROM en LNV.⁹⁸ Het laatste woord was aan de ministeries, de verwachting was dat ze in het voorjaar van 1996 met een voorstel, lees: instemming, zouden komen.

Afbreken dus, maar zou het misschien toch niet mogelijk zijn om een paar objecten van de kazerne te ontzien? Halverwege 1995 deed de Nunspeetse Sportfederatie (NSF) een poging om te redden wat voor hun van belang was: de sportaccommodatie van de kazerne. Twee voetbalvelden en een moderne sporthal met tribune, om je vingers bij af te likken.⁹⁹ Zo zou in één keer het tekort aan dit soort accommodatie in Nunspeet en omgeving zijn opgeheven. Ook zou daarmee kapitaalvernietiging worden voorkomen. Maar nee, de plannen druisten in tegen het door de Gedeputeerde Staten van Gelderland genomen besluit, de terreinen moesten worden omgevormd tot stiltegebied ten gunste van de natuur. Bovendien: er kon niet zomaar gebruik worden gemaakt van de opstallen. De kosten voor sanering en aanleg van een rioleringssysteem plus (nieuwe) aansluiting op het openbare rioolnet zouden aanzienlijk zijn, en die waren niet opgenomen in de plannen van de NSF. Het was jammer voor de sporters van Nunspeet en omstreken, maar de natuur ging echt voor.

Een half jaar later werd een bescheidener poging gedaan om nog iets te redden van de kazerne.¹⁰⁰ In Elspeet wilde men een sporthal, maar die was waarschijnlijk moeilijk te exploiteren vanwege het geringe gebruik. De Elspeter volleybalvereniging ESV hield bij monde van Gerrit Zeevat een pleidooi om dan maar de verplaatsbare delen van de sporthal van de Winkelmankazerne te hergebruiken voor een sporthal in Elspeet. En dat was de laatste in de belangstelling gekomen poging, ook de sporthal was gedoemd om gesloopt te worden.

⁹⁶ *Nunspeter Courant*, 13 december 1994

⁹⁷ idem, 17 januari 1995

⁹⁸ idem, 19 december 1995

⁹⁹ idem, 11 april 1995

¹⁰⁰ idem, 13 februari 1996

De kazerne ging onherroepelijk dicht, al zou het tijdstip van sluiting een paar keer opschuiven. Niet alleen voor militairen waren er gevolgen. Wat oneerbiedig gezegd omdat het tenslotte mensen betreft, er waren enkele 'losse eindjes' die ergens aan geknoopt moesten worden.

In een rapport van de gemeente Nunspeet werd geïnventariseerd hoe groot de bezetting van de kazerne was, de hoeveelheid burgermedewerkers onder hen en hoeveel van die laatsten uit Nunspeet kwamen.¹⁰¹ Begin 1993 waren dat 52 burgers waaronder 8 man/vrouw die in de militaire tehuizen werkten, 30 van hen kwamen uit Nunspeet. Daar kwamen nog 27 vrouwen bij die op de kazerne werkten voor een schoonmaakbedrijf, van hen woonden er 24 in Nunspeet. Een aanzienlijke hoeveelheid mensen wiens banen gevaar liepen. Elders aan de slag gaan op een andere defensielocatie was nagenoeg uitgesloten vanwege de sluitingen van vele andere kazernes op de Veluwe.

Kazernecommandant kolonel J.G.J. van de Mortel trok in het voorjaar van 1994 aan de bel bij de gemeente en zocht hulp voor hen. Het leidde tot een toezegging van burgemeester De Kovel dat als er banen bij de gemeente zouden ontstaan, deze onder de aandacht van Defensie zouden worden gebracht. Vier maanden later in augustus schreef de kolonel de burgemeester dat er nog geen enkele vacature was doorgestuurd. De burgemeester moest na intern onderzoek toegeven dat dit inderdaad het geval was, omdat de vacatures die er waren 'inhoudelijk te specifiek van aard' waren om door de burgermedewerkers van de kazerne vervuld te worden. De Kovel zegde wat anders toe dat even later in gang werd gezet. Grotere horecazaken in de gemeente werden gewezen op het potentieel van de burgermedewerkers van de kazerne, waarvan de meesten al werk verrichtten op horecagebied.¹⁰² Het succes van deze actie of juist gebrek eraan is onbekend.

De medewerkers van de militaire tehuizen raakten veelal ook hun banen kwijt omdat sluiting van de kazerne onherroepelijk sluiting van de tehuizen inhield. Al snel, onbekend is wanneer precies, sloten HMT 'De Leemberg' en KMT 'De Bungalow' hun deuren, het PMT bleef als enige over om de steeds kleinere bezetting van de kazerne buiten de militaire sfeer een 'huiskamer' te bieden. Toen de laatste eenheid de Winkelmankazerne verliet, viel ook voor het PMT het doek. Alleen de tehuisleidster vond binnen tehuiskringen nieuw werk, de andere medewerkers vonden elders emplooi.¹⁰³ Het PMT zou verkocht worden en niet gesloopt. KMT en HMT vielen wel onder de slopershamer. Het HMT maakte ruimte voor nieuwbouw, op de plek van het KMT zijn bomen opgeschoten.

Dat laatste lot was ook mogelijk geweest voor de vier dienstwoningen bij de marechausseekazerne. Een hoge ambtenaar van DGW&T die zich in diverse krantenartikelen had laten kennen als enthousiast voorstander van 'terug naar de natuur' van het vastgoed van zijn baas, schreef intern een brief over deze woningen. Hij stelde de vraag of het verstandig was om deze defensiewoningen af te stoten.

¹⁰¹ Rapport projectgroep gemeente Nunspeet over mogelijke sluiting GWK dd. 05 februari 1993

¹⁰² Brief burgemeester aan een vijftiental grotere horecagelegenheden dd. 09 november 1994

¹⁰³ Oosterboer, F., *Protestants Militaire Tehuis Nunspeet*, 2017, 24

De vier dienstwoningen anno 2023. Het witte gebouw op de achtergrond is de voormalige marechausseekazerne.

Er ontstonden dan particuliere woningen op een plek die in het kader van het natuurbeleid eigenlijk natuurgebied zou moeten worden. Daarmee zou 'een extra belemmering ontstaan bij het bereiken van het beleidsdoel'. Hij vroeg zich af of de opbrengst van de verkoop opwoog tegen het belang van medewerking verlenen aan de verwerkelijking van het beleidsdoel van de provincie Gelderland en de gemeente Nunspeet.¹⁰⁴

Vier maanden later kreeg de gemeente Nunspeet de vraag van de Dienst der Domeinen of ze geïnteresseerd waren in aankoop van de vier woningen. De maand erop antwoordde de gemeente geen belangstelling te hebben. Dat was maar goed ook, anders hadden er vier gezinnen op straat gestaan. Nu konden de bewoners hun huurhuizen kopen. Het alternatief bij strikt uitgevoerd natuurbeleid was gedwongen verhuizen geweest en afbraak. Ook de dienstwoningen bij het officershotel en het munitiecomplex gingen vroeger of later over in particuliere handen. Heden ten dage vormen ze samen met de voormalige marechausseekazerne en het PMT de meest zichtbare restanten van het verdwenen militaire leven in Nunspeet.

104 Brief dJ. HRO-Gelderland aan Hoofd Verwerving CD dd. 03 maart 1994

De weg naar het eind

In 1994 zag het er naar uit dat de kazerne twee jaar later dicht zou gaan, de weg naar het eind werd ingezet.

Een belangrijke stap op weg naar sluiting was de opheffing van 12 Gemechaniseerde brigade op 19 augustus 1994. Vandaag de dag kunnen we dat nog een beetje meebelevan met een 28 minuten durende video die op Youtube te zien valt.¹⁰⁵ De opheffingsceremonie die plaatsvond op de voorste appèlplaats werd bijgewoond door -uiteraard- eenheden van de brigade, maar ook hoge militairen uit Den Haag zoals Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS) H.A. Couzy en luitenant-generaal Schouten. Ook aangetreden waren de bevelhebbers van de overige brigades en een flinke hoeveelheid burgergenodigden waaronder burgemeester De Kovel van Nunspeet.

Het was brigadecommandant generaal Eleveld die 12 Mechbrig ten grave mocht dragen. Een klus die hem niet makkelijk viel, wat hij liet merken in zijn bewoordingen. De overdracht was de laatste handeling van Eleveld als actief dienend militair. Hij voegde er een persoonlijk woord aan toe over zijn motivatie om te dienen. Daarna, terwijl de wind pogingen deed Elevelds toespraak op papier van het kathedraal te blazen, begon het echt. De brigade werd in hoofdgroepen uiteengenomen. Zoals een lichaam dat na zijn klinische dood uit elkaar wordt gehaald, aldus de generaal. De bruikbare delen werden overgedragen aan 13 Mechbrig.

Generaal Eleveld op de rug gezien nadat de huzaar te paard hem het vaandel van het Regiment Huzaren Prins Alexander had overhandigd.

¹⁰⁵ Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=b6alyNhP418>

Als eerste 101 Tankbataljon. Vier Leopards 2 reden op lijn naar de generaal. Een huzaar te paard met de standaard van het Regiment Huzaren Prins Alexander, waar het bataljon onderviel, reed naar Eleveld die werd vergezeld door de commandant 13 Mechbrig. Woorden werden gesproken, de standaard overhandigd. Daarna draaiden de tanks synchroon een kwartslag om de appèlplaats te verlaten.

Een soortgelijke procedure volgde met M109 pantserhouwitsers door 11 Afdra, beter bekend als de Gele Rijders. Waarna het de beurt was aan de commandanten van de eenheden die eens 12 Treinenbataljon vormden: 12 Herstelcie, 13 Bevoorradingscie en 12 Geneeskundigecie. Voor ieder van hen had Eleveld een lovend woord over voor hun eenheden. Halve smart hier, aldus de generaal. Zij werden niet opgeheven maar mobilisabel gesteld in de 43e Brigade die ook mobilisabel was gesteld. Eleveld: 'Een schrale troost' en even later: 'Tegen mijn zin draag ik over...'.

Een laatste saluutschot ter afscheid door BLS Couzy die van huis uit artillerist was.

Het werd tijd voor een wat luchtiger evenement. Dat kwam in de vorm van ouderwetse exercitie door een peloton Stoottroepen uit Ermelo in historische Engelse uniformen met de Lee Enfield als persoonlijk wapen. Perfect uitgevoerd zonder hoorbare bevelen. Wat opvalt zijn de kort geknipte koppies, geen lange haren meer te bekennen. De video houdt plotseling op, midden in de opheffingsceremonie van 48 Painfbat en 12 Pagnacie. Het is een video die een wat ongemakkelijk gevoel achterlaat. Het einde van een tijdperk waarin in hoog tempo zaken worden afgebroken die slechts moeizaam heropgebouwd kunnen worden.

De weg naar het eind, vervolg

Aan het begin van zijn toespraak had Eleveld gerefereerd aan de burgemeester van Nunspeet, de gemeente die binnen twee jaar haar militaire garnizoen kwijt zou raken. De burgemeester en gemeenteraad hadden allang een andere toekomst voor ogen en de opheffing van 12 Mechbrig was daarin nodig om de kazerne leeg te krijgen. Maar de voorgenomen sluiting in 1996 ging niet door, dat kwam de landmacht niet uit. Aan het eind van het jaar viel in de *Nunspeetse Courant* te lezen dat 160 Zware Transportcie uit Grave naar Nunspeet werd overgeplaatst en dat de verhuizing van 200B&Tbat naar 't Harde voorlopig geen doorgang vond.

Erg opschieten met voorbereidingen voor de sloop van de kazerne was er ook niet bij. De verslaggever van de *Volkskrant* die in april 1996 een artikel aan de kazerne weidde, zag een 'legerplaats in verval' en een gedeeltelijke ontmanteling.¹⁰⁶ Coniferen die de grond uit moesten en andere planten die er niet thuishoorden. 'Waar nu het officiershotel staat, groeit over tien jaar weer hei.' Voorlopig gebeurde er weinig tot niks. Wat wel gebeurde was het afzwaaien van de laatste dienstplichtigen.

In Nunspeet zwaaiden twee dienstplichtigen twee maanden later af dan de grote horde die dat in augustus had gedaan.¹⁰⁷ Op woensdag 23 oktober werd van sergeant Bart Voorintholt en wachtmeester Frank de Bok van 101 Artillerie Ondersteuningsbatterij afscheid genomen in aanwezigheid van het kazernecommando en een groot aantal manschappen. Het waarom van hun verlate terugkeer naar het burgerbestaan was het verzoek aan hen om vrijwillig na te dienen. De beroepsopvolger van Voorintholt die de administratie deed was niet op tijd beschikbaar en Voorintholt was gevraagd om die periode te overbruggen. Omdat hij geen baan had, was dat een mooi aanbod.

Voor De Bok zal iets soortgelijks hebben gegolden, het krantenartikel vermeldt er verder niets over. Beide mannen keken terug op een leuke diensttijd, mooi en leerzaam. Voorintholt had zich die twee maanden extra geen eenling gevoeld tussen de beroepscollega's, wel proefde hij dat de cultuur van een dienstplichtige en een beroeps vooral qua motivatie verschillend waren. Na een toespraak en uiteraard een flinke ronde handendrukken, was het ook voor hen voorbij. Voortaan werd de Winkelmankazerne uitsluitend gevuld met beroepsmilitairen, op dat moment een stuk of 800.

De kazerne verdween grotendeels uit het nieuws maar in 1998 haalde een schietincident de plaatselijke krant. Twee mannen probeerden in te breken in de kantine, blijkbaar 'lokke' schijnbare leegstand dit soort pogingen uit. Een patrouille van de marechaussee kreeg de melding en ging er op af. Een van de inbrekers probeerde en slaagde er ook in om een wachtmeester met een ijzeren staaf te raken. Dat was dom, de wachtmeester had een pistool en gebruikte dat om zijn belager neer te schieten. Inbreker en wachtmeester moesten daarna naar het ziekenhuis voor behandeling. De tweede inbreker ontsnapte.¹⁰⁸

¹⁰⁶ *Volkskrant*, 02 april 1996

¹⁰⁷ *Nunspeetse Courant*, 29 oktober 1996

¹⁰⁸ *Nunspeet Vooruit*, 27 mei 1998

Het eerstvolgende krantenbericht dateert uit 1999, de aankondiging voor de reünie van de AAT op de Winkelmankazerne ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van dit dienstvak. Vrijdag 24 september 1999 was de dag van de viering. De AAT bestond onder diverse andere namen al veel langer, de geschiedenis gaat zelfs terug naar de jaren voor de Eerste Wereldoorlog. Maar op 1 augustus 1949 zag het toenmalige Dienstvak Aan- en Afvoertroepen het levenslicht. Een mooie aanleiding om samen te komen en oud-collega's te begroeten. Aan de kazernespoort had regimentscommandant luitenant-kolonel De Beer zich opgesteld om zoveel mogelijk van de 1200 bezoekers welkom te heten.¹⁰⁹

Wie binnen was kon naar een enorme tent die op de voorste appèlplaats was neergezet voor koffie met koek, om daarna de zoektocht naar bekende gezichten te starten. Rond half elf begon het officiële programma. In zijn openingstoespraak vertelde De Beer dat de integratie van AAT met de Intendance steeds naderbij kwam. Nog een keer kon men massaal bij elkaar komen. Behalve koffie drinken en toespraken aanhoren viel er van alles te bewonderen: oud en nieuw transportmateriaal stond overal opgesteld. Na de gebruikelijke blauwe hap werd een defilé met historische voertuigen gehouden over het kazerneterrein. Na afloop een borrel waarna het tijd werd om de reis naar huis aan te vangen. De AAT had de vijftig jaar bereikt, daar zou niet veel tijd meer bijkomen.

Optocht met historische voertuigen over het kazerneterrein. Op de achtergrond de grote blauwe tent op de voorste appèlplaats.

¹⁰⁹ 't Kontakt, 24 september 1999

Defensie besloot de Winkelmankazerne te sluiten waarna het de vraag werd: Wat doen we ermee?

De kazerne was qua ligging een uitzondering op de andere af te stoten kazernes wat besluitvorming bemoeilijkte. Zoals vaker in ambtelijke milieus werd daarom in 1995 een projectgroep ingesteld om tot een advies te komen. Wie de samenstelling van de twaalf man-vrouw sterke Projectgroep GWK bekijkt, ziet dat 'de natuur' rijkelijk werd vertegenwoordigd. Door de provincie Gelderland met vier personen en de gemeente Nunspeet met twee deelnemers. De natuur stond voor de provincie voorop, Nunspeet had een dubbele agenda. Het lid van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij kan ook tot 'Team Natuur' worden gerekend evenals de twee afgevaardigden van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu. Het lid namens het Ministerie van Financiën zat er om het een en ander zo min mogelijk te laten kosten voor het Rijk. Twee commissieleden namens het Ministerie van Defensie maakten het twaalfstal vol. Twee van de twaalf, een minderheid die al aangaf dat Defensie niet moeilijk zou gaan doen, de sluiting van de kazerne was immers een vaststaand feit. Althans ... dat werd toen nog door een ieder gedacht.

Het rapport van de projectgroep en hun aanbevelingen kunnen geen verrassing zijn. Al helemaal niet als je de opdracht van de projectgroep kent. Die luidde: 'Hoofddoel van het project is om uitgaande van het rijksbeleid op het gebied van ruimtelijke ordening, natuurbeheer en milieu de mogelijkheden tot herbestemming van het GWK-complex voor natuurdoeleinden te onderzoeken ...'¹¹⁰

Vanwege de ligging midden in het CVN waren de herbestemmingsmogelijkheden beperkt. Normaliter wordt een overbodig geworden onroerende zaak van het Rijk overgedragen aan de Dienst der Domeinen om er een andere overheidsgebruiker voor te vinden. Is die er niet, dan wordt het object tegen een zo hoog mogelijke opbrengst verkocht. Voor de kazerne waren er beperkingen waardoor deze gang van zaken was uitgesloten. Allereerst vanwege het rijksoverheidsbeleid in de vorm van VINEX dat restrictief was ten aanzien van open ruimten zoals het CVN. Daarnaast was er provinciaal beleid dat eveneens een belemmering vormde voor een andere uitkomst dan natuur.

Een bestemming voor de kazerne als woningbouw, bedrijventerrein, landbouw of intensieve dag- en verblijfsrecreatie was uitgesloten.¹¹¹ Wel was er een mogelijkheid voor extensieve recreatie, maar de uitkomsten van de kosten-baten analyse verbeterden hiermee slechts marginaal. De kazerne leeg laten staan was niet wenselijk vanuit veiligheidsoogpunt. Beveiligen zou een kostbare zaak worden die werd begroot op f 9.000.000,- per jaar. De conclusie was onontkoombaar: sloop was onvermijdelijk. Waarna de projectgroep adviseerde: 'het gehele complex van de Generaal Winkelmankazerne een natuurbestemming te geven'. Provincie en gemeente Nunspeet hadden gekregen waarvoor ze twee jaar geleden de handen ineen hadden geslagen.

¹¹⁰ Projectgroep GWK, uitnodiging voor eerste vergadering dd. 29 augustus 1995

¹¹¹ Projectgroep GWK, Herbestemmingsmogelijkheden Generaal Winkelmankazerne C.A. te Nunspeet, 1995, 9

Dit is wat de projectgroep voor ogen had, een kaal gemaakt kazerneterrein waar prachtige natuur zou ontluiken.

Eind 1997. Paniek! De door de provincie gedroomde uitkomst stond op losse schroeven. Op 24 oktober vond een gesprek plaats tussen brigade-generaal der mariniers mr. W. Hekman, voorzitter van de Traditie Commissie Krijgsmacht (TCK), gedeputeerde J. van Dijkhuizen en de Nunspeetse wethouder R. Leusink. Hekman onthulde een plan waarin van sluiting van de Winkelmankazerne geen sprake meer zou zijn.¹¹² De kazerne was uitermate geschikt om alle militaire musea en historische collecties van de krijgsmacht onder te brengen in de vorm van een Nationaal Militair Museum.

Al in 1995 was becijferd dat voor investeringen in de militaire musea en collecties aanzienlijke sommen geld nodig waren. Voor de voorzitter TCK aanleiding om na overleg met de staatssecretaris Defensie (STAS) een informeel werkverband te vormen dat collocatie (*samenvoeging op één plek*) van alle musea en verzamelingen zou onderzoeken. De doelstellingen die aan de collocatie waren verbonden: presentatie van een zo goed mogelijk totaalbeeld van de vaderlandse geschiedenis. Tonen van tot nu toe verborgen militaire collecties aan een groot publiek. Vergroting van de attractiewaarde waardoor meer bezoek en hogere inkomsten. Grotere doelmatigheid en efficiency waardoor kostenreductie mogelijk was. Verbeteren van het imago van Defensie. Benutten van de musea en collecties voor de voorlichting van het publiek en het interesseren van een doelgroep (wervingsaspecten).¹¹³

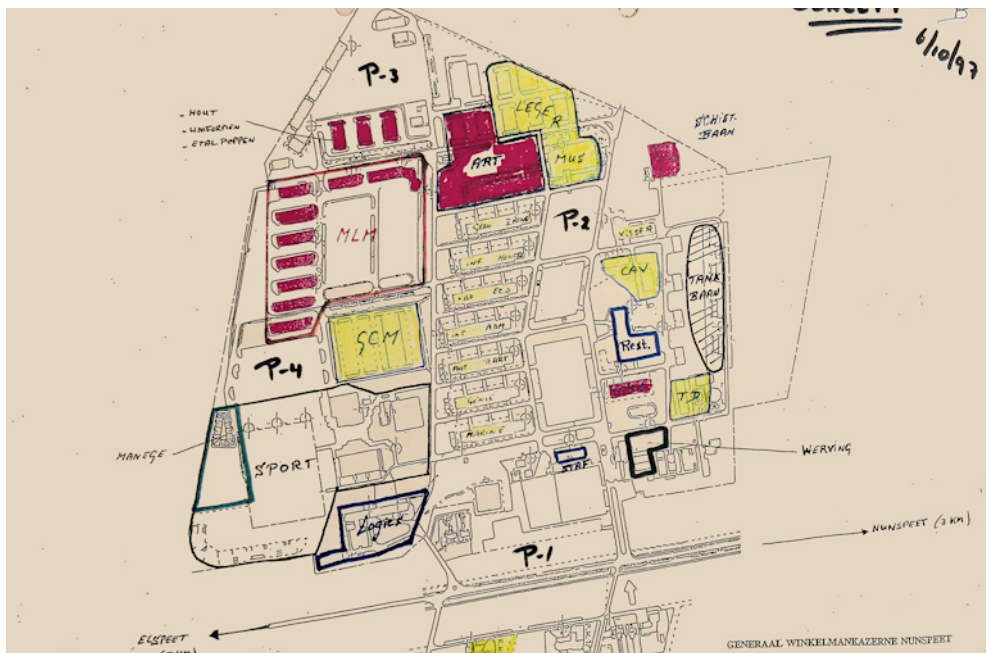
¹¹² Provincie Gelderland, brief voorzitter Gedeputeerde Staten aan STAS Defensie dd. 11 december 1997

¹¹³ Rapport Museale Collocatie, 03 november 1997, 2

Afstoten ... en dan, vervolg

Niet alleen militaire verzamelingen zouden gecentraliseerd worden, deelname van particulieren met verzamelingen was ook mogelijk wat de attractiewaarde verder zou vergroten. Al snel sloten zich H.L. Visser die een wapenverzameling had in Wassenaar en het in Zwijndrecht gelokaliseerde General George C. Marshallmuseum bij het initiatief aan.

Op 3 november 1997 stuurde de werkgroep haar rapport naar de staatssecretaris met een positieve aanbeveling voor collocatie, waarbij de Winkelmankazerne zowel qua mogelijkheden als financieel als beste uit de bus kwam. Veelvuldig was gepraat over wie er aan het initiatief wilde deelnemen. De Koninklijke Marine had er meteen al geen zin, ze hadden een mooie locatie in Den Helder en binding met de stad. Misschien, maar niet nu, was op den duur verhuizing van het Mariniersmuseum van Rotterdam naar Nunspeet mogelijk. De luchtmacht was niet te porren voor Nunspeet, wel voor het eveneens onderzochte Kamp van Zeist dat eigen terrein was. Deze twee vielen dus af. De marechaussee was voorstander van het plan, de historische collecties waren positief tot afwachtend. Met de gemeenten van de mogelijke locaties had men eveneens gesproken en deze waren positief. Ook Nunspeet! Die had zelfs een voorkeur voor een Nationaal Militair Museum boven afbraak van de kazerne en terug naar de natuur. Op één voorwaarde: het mocht niet de vergevorderde ontwikkeling van industrieterrein De Kolk in de wielen rijden.¹¹⁴ Nunspeet liet zich hiermee kennen als niet vies van enig opportunisme.

Kaartje met ingetekend de locaties voor de veronderstelde musea en verzamelingen. Een groot deel van de kazerne kon intact blijven.

¹¹⁴ idem, 4

Zelfs zonder marine en luchtmacht bleef voldoende massa over om de kazerne te vullen en de berekende resultaten vielen positief uit en daarmee ook het advies. Voor de landmacht was vooral van belang het in Delft gevestigde Legermuseum van een veel ruimere behuizing te voorzien, evenals voor de vijf bijhorende depots. Een aanbeveling van de werkgroep was daarom meteen doorpakken en beginnen met overbrengen van genoemde depots naar de Winkelmankazerne. Het museum zou flinke aantallen toeristen kunnen trekken waarvoor horecavoorzieningen nodig waren, er was zelfs sprake van logiesgelegenheid en een manege plus een wervingsbureau. Reünies van veteranen waren van harte welkom. Hoe het terrein ingericht kon worden werd duidelijk met een kaartje.

Het zag er allemaal goed uit ... en toch ging het niet door. De redenen ervoor zijn wat schimmig. Waarschijnlijk was er toch te weinig draagvlak en is achter de schermen oppositie gevoerd. Binnen het Ministerie van Defensie was weerstand op ambtelijk niveau, maar op instigatie van wie? Tweede Kamerlid Van den Doel (VVD) stelde vragen over de mogelijke collocatie in Nunspeet. De antwoorden van de STAS werden zoals gebruikelijk voorgekookt door zijn ambtenaren. Er zijn echter twee concepten qua beantwoording. In een nota spreekt een ambtenaar zich uit: 'Mede naar aanleiding van het gisteren gehouden SG/DG-beraad en de daarin genomen beslissing STAS te adviseren negatief te laten beslissen over de samenvoeging, is vooruitlopend daarop een alternatieve bewoording van de vragen bijgesloten. Mijn voorkeur gaat uit naar de beantwoording van de vragen met als strekking dat wij om financiële redenen afzien van de samenvoeging ...'.¹¹⁵ In die zin antwoordde staatssecretaris Gmelich Meijling de heer Van den Doel. De collocatie was vanwege financiële consequenties niet haalbaar.

Iemand die ook al weinig zag in het museumplan was BLS luitenant-generaal Schouten. Hij liet het rapport van de werkgroep onderzoeken door Moret, Ernst en Young die concludeerden dat het onvoldoende basis bood voor besluitvorming. Schouten wees het plan af wegens afhaken van marine en luchtmacht en vreesde voor financiële consequenties. Onderbouwing van zijn opinie kwam niet verder dan twee keer: 'naar mijn mening'.¹¹⁶

De twee particulieren die zich bij het museumplan hadden aangesloten deden in april 1998 nog een verwoede poging met een businessplan plus een aangepaste versie in september dat jaar, waarin werd ingegaan op de mening van Schouten.¹¹⁷ Nergens ter wereld waren alle krijgsmachtdelen in één museum vertegenwoordigd, waarom zou dat in Nunspeet wel moeten? Hoezo was dit risicovol? Gewezen werd nogmaals op efficiëntievoordelen, bezuinigingen als gevolg van de collocatie en de te verwachte grotere stroom bezoekers. Vergeefs.

¹¹⁵ Interne nota Ministerie van Defensie, dd. 14 januari 1998

¹¹⁶ Brief BLS aan STAS, dd. 15 juli 1998

¹¹⁷ *Een pleidooi voor een Koninklijk Militaire Historisch Museum*, versie september 1998

De laatste eenheden

Eind 2001 was het zover, de laatste eenheden vertrokken van de kazerne. Daarmee was het voorgoed voorbij met het militaire leven in Nunspeet.

Op 17 juli 2001 had niet alleen de kazerne een primeur, maar de hele landmacht en natuurlijk de persoon in kwestie. Op die dag droeg luitenant-kolonel Tjerk Brouwer het commando van 200 Bevoorradings & Transportbataljon (200 B&T bat) over aan ranggenoot Leanne van den Hoek, die daarmee de eerste vrouwelijke bataljonscommandant van de landmacht werd. Het gebeurde onder grote belangstelling van de (burger)pers. Voor het goede iets te veel belangstelling, Van den Hoek werd even later zelfs gevraagd mee te doen aan een spelletjesprogramma op TV.¹¹⁸ Vier jaar later had ze weer een primeur toen ze als eerste vrouw de rang van brigade-generaal bereikte.

Links overste van den Hoek, rechts haar voorganger overste Brouwer.

200 B&T bat was de laatste grote eenheid op de kazerne en bestond uit SSVcie 200 B&T bat, 210 BOScie, 230 Mzwctcie en 270 Muncie. Daar werd later het in Nieuw-Milligen gelegerde 360 Matbevocie aan toegevoegd. Het bataljon gebruikte maar liefst drie gebouwen voor legering (nr.'s 64, 70 en 72). Met z'n tienden op een kamer liggen zoals in de dienstplichttijd was er niet meer bij. De opvolgers van de dienstplichtigen, de Beroeps Bepaalde Tijd (BBT), hadden alle ruimte en gebruikten die ook. De gebouwen buiten gebruik waren afgesloten en mochten niet meer worden betreden.

Net als de dienstplichtigen voor hen at het soldatenvolk in de manschappeneetzaal. Het all-ranks restaurant dat overal elders werd ingevoerd ging aan de Winkel-

¹¹⁸ Interview met Leanne van den Hoek dd. 14 november 2024

mankazerne voorbij. Wel was de onderofficiersmess gesloten en at het lagere kader met de officieren in wat 'de kadmess' werd genoemd, voorheen de officiersmess. BBT'ers weken af hun voorgangers qua mentaliteit en duur dienstverband, maar in andere zaken niet echt veel. Ook zij verbouwden soms delen van de inventaris na een alcoholische versnapering te veel. Dat soort schade aan gebouwen werd nog maar mondjesmaat hersteld. Over een kapot urinoir ging een plastic zak. Als de schade veiligheidszaken betrof werd die wel hersteld, kleine reparaties en schilderwerk gebeurden niet meer. In de woorden van overste Van den Hoek was de kazerne 'shabby' (*haveloos, sjofel*). De kazerne was definitief in zijn nadagen aanbeland.

Behalve 200 B&T bat waren 160 Zware transportcie, 101 Artillerie ondersteuningsbatterij en een kleine eenheid van de marechaussee de laatste eenheden op de kazerne. Daarnaast waren er het kazernecommando en burgers als de BOS-pompbeheerder, de mensen in de keuken en de wacht. Die laatsten vielen onder de Defensie Bewakings- en Beveiligingsorganisatie (DBBO). Zelf wachtlopen was er voor de reguliere eenheden niet meer bij, dat gold ook voor inwendige dienstzaken als brandpiket en corvee in de speelkeuken.

Behalve mensen die er beroepshalve moesten zijn, werd de kazerne al langere tijd gebruikt door oud-militairen uit Nunspeet en omgeving, in een krantenartikel aangeduid als Seniorensoos met een maandelijkse contactavond.¹¹⁹ Met de sluiting van de kazerne zouden zij 'dakloos' worden, maar Van den Hoek wist ze onder te brengen bij veteranenclub VOMI in 't Harde.

Wat viel er nog te doen in de avonduren, was er nog vermaak als film- en toneelvoorstellingen? Van den Hoek herinnert zich er weinig van. Een film?... mogelijk. Wel kon er worden gesport en was er een sectie O&O, Ontspanning en Ontwikkeling, de bescheiden opvolger van de WZZ. Hier konden video's worden gehuurd en via O&O kon men cursussen volgen. Speciale ruimtes voor studie waren er niet, met zoveel leegstand viel altijd wel een rustig plekje te vinden.

Op een dag werd Van den Hoek door generaal Urlings gebeld met de vraag: 'We zijn van plan jullie naar 't Harde te verhuizen. Hoe denk je dat dat valt?' Van den Hoek bracht het in bij de 'medezeggenschap'. Niemand vond het een probleem. Toen werd het voorbereiden en inpakken. 'Dat is ons vak', had Van den Hoek tegen Urlings gezegd. Alle spullen die niet organiek waren en in de loop der jaren bewaard werden afgestoten. Van de verhuizing werd een project gemaakt en ingepast in het oefenschema. Gebouwen en magazijnen werden veegschoon opgeleverd.

Het was niet het hele bataljon dat voor de laatste keer in een lange stoet de poort uitreed, het ging per delen van compagnies. Een overdracht was er niet, ook geen ceremonieel. Een stille sluiting die nergens reuring veroorzaakte. Vanuit Nunspeet, dat 50 jaar met de kazerne had geleefd, kwam geen blijk van belangstelling.

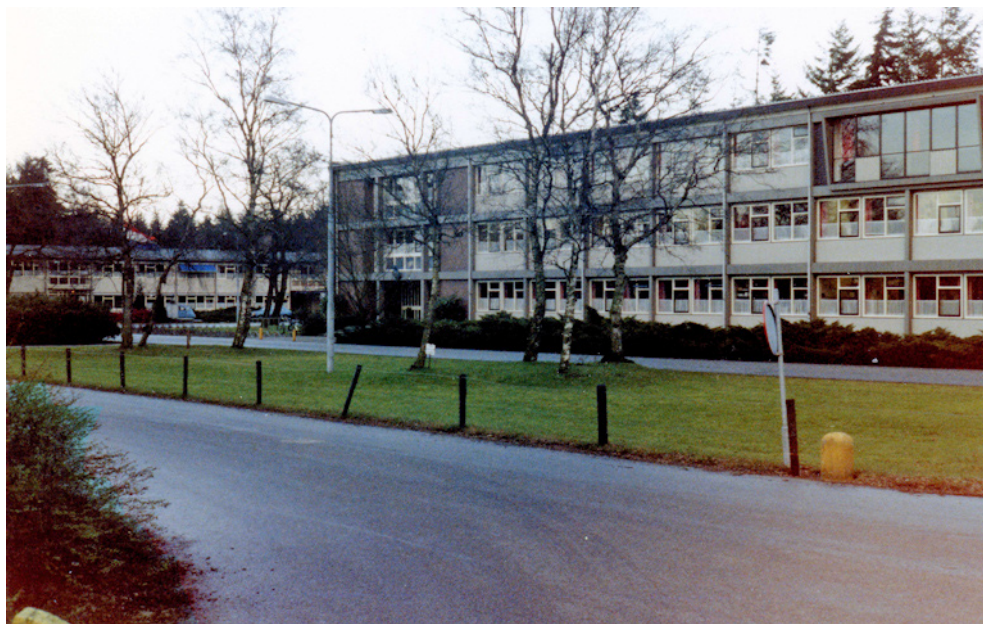
¹¹⁹ *Nunspeter Courant*, 03 oktober 1985

Ontruiming en aftakeling

Kazernes in hun nadagen, veelal verlaten en troosteloos. Onderhoud gebeurt alleen nog als dit veiligheidsaspecten betreft. Ook de Winkelmankazerne hinkte toe naar het eind, naar de finale ontruiming en naar een soort gebruik dat vloekte met alles waarvoor de kazerne ooit was bedoeld.

Asbest, je kunt er van alles mee: buizen maken, golfplaten van persen, als losse stof aanmaken met vezels, bindmiddelen en water om er dan alle vormen van te kneden die je maar wilt. Het is ook nog eens brandwerend. Kortom: topspul! Tot men in de gaten kreeg dat er ook een duistere kant aan dit wondermateriaal zit. Bij de bouw van de Legerplaats Nunspeet was het overvloedig toegepast. Maar de tijden waren veranderd. Men had ontdekt dat asbest kankerverwekkend kan zijn, afhankelijk van de soort. Maar omdat na jaren niemand die nog weet, is alle asbest verdacht, ongewenst en moet het verwijderd worden onder strikte condities.

Veranderde inzichten en wetgeving dwongen de krijgsmacht tot een inventarisatie van de aanwezigheid van asbest op defensiecomplexen. Eind 1998 was dat voor de Winkelmankazerne gebeurd, wat in januari 1999 leidde tot een uitgebreide briefwisseling tussen het Regionaal Militair Commando Oost (RMC Oost), DGW&T en de Directie Beleid & Planning van de landmachtstaf. De bevindingen samengevat: er was asbest aangetroffen in het bureelgebouw, de manschappenkeuken, de onderofficiersmess, het onderofficiershotel, de kantine, legeringsgebouwen 62 tot en met 74 en in magazijngebouw 121.

Het bureelgebouw waar van alles en nog wat aan mankeerde. Asbesthoudend materiaal in het ventilatiesysteem werd als prioriteit 1 ingeschaald en moest meteen worden aangepakt. Asbesthoudende gevelbekleding kon gehandhaafd blijven tot de sloop.

Er volgde een discussie over wat aangepakt *moest* worden en wat juist niet, de kazerne zou immers over twee jaar dicht gaan. Om de besluitvorming te vereenvoudigen sprak men van urgentie 1, 2, of 3. Waarbij aangetekend moet worden dat één object alle drie urgenties kan hebben. Urgentie 1 is het meest nijpend en houdt saneren in binnen afzienbare tijd, het kan niet uitgesteld worden. Bij urgentie 3 kan worden gewacht tot de sloop. De rekening kan aldus behoorlijk variëren, afhankelijk welke urgenties je aanpakt/moet aanpakken. Urgentie 1 met vervanging door niet asbesthoudend materiaal kan aardig in de papieren lopen. Voor het bureelgebouw berekende men de totale kosten op f 251.313,64.¹²⁰

Uiteindelijk werd gekozen om alleen het hoogstnoodzakelijke te saneren, het bureelgebouw, de manschappeneetzaal, het onderofficiershotel, de kantine en het magazijn. Kazernecommandant majoor Peters had bezwaar gemaakt tegen de sanering van de legeringsgebouwen, die zou tot te veel overlast leiden. De asbest in deze gebouwen zat in de kruipruimten die met geringe voorzieningen afgesloten konden worden. Besparing: f 200.900,-.¹²¹ Daarmee bleef toch nog het aanzienlijke bedrag van f 584.000,- over om de overige genoemde gebouwen van asbest te ontdoen.

Niet alleen asbest veroorzaakte kosten. Eerder in 1998 was in het kader van hygiëne-eisen (HACCP) geconstateerd dat er het nodige moest gebeuren in de manschappeneetzaal. Volgens een intern memorandum was het gebouw 'totaal versleten'.¹²² Verzocht werd om een mobiel uitgiftebuffet en om oplossing van infrastructurele tekortkomingen. Omdat voorzien werd dat de eetzaal nog maar twee jaar zou worden gebruikt mocht het niet te veel kosten. De rekening werd uiteindelijk begroot op f 124.000,- en de werkzaamheden gepland voor de lente van 1999. De Winkelmankazerne kostte in zijn nadagen nog een aanzienlijke hoop geld.

Kostbare saneringen ten spijt, de kazerne ging dicht. Eenheden zouden vertrekken naar 't Harde en Stroe en alle diensten die de kazerne leefbaar hadden gemaakt werden beëindigd. Om dat ordelijk te laten verlopen had een werkgroep van RMC Oost, het Commando Lokale Facilitaire Dienst GWK en DGW&T een ontruimings- en afstotingsplan opgesteld.¹²³ Om alles uit dit plan op te sommen gaat te ver. Het schema op de volgende pagina geeft echter een goede indruk.

Na de ontruiming was de Generaal Winkelmankazerne voor de landmacht verleden tijd, op één 'incidentje' na een kleine twee jaar later.

120 Brief DGW&T aan RMC Oost d.d. 27 januari 1999

121 Brief RMC Oost d.d. 19 november 1999

122 Landmachtstaf/Directie Beleid & Planning, intern memorandum d.d. 11 maart 1998

123 RMC Oost, Sectie Plannen, Ontruimings- en afstotingsplan Generaal Winkelmankazerne, versie 25 oktober 2001

Ontruiming en aftakeling, vervolg

- 29-10 t/m 03-11: verhuizing 101 Artostbt.
03-11 t/m 07-12 verhuizing SSVcie 200 T&B bat, 270 Muncie en 210 BOScie.
05-11: aanvang omwisseling van meubilair (van kantine naar officiershotel).
26-11 t/m 10-12: verhuizing Dependance Nunspeet/Educatief Centrum 't Harde.
30-11: sluiting van de lokale post GWK/KMarbrig 't Harde.
- 04-12: laatste dag dat militaire kleding ingeleverd kan worden voor bewassing.
10-12 t/m 14-12: verhuizing 230 Mzwctie en 160 Zwtctie.
10-12: sluiting van de tandartspraktijk, fysiotherapie en apotheek GWK.
11-12: opheffing van LO/Sportgroep GWK. Alle sportaccomodaties zijn vanaf dan gesloten.
13-12: laatste omruildag voor lakens, kussenslopen en dekbedovertrekken.
15-12: de laatste OKP dienst vangt aan.
19-12: sluiting van kantine, keuken/eetzaal, kadermess. Overdracht van de GWK aan de landmachtstaf. Einde toegangscontrole na 16.00 uur. Vanaf dan wordt de lokale bewaking van de kazerne overgenomen door de Huis Oppas Dienst B.V. (HOD) die zorgt voor een anti-kraakwacht. De laatste vlaggenparade. Afkoppeling van de telefooncentrale waarna telefoonverkeer niet meer mogelijk is.
- 08-02: einde van de bewakingspatrouilles. De GWK is ontruimd.

Na de sluiting

In 2003 brak vogelpest uit in Nederland en miljoenen dieren, vooral kippen, stierven aan deze ziekte of door vergassing. Om verspreiding tegen te gaan van het virus dat de ziekte veroorzaakte en dat ook in kippenmest kan voorkomen, werd deze mest tijdelijk opgeslagen. Daartoe stelde Defensie drie locaties ter beschikking: de mobilisatiecomplexen Valkenswaard en Voorthuizen en een deel van de Generaal Winkelmankazerne.¹²⁴ Voor de duur van een halfjaar, van 1 juli 2003 tot uiterlijk 1 januari 2004, verleende Domeinen beschikking aan het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij van de loodsen 100 tot en met 104 en de parkeerterreinen P1 en P2. Alles te samen 13.22.05 hectare. De gemeente Nunspeet bleek niet bereid een milieuvergunning te verstrekken en werd daarom gepasseerd met een gedoogverzoek aan het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM).

Twaalfduizend ton kippenmest kon een plek vinden. Op de parkeerplaatsen werden vloeistofdichte containers geplaatst voor natte mest. Meer mest werd gestort op zeilen en daarmee ook afgedekt. Ten bate van het lossen werden tenten geplaatst om verspreiding door stuiven tegen te gaan en deze zouden uiteindelijk ook worden gebruikt voor opslag. De genoemde loodsen bleken tijdens een aanvangsinspectie in juni kapotte ramen te hebben waardoor inwatering mogelijk was, het werd hersteld. Een tweede inspectie in juli leidde tot tevredenheid. Ongedierte werd in de gebouwen niet aangetroffen en op het terrein was slechts een lichte ammoniakgeur merkbaar. Overlast van vliegen werd niet geconstateerd.¹²⁵

¹²⁴ Defensie milieujaarverslag 2003, paragraaf 5.3

¹²⁵ VROM-Inspectie, brief d.d. 31 juli 2003, Controle opslag kippenmest, Generaal Winkelmankazerne (27C07)

De mest zou uiteindelijk worden afgevoerd naar de Afvalverwerking Rijnmond (AVR) om verbrand te worden. Een onverwacht hoofdstuk in de geschiedenis van de kazerne was afgesloten, er volgde er nog een.

Met springstof behandelde bomen.

Een staaltje interambtelijke haat en nijd: een fax van VROM aan de landmachtstaf. Defensie zou iets gedaan hebben op de Winkelmankazerne waar ze niet blij mee waren. Luitenant-kolonel W.C.P. de Leng van de afdeling Infrastructuur, Ruimtelijke Ordening en Milieu zocht het uit.¹²⁶ Wat was er gebeurd? Op 10 september 2003 betrad 11 Geniecompagnie de kazerne met als doel het oefenen van 'binnendringingstechnieken'. Met behulp van kleine hoeveelheden springstof werden deuren en muren van de kantine eruit geblazen. Ook werd een aantal bomen geveld met behulp van springstof. Om dit te mogen doen waren er procedures om op te volgen. De oefening was aangevraagd bij RMC Oost en goedgekeurd, vervolgens aangemeld bij DGW&T en de gemeente Nunspeet. Die laatste publiceerde het, reacties van omwonenden bleven uit.

Toch was er iets verkeerd gedaan: RMC Oost had de aanvraag moeten doorleiden naar het bureau Milieu,¹²⁷ en DGW&T had het *juiste* bevoegd gezag moeten informeren. Tjsa, en dan was die springstofoefening nog steeds doorgestaan. Had-den ze niks beters te doen bij VROM? Ondertussen zag de kantine er niet echt leuk meer uit, waren er bomen geveld en in gebouw 74 waren urinoirs van de muren geblazen. Het wachten was nog slechts op de sloper.

¹²⁶ Landmachtstaf, afdeling Infrastructuur, Ruimtelijke Ordening en Milieu, brief dd. 08 oktober 2003

¹²⁷ Niet duidelijk is van wie, waarschijnlijk van VROM

Een bezoek aan de verlaten kazerne

Door: Fred Klijndijk

Fred Klijndijk, oud-marechaussee bij 104 Maresk, kon het niet laten. Iedere keer als hij in de buurt kwam van de Winkelmankazerne kreeg hij het verlangen om nog eens te gaan kijken. In 2003 gaf hij hieraan toe en sloeg eenmaal in Elspeet gekomen af richting kazerne; een sentimental journey naar de voormalige Legerplaats Nunspeet.

Telkens als ik voor mijn werk onderweg was en ik ergens op een ANWB-bord 'Nunspeet' zag staan dacht ik: 'De volgende keer ga ik toch eens naar de kazerne, gewoon even kijken hoe het daar is en of ik nog wat bekende dingen zie.' En in de zomer van 2003 doet zich zo'n gelegenheid voor. Ik zit behoorlijk ruim in mijn tijd en zo ver ligt Nunspeet niet van de route af. Dus volg ik 'Nunspeet' op de borden en dwalen mijn gedachten af naar 1968 toen ik op een maandagmorgen ergens in maart met de trein op het station Nunspeet aankwam. Zal ik eerst naar het station rijden om te kijken of ik daar nog iets herken? Zou daar veel zijn veranderd? De plek waar ik ontelbare keren op die troosteloze zondagavonden met de militaire trein aankwam. Totaal geen comfort in die treinen, geen koffie, houten banken en alleen maar militairen, wat een naargeestige bedoening iedere zondagavond! Nee, toch maar direct naar de kazerne want dat trekt me het meest.

Daar sta je dan voor een gesloten poort. Maar Fred Klijndijk had geluk, iets dat anderen die ook hun kazerne nog eens wilden bezoeken niet ten deel was gevallen.

Via Elspeet kom ik op de Elspeterweg richting Nunspeet. Bekend terrein, die weg heb ik zo vaak gereden als ik op wacht moest bij de stafgebouwen van het 1e Legerkorps op de Koning Willem III-kazerne in Apeldoorn. Ik nader de kruising waar je rechtsaf naar het PMT en de vroegere brigade van de Marechaussee kunt en linksaf naar de kazerne. Boven de ingang prijkt de naam Generaal Winkelmankazerne, maar in de jaren zestig stond dat er niet en was het gewoon Legerplaats Nunspeet. Ik stop voor het gesloten hek en stap uit. Wat mij opvalt is de stilte. Af en toe raast er een auto achter mij voorbij over de Elspeterweg, maar voor de rest is het stil. Zo kan ik mij het niet herinneren. Het was altijd een komen en gaan van voertuigen en personen daar vooraan bij de poort. Tja, nu sta ik daar voor een gesloten hek waar ik 35 jaar geleden talloze keren op wacht stond en militaire paspoorten, toegangsbewijzen, voertuigen en rijopdrachten controleerde. Toen was ik de baas aan de poort, maar nu bij het gesloten hek heb ik niks te vertellen.

Ik bespeur totaal geen activiteit op de kazerne, het is net een spookstad. Tot opeens achter mij een auto de toegangsweg naar de poort komt oprijden. 'Wilt u naar binnen?' vraagt de vriendelijke bestuurder nadat hij was uitgestapt. 'Nou ja, dat zou ik wel graag willen, maar het hek zit op slot.' 'Wilt u ergens naar toe of hebt u een afspraak met iemand?' 'Nou nee, ik kwam hier toevallig langs en aangezien ik heel lang geleden hier heb gelegen dacht ik: kom ik ga eens kijken hoe de kazerne er nu uitziet.'

We blijven nog even praten over wanneer dat dan was en bij welk onderdeel ik heb gediend en opeens zegt de man: 'Ik doe even het hek open, dan kun je naar binnen.' Toch wel enigszins verrast en verbaasd rij ik de kazerne op en parkeer de auto bij het wachtgebouw. 'Kom, dan laat ik je zien waar ik woon.' Wat? Hoor ik dat goed? Wie woont er nu op een totaal verlaten kazerne? Lopende naar zijn 'woonhuis' vertelt de man mij dat toen de kazerne leeg kwam te staan, Defensie de Huis Oppas Dienst (HOD) heeft gevraagd een aantal gebouwen te laten bewonen om te voorkomen dat het complex een object voor krakers zou gaan worden. Dus wonen er in een paar gebouwen kunstenaars, studenten, musici, enz. Aangekomen bij de eetzaal zegt de man: 'Dit is mijn huis.'

Ik ben stomverbaasd als hij de deur open doet en in de immens grote zaal zegt: 'Dit is de woonkamer.' In de tientallen meters lange lege zaal staat in het midden een bankstel, een stoel, een tafel en een schemerlamp. 'Hier kan ik naar harte lust schilderen en muziek maken, ga zitten', zegt de man. Met open mond kijk ik rond en ga in gedachten terug naar de vreetschuur waar in mijn tijd lange rijen tafels met daaraan vastgemaakte banken stonden. Hier heb ik menig keer het avondeten overgeslagen omdat het 'niet te vreten' was. Als je op weg van het legeringsgebouw naar de eetzaal iemand tegenkwam die daar al was geweest en je vroeg hoe het eten was, dan kreeg je vaak te horen 'o.h', oftewel 'onduidelijke hap'. Dan wist je al hoe laat het was en liepen we de eetzaal voorbij om aan de overkant van de kazerne in het PMT de zoveelste portie patat naar binnen te werken. Alleen op woensdag kon je blindelings op het van rijkswege verstrekte voedsel vertrouwen want dan was er nasi. En niet alleen nasi, maar ook saté, pindasaus een banaan en zowaar een pilsje! Ook in de Nunspeetse snackbar waar een schone jonge-

Een bezoek aan de verlaten kazerne, vervolg

De huiskamer van de anti-kraakwacht.

dame genaamd Meta de scepter zwaaide waren we regelmatig te vinden. Niet alleen vanwege de patat, slaatjes, kroketten en frikadellen, maar ook omdat er een prachtig mooie jukebox stond waar Meta de allernieuwste 45-toeren plaatjes in had gedaan. Golden Earrings, Beatles, Bee Gees, Cats, Kinks en haar absolute favoriet Aretha Franklin schalden dagelijks door onze alternatieve eetzaal.

‘Ik zal je straks de rest van m’n huis laten zien, want dit is alleen nog maar de woonkamer.’ Ik val van ene verbazing in de andere als ik even later kennis maak met de badkamer. Blijkt dat de man een van de roestvrijstalen kookketels in de keuken als bad gebruikt. ‘Er is nog steeds warm water op de kazerne, dus na een half uurtje is de ketel vol en dan heb ik mijn eigen indoor zwembadje.’

In diezelfde badkamer annex keuken staat een vierpits gasstel waar de man zijn potje kan koken. Slapen doet hij in een vrij grote bergruimte waar voldoende plaats is voor een tweepersoonsbed en een paar kasten. ‘Hier wil ik nooit meer weg,’ zegt de man tijdens de rondgang. ‘Ideaal hoor, ik kan naar hartenlust muziek maken want mijn naaste buur woont zo’n 300 meter hier vandaan en hij is toevallig ook muzikant, dus geluidsoverlast is hier niet aan de orde. En ik heb nogal wat schilderijen gemaakt, die kan ik mooi overzichtelijk allemaal hier ophangen. Echt ideaal!’

Na de koffie stelt de man voor om een rondje kazerne te doen. Hij heeft met de Huisoppasdienst de afspraak gemaakt dat hij regelmatig het gehele complex rondloopt met zijn hond om te kijken of de afrastering nog in tact is en er zich geen onbevoegden op het terrein bevinden.

De gebouwen komen me allemaal bekend voor. Het bureelgebouw vooraan bij de poort, evenals het wachtgebouw, de lesgebouwen, de twee appèlplaatsen en daar in verte de acht legeringsgebouwen. Ik wil zo snel mogelijk naar het laatste gebouw helemaal achteraan, want dat is het gebouw waar ik als dienstplichtig

marechaussee een jaar lang mocht vertoeven. Ik ben benieuwd of ik het gebouw in kan, want ik wil wel heel graag de kamer zien waar mijn bed heeft gestaan. Als we bijna bij het gebouw zijn, komt er een man op een brommer aanrijden. Hij groet mijn 'gids' en stelt zich aan mij voor. Hij is van beroep restaurateur van antieke fietsen en hij woont in 'mijn' gebouw. We komen aan de praat en nadat ik hem heb uitgelegd wat voor werk ik wanneer deed op de kazerne stelt hij voor naar binnen te gaan. Het is net alsof de tijd heeft stilgestaan. Alles ziet er nog precies zo uit als in 1968. De gangen, de trap, de kamers..... Als ik mijn gevechtspak aan zou doen en de witte uitrusting, dan zou ik zo de draad weer kunnen oppakken, alsof ik gisteren was afgezwaaid.

Fred Klijndijks gebouw in beter tijden.

Behoorlijk onder de indruk verlaten we 'mijn' gebouw en lopen we richting de kantine. Links van de kantine is de filmzaal en ook daar is niets veranderd. Wat voor soort films zouden ze daar de afgelopen jaren hebben vertoond? Veel westerns zoals in mijn tijd? *The Good, the Bad and the Ugly* was mijn favoriete film toen.

In de kantine is het een grote puinhoop. Waar eens de repen Mars, Bounty's, Nuts en gevulde koeken over de toonbank gingen ligt nu een hoop hout, plastic en alles wat eens het schap was. 'Het lijkt wel of er hier een bom is ontploft', zeg ik tegen mijn gastheer. 'Nou, dan kom je aardig in de richting. Want laatst heeft een speciale eenheid van Defensie hier geoefend in het ontzetten van een paar gegijzelden. De halve kantine hebben ze toen opgeblazen, het leek wel oorlog!' Overall liggen hulzen van de losse flodders waar ze mee hebben geschoten en hier en daar zelfs niet afgevuurde patronen.

Na nog wat te hebben rondgekeken laten we de restanten van wat eens de kan-

Een bezoek aan de verlaten kazerne, vervolg

tine was achter ons en gaan we kijken wat er van de garages is overgebleven. Ook daar is het een feest van herkenning! Ik kan nog ongeveer aangeven waar mijn Nekaf en later mijn Munga altijd geparkeerd stonden. Regelmatig vertoefde ik daar voor het plegen van onderhoud aan mijn jeep. Standaard attributen voor het onderhouden van de jeep waren een pot legergroene verf, een kwast, een doek, een blik olie en een vetspuit. De kwast en verf had je nodig om het vuil onder een dikke laag verf te bedekken, de doek en olie om alles flink te laten glimmen, wat daarna door de wachtmeester steevast werd afgekeurd. 'Wil je dat de vijand je al van een paar kilometer ziet aankomen met die glimmende voertuigen? Het enige wat bij jou moet glimmen is je petbandje, je schoenen en het koper!'

De vetspuit had je nodig om de roodgeverfde smeernippels vet te maken. Doorsmeren was teveel werk, dus werd alleen de buitenkant voor het gezicht een beetje vet gemaakt. De wachtmeester kon toch niet zien of er ook vet was ingespoten.

We lopen terug naar de eetzaal en opeens komt de antieke rijwielhersteller op z'n brommer weer aanrijden. Hij vraagt me of ik nog een souvenir uit 'mijn' gebouw heb kunnen bemachtigen. 'Nee', zeg ik, want wat kun je nu uit zo'n kaal gebouw als souvenir gebruiken? 'Dan krijg je wat van mij', zegt de man. 'Toen ik een keer in het gebouw op onderzoek uitging zag ik dat de sleutel van de wapenkamer nog in het slot zat. Dat is zo'n speciale lange sleutel die je in het midden kunt knikken. Hier, die mag je wel hebben. Heb je toch nog een aandenken aan 'jouw' gebouw.'

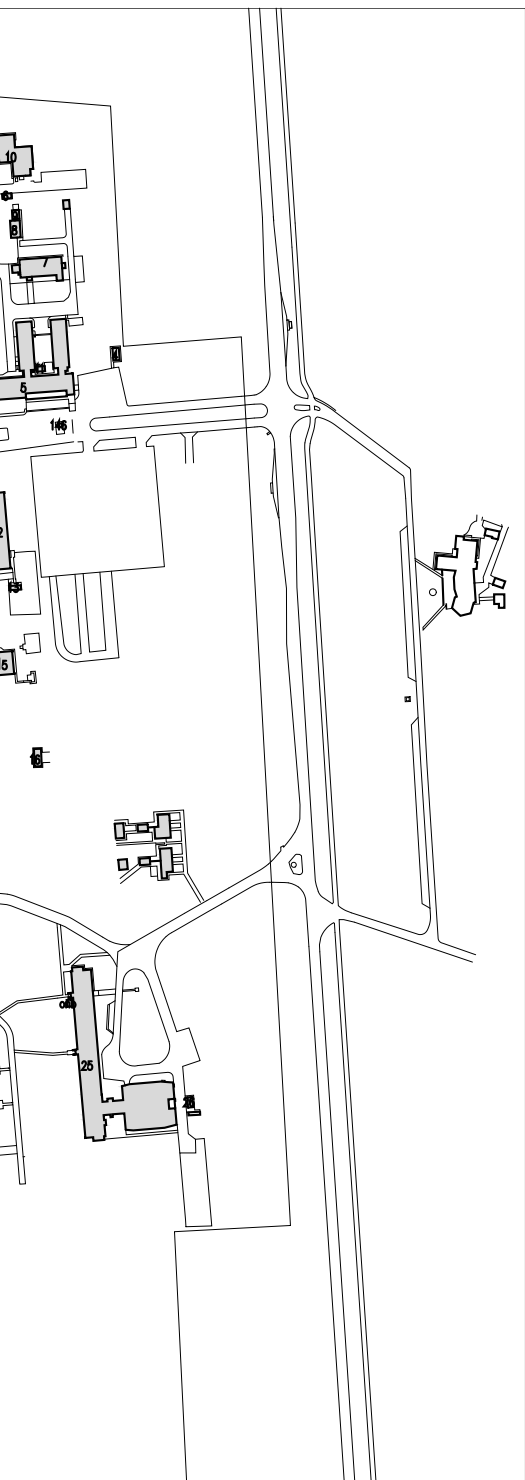
Souvenir.

Toen we bij de poort kwamen en ik de schilder heel hartelijk bedankte voor de geweldige middag, zei hij dat ik altijd welkom was als ik nog eens wilde komen buurten. 'Bel me even als je weet wanneer je wilt komen, dan doe ik de poort voor je open. En als ik er onverhoopt niet mocht zijn, dan leg ik de sleutel wel onder die grote steen die bij het hek ligt.' En dat heb ik me niet tweemaal laten zeggen!

Een foto van een bezoek tijdens wat minder zonnige dagen waarop het verval van de kazerne duidelijk is te zien. De struik bij het hek voor voetgangers is uit zijn krachten gegroeid, de oprijlaan groeit ook al aardig dicht.

De Generaal Winkelmankazerne in zijn laatste toestand (2001)

De nummering is dezelfde als op de plattegrond naar de toestand van 1953 op pagina 24-25. Alleen de belangrijkste gebouwen worden hier vermeld. Voor een volledig overzicht zie bijlage 1 op pagina 202-203

Gebouwnr. functie

05	wacht, kazerneziekenverblijf, werkplaatsen
07	timmerwerkplaats/magazijn
10	telefooncentrale
12	bureelgebouw
15	pompgebouw
30	lesgebouw
31	manschappeneetzaal/korporaalsmess
35	onderofficiersmess
36	onderofficiershotel
40 t/m 44	magazijnen
47 t/m 50	munitiebunkers
56,57	schietbaan
60 t/m 74	even nummers: legeringsgebouwen
80	kantine en filmzaal
91	sporthal (nieuw)
98	werkplaats voor rupsvoertuigen
100 t/m 105	werkplaatsen
107 t/m 111	opslagplaatsen benzine
112	BOS-station
120	werkplaats (3e echelon)
121 t/m 126	AS-magazijnen
127	trafogebouw
128	CV-gebouw (ketelhuis nieuw)
129 t/m 131	AS-magazijnen
132 t/m 134	werkplaatsen
136 t/m 138	opslag benzine (overkapt)
139	doorsmeerstation
142	educatief centrum
143 t/m 145	sputplaatsen

Terug naar de natuur

2004 - heden

Een bezoek tijdens de sloop

Al jaren was het een wens van Nico Ritchi om zijn vrouw te laten zien waar hij in 1962 zijn dienstdienst mocht doorbrengen. Tijdens de sloop van de Winkelmankazerne in 2004 lukte het hem om het terrein op te komen, maar voor het mooie was hij eigenlijk net iets te laat.

In 1961 was het ook voor Nico Ritchi zover en kreeg hij een oproep: om toe te treden tot lichting 61-3 en zich te melden in Apeldoorn op de Koning Willem III kazerne. Daar kreeg hij bij de marechaussee een gedegen opleiding voor PD, politiedienst. Dat betekende colonnes begeleiden en wacht draaien tijdens zijn parate dienstdienst die werd doorgebracht op wat toen de Legerplaats Nunspeet heette bij 101 Marechaussee Bataljon.

Na zijn militaire dienstdienst kwam Nico terecht bij het Kadaster en kon daar op de jeugdige leeftijd van 53 jaar met pre-pensioen. Er werd weer eens gereorganiseerd en er moesten mensen uit. Maar na twee jaar bij de deur gelopen te hebben waren de klusjes op. Nico Ritchi begon zich een beetje te vervelen, daarom werd een vakantieverblijf geboekt in een hotel in Nunspeet. Die omgeving trok hem en ieder jaar werd er wel een periode doorgebracht. Met fietsen werd dan stevast de kazerne gepasseerd. Maar erop komen om zijn vrouw te laten zien waar hij zijn dienstdienst had vervuld was een hele opgave. Zelfs toen de kazerne leegstond en een anti-kraakwacht de zaak bewaakte, lukte het niet om iemand te vermurwen hem toe te laten. 'Dan lag er weer eens mest in verband met een vervoersverbod, dan weer was er code rood voor alle kazernes. Er was ieder jaar wel een andere smoes,' aldus Ritchi.

Nico Ritchi voor de middeningang van gebouw 72, het één na laatste legeringsgebouw.

Maar in 2004 lukte het toch, hoewel delen van de kazerne al waren afgebroken. Van de slopers mocht Nico met zijn vrouw het kazerneterrein betreden, maar: wel op de paden blijven want er waren machines aan het werk en gebouwen betreden was verboden in verband met asbest. En toen volgde even later een kleine teleurstelling. De legeringsgebouwen werden van achter naar voren gesloopt en het eerste (gebouw 74) was al tegen de vlakte, dat was nu net het gebouw van Nico.

Het restant van de kantine.

Marechaussee achter de wacht

‘Ik heb leuke herinneringen aan de dienst,’ vertelde Nico Ritchi. ‘Ik heb zelfs een keer vastgezet. Er waren dat jaar troepenverplaatsingen naar de Franse oefenplaats La Courtine en wij moesten onderweg posten bezetten bij plaatsen als Le Chartre en Bourges. Op de terugweg wilde mijn chauffeur een foto maken van een standbeeld in Namen (B) en we verlieten de colonne. Toen de foto gemaakt was probeerden we in de colonne terug te keren, maar er was niemand meer. Pas bij de Nederlandse grens vonden we ze terug. Dat was opgemerkt en ik kreeg een douw: tien dagen licht arrest. Overdag werken en ’s nachts achter de wacht. Maar er zat ook een weekend in. Dat vonden de jongens van de AAT die toen wacht liepen wel grappig, zo’n opgesloten marechaussee.’

Trap van gebouw 74.

Kantine.

Lesgebouw.

Kluis uit het bureelgebouw dat in gruis op de achtergrond te zien is.

De overdracht. De kazerne wordt natuur

Door: Fred Klijndijk

Fred Klijndijk, oud-marechaussee en voormalig bewoner van de Legerplaats Nunspeet, deed al eerder verslag van de kazerne in zijn nadagen. Nadat Defensie de kazerne had verlaten en de enige bewoners een klein aantal anti-kraakwachten waren en een onbekende hoeveelheid konijnen, bezocht Fred de kazerne. Toen de slopers klaar waren en er alleen nog kale vlaktes resteerden volgde de overdracht van het terrein aan Staatsbosbeheer. Dat gebeurde met een kleine plechtigheid waarbij ook Fred aanwezig was.

Dinsdag 15 mei 2007. Dat is de dag dat er officieel een einde komt aan 55 jaar militaire activiteiten in het gebied halverwege de dorpen Elspeet en Nunspeet. Waar eens tienduizenden jongemannen hun dienstplicht vervulden en het een komen en gaan was van militairen en voertuigen, heerst al enkele jaren een serene rust. De Generaal Winkelmankazerne bestaat niet meer, althans aan het eind van de middag op die 15e mei in 2007. Op papier is het terrein waar de kazerne stond nog van Defensie, maar 's middags wordt het officieel overgedragen aan Staatsbosbeheer en is Nederland weer een stukje militair terrein armer en de natuur een gebiedje rijker.

Ik wilde dat wel eens meemaken, zo'n overdracht van een militair terrein aan Staatsbosbeheer. Gaat zoiets gepaard met een fles champagne? Worden er spontaan konijnen losgelaten, komen er slingers en confetti bij kijken? Ik weet het niet, dus ga ik vol verwachting richting Elspeterweg naar Nunspeet. De weg die ik zo vaak heb gereden toen ik als dienstplichtig marechaussee ging 'werken'. Colonnies begeleiden, verkeerscontroles, wachtlopen in Apeldoorn bij 1LK, telkens weer de poort uit en of linksaf richting Nunspeet of rechtsaf richting Elspeet. Oh ja, je kon ook nog rechtdoor de Elspeterweg oversteken, dan kwam je bij het PMT. Maar dat was voor de avonduren als je even genoeg had van het kazerneleven en je een krantje wilde lezen of biljarten.

Met al die beelden en herinneringen in mijn hoofd kom ik die 15e mei ruim op tijd aan bij de plek waar een paar jaar geleden de kazerne stond. Ik wil mijn auto parkeren tegenover de plek waar eens het oprijlaantje naar de poort was, maar iemand in een voor mij zeer vertrouwd uniform, een marechaussee, gebaart mij een stuk verderop te parkeren. Geen probleem denk ik, dan loop ik dat kleine stukje terug wel naar de voormalige ingang. Maar wat schetst mijn verbazing als ik bij de provisorisch ingerichte parkeerplaats kom, dat de 'festiviteiten' niet plaatsvinden bij de voormalige ingang maar op de plaats waar eens het officiershotel stond.

Enigszins verbaasd steek ik, met behulp van wederom een marechaussee, de Elspeterweg over. Ik zie een aantal militairen heen en weer lopen, er is een soort Cadi-wagen en er staan wat tafels en stoeltjes. Mij wordt door iemand van de organisatie een kop koffie aangeboden en ik kom in gesprek met een voorlichtster van het organisatiecomité. Op mijn vraag waarom juist op die plek de overdracht

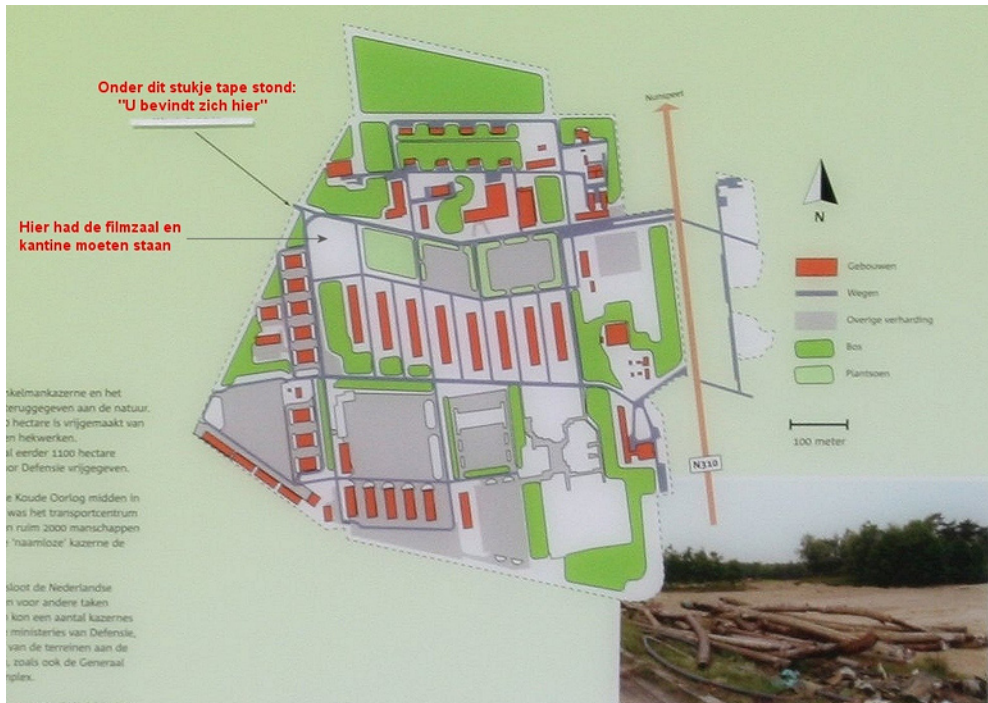

De ruimte voor het verdwenen officiershotel diende als ontvangstkamer en 'festiviteitenterrein'.

plaatsvindt en niet bij de voormalige ingang, moet ze mij het antwoord schuldig blijven. Ze zegt dat ze dit wel een mooie plek voor het informatiebord vindt dat aanstonds onthuld gaat worden. Tegenover het informatiebord waar nu nog een vlag van Staatsbosbeheer overheen hangt staat een bankje, althans dat zegt de voorlichtster. Wat ik op die plek zie is alleen maar een stapel legergroene tentdoeken. Het is net of er zojuist een bivak is geweest en de soldaten alle tentdoeken op een hoop hebben gegooid om later te worden schoongemaakt. Ik ben toch wel een beetje nieuwsgierig geworden naar wat zich onder die vlag van Staatsbosbeheer bevindt. De voorlichtster zei dat het een informatiebord is, maar wat staat er dan op? Aangezien ik redelijk op de hoogte ben van de geschiedenis van de Legerplaats Nunspeet, ben ik reuze benieuwd of er dingen opstaan die ik nog niet weet of eerder heb gezien...

Inmiddels arriveren nog een paar belangstellenden en zwelt de groep aanwezigen aan tot zo'n 50 mannen en vrouwen, al dan niet in uniform. Een beetje rondlopend kom ik de buurt van het nog steeds bedekte informatiebord, ik kan mijn nieuwsgierigheid niet bedwingen en til een stukje van de groene vlag op. Ik zie wat foto's en teksten en aan de rechterkant een plattegrond van de kazerne. Ik til de andere kant van de vlag op en concentreer me op de plattegrond. Ik herken onmiddellijk alle gebouwen, de twee appèlplaatsen, de garages, kortom een vertrouwde aanblik. Maar plotseling zie ik iets wat ik niet begrijp. Aan de achterkant van het complex, zo ongeveer waar vroeger de BOS-pomp stond, staat de tekst 'U bevindt zich hier'.

De overdracht, vervolg

Het informatiepaneel waar het nodige op aan te merken viel.

Op het moment dat mijn mond openvalt van verbazing zegt een stem naast mij: 'Meneer, dat doek wordt straks officieel verwijderd, dus u moet uw nieuwsgierigheid nog heel even bedwingen'. 'Sorry', zeg ik, 'maar ik hoop dat voor die tijd een storende fout hersteld is'. 'Hoe bedoelt u?' vraagt de man. 'Nou, hier staat 'U bevindt zich hier', maar dat is de achterkant van het complex, wij staan hier.' En ik wijs hem de plek aan waar wij op dat moment staan. Seconden lang staart de man naar de plattegrond terwijl ik het groene dundoek voor hem omhoog houd. 'Oh, als dat zo is dan moeten we dat even heel snel herstellen', mompelt hij en snelt naar een van de aanwezige soldaten. Die krijgt, naar later bleek, opdracht om ergens een rolletje tape te halen. Na enig geroezemoes bij de leden van de organisatie, overtuigen zij zich ook van de onjuistheid op de plattegrond. Na een tijdje arriveert de rol tape en wordt de tekst afgeplakt. De ceremonie kan beginnen.

Na enkele speeches komt het grote moment en wordt met een ferme zwaai door vier heren de groene vlag verwijderd en wordt het informatiebord zichtbaar. Al applaudisserend lopen de aanwezigen naar het bord met de fout. Niemand van de aanwezigen valt het op dat er links bovenaan een stukje tape zit. Iedereen spreekt zijn bewondering uit over het prachtige bord en wordt de tekst op het bord gelezen en de foto's bekeken. Nu pas zie ik dat het frame waar het bord op is bevestigd er niet al te fraai uitziet en eigenlijk voor zo'n gelegenheid best een

kwastje verf had kunnen gebruiken. Maar het zal de aanwezigen een zorg zijn. Het bord staat er en de rest is kennelijk niet zo belangrijk. Nu is het de beurt aan het bankje om onthuld te worden. Dezelfde vier heren halen de tentdoeken weg en een mooi blank houten bankje wordt zichtbaar. Waarom dat bankje daar staat is mij een raadsel. Als het de bedoeling is om daar te gaan zitten om de tekst op het informatiebord te lezen, dan raad ik iedereen aan een verrekijker mee te nemen want van die afstand is met het blote oog niets op het bord te ontcijferen.

De onthulling van het informatiepaneel.

Ik wrijf het er bij de man die ik attendeerde op de fout op het bord ook nog even in dat het frame van het bord best wel een opknapbeurt had mogen krijgen. 'Ach, dat ziet toch niemand, een kniesoor die daarop let', is zijn antwoord en weg is hij. Deze kniesoor heeft duidelijk de feestelijke dag voor de man verpest. Ik ga hem dan ook maar niet achterna om te zeggen dat een vlag van Staatsbosbeheer het bankje beter had kunnen bedekken dan die stapel vieze tentdoeken. Gerommel in de verte tegen de bosrand kondigt de activiteit aan waar alle aanwezigen op hebben gewacht. Twee voertuigen van Staatsbosbeheer en een rupsvoertuig van de landmacht rijden gezamenlijk op naar de plek waar officieel de papieren van de overdracht getekend worden. Met de ondertekening komt er een einde aan de overdrachtsceremonie en bevinden de hazen, konijnen, reeën en wilde zwijnen zich niet meer op militair terrein, maar zijn ze 'burgerwild' geworden. Als iedereen zich naar de parkeerplaats begeeft om richting Harskamp te gaan, loop ik toch nog even naar het bord om er een goede foto van te maken. Zie ik ineens dat er nog iets niet klopt op de plattegrond. Zijn ze vergeten twee heel belangrijke gebouwen in te tekenen: de filmzaal en de kantine!

Generaal Winkelman gaat naar de Harskamp

Door: Fred Klijndijk

Na de overdracht van het voormalige kazerneterrein aan de Elspeterweg moest er nog iets gebeuren. De landmacht had besloten de naam Generaal Winkelmankazerne verder te gebruiken door voortaan Legerplaats Harskamp zo te noemen. Fred Klijndijk stapte na het gebeuren bij Nunspeet in zijn auto en spurtte naar Harskamp om daar een volgende plechtigheid mee te maken.

Evenals de kazerne in Nunspeet vóór november 1973 had de kazerne in Harskamp tot mei 2007 geen officiële naam. Als er wordt gezegd: 'We gaan naar de Harskamp', dan weet iedere militair exact wat er wordt bedoeld. De stormbaan oftewel 'de vuurdoop' op het kazerneterrein in Harskamp is voor iedere militair en voormalig militair een begrip. Maar de legerplaats Harskamp bestaat eigenlijk uit twee delen. Dit stond destijds in de krant *Ede Stad*:

'De twee delen zijn een kazernecomplex, dat op 15 mei 2007 de naam 'Generaal Winkelman kazerne' gaat krijgen, en het 3.600 hectare tellende Infanterie Schietkamp, dat de naam 'ISK Harskamp' zal behouden. 'De kazerne is enerzijds de 'infra' ten behoeve van het schietkamp en anderzijds verzorgt de Infanterieschool er een deel van zijn praktische opleiding', verduidelijkt luitenant-kolonel Hoogendoorn, destijds commandant van het Infanterie Schietkamp (ISK). 'Het ISK vervult een belangrijke rol ten behoeve van de actieve krijgsmachtonderdelen. Het is de enige locatie in Nederland waar we op een realistische wijze de verschillende wapensystemen kunnen oefenen.'

'Met het verdwijnen van de Nunspeetse kazerne dreigde ook de naam van Generaal Winkelman in de vergetelheid te geraken', stelde Hoogendoorn. 'Winkelman was infanterist en opperbevelhebber van de krijgsmacht ten tijde van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Uit eerbetoon aan zijn bijzondere staat van dienst werd zijn naam dan ook verbonden aan de kazerne in Nunspeet. De Sectie Militaire Geschiedenis attendeerde de Wapentraditieraad Infanterie erop dat met het verdwijnen van de Nunspeetse kazerne ook de naam van Generaal Winkelman verloren dreigde te gaan. De Wapentraditieraad Infanterie besloot een voorstel neer te leggen bij de Traditiecommissie Koninklijke Landmacht, die op zijn beurt contact opnam met de toenmalige Bevelhebber der Landstrijdkrachten luitenant-generaal Urlings. Van hem kwam tenslotte de opdracht om de naamsoverdracht formeel te regelen.'

De officiële plechtigheid staat gepland in het voorjaar van 2007. 'De voorbereidingen zijn inmiddels in volle gang', legt overste Hoogendoorn uit. 'De huidige Commandant der Landstrijdkrachten luitenant-generaal Van Uhm zal de formele handeling verrichten. Het borstbeeld van Generaal Winkelman is al overgebracht vanuit Nunspeet naar Harskamp en zal een prominente plaats krijgen bij de ingang van het kazernecomplex. Ook de nieuwe naam zal op de gevel van de legerplaats worden aangebracht.'

Een semi-bunkertje van beton met de kazernenaam erop.

En dat gebeurde ook daadwerkelijk op die 15e mei in 2007. Na de officiële overdracht van het 80 hectare grote gebied in Nunspeet aan Staatsbosbeheer verplaatste het gezelschap zich naar het dorpje Harskamp om daar de onthulling van de nieuwe naam van de kazerne bij te wonen. Van Uhm hield een toespraak en vervolgens verwijderde hij een camouflagenet dat over een betonnen blok was gehangen waardoor de nieuwe naam Generaal Winkelmankazerne zichtbaar werd. Het borstbeeld van generaal Winkelman was bij de ingang van de kazerne naast het betonnen blok met zijn naam opgesteld.

Een herfstwandeling

Voor je het in de gaten hebt ben je de voormalige hoofdingang voorbij geschoten. De entreeweg is van zijn asfalt ontdaan en een modderig zandpad resteert. Drie jaar geleden was ik hier ook al eens om te fotograferen en ik ben benieuwd in hoeverre de in 2004 gesloopte en aan de natuur teruggegeven kazerne zich heeft ontwikkeld.

Zomaar het voormalige kazerneterrein oprijden gaat niet, een boomstammetje verhindert dit. 'Vrije wandeling op wegen en paden' vertelt een bordje van Staatsbosbeheer, de nieuwe eigenaar van het terrein. Voor wie verder loopt ontvouwt zich een open ruimte, maar veel herkenning roept het in eerste instantie niet op. Het is of je een oude foto ziet waarin grote delen veranderd zijn. In mijn hoofd zie ik de plattegrond. Rechts stond het wachtgebouw, rechtuit liep de centrale toegangsweg waarlangs weer even verderop het lesgebouw en de eetzaal stonden. De weg is nog nauwelijks herkenbaar. Links ervan lag de voorste appèlplaats, dat is nog goed te zien maar dat gaat geen tientallen jaren meer duren. Overal opschietende denneboompjes nemen de vrije ruimtes van gebouwen en (parkeer-) terreinen in. De natuur is aan de winnende hand maar zal toch niet helemaal overwinnen. Hij werkt zichzelf eigenlijk tegen door het na de sloop bedolven restpuin van de kazerne weer naar boven te duwen. Een proces dat zich met iedere vorst herhaalt. Overal zijn steenresten, stukken betontegel en zelfs leidingresten te vinden, beduidend meer dan drie jaar geleden. Behalve die jonge denneboompjes is er een nog een nieuwe categorie bewoners, overal op het terrein zijn flinke stukken grond omwoeld door wilde zwijnen.

Foto genomen vanaf de weg achter de legeringsgebouwen richting de appèlplaatsen.

Ik loop langs de plek waar de legeringsgebouwen stonden naar de plaats van het officiershotel. Ook hier weer fanatieke dennebomen die de kuil die achterbleef na de sloop van het gebouw al aardig vullen. Er staat een herinneringspaneel met plattegrond van de kazerne met een bankje erbij. Net als drie jaar geleden erger ik me aan deze plaats, waarom hier en niet bij de hoofdingang? Zeker bedacht door een officier.

Verder maar. Plek van de sporthal: denneboompjes. Parkeerterreinen: denneboompjes. Ik loop over de grootste voormalige parkeerplaats die we altijd overstaken op weg naar ons werk in een van de AS-magazijnen. Stampvol met drietonners stond het hier. Aan het eind was de spuitplaats, als je dan even niet oppaste had je een straal water in je rug. Weg oversteken en het oude doorsteekje naar de magazijnen gezocht, het is nog nauwelijks te vinden. De plek van de BOS-pomp is niet veel veranderd maar de plaats van de kantine is net als die van het officiershotel, een grote kuil vol met ...

Met moeite vind ik de exacte plaats van mijn legeringsgebouw. Was drie jaar geleden de wegenstructuur van de kazerne nog goed te herkennen, de begroeiing rukt overal op. Zoals gezegd, de natuur is aan de winnende hand.

Ik ga op zoek naar het enige restant bebouwing dat aan de sloophamer ontsnapte en dat achter het voormalige wachtgebouw te vinden valt. Hier is een half ingegraven kelder/onderbouw gespaard, met een aardlaag bedekt en alleen toegankelijk voor vleermuizen. Een flinke hoeveelheid dwarsgelegde boomstammen verhinderen in ieder geval dat je er met je mountainbike op gaat rijden. Einde rondgang. 'Nou, dat was het dan', zeg ik in mijzelf. Terug bij de ingang schiet ik nog wat foto's, maar niet tot tevredenheid. Stiekem moet ik bekennen, dat wat ik eigenlijk wil fotograferen... er allang niet meer is.

Ceremonie blijkt poppenkast

Een zoektocht naar het verdwenen informatiepaneel en bijhorend rustbankje leverde verrassende antwoorden op, gebrek aan antwoorden en verkeerde antwoorden. Een verslag van iets dat niet is wat het lijkt.

Een rondgang in oktober 2015 om een nieuwe fotoserie te schieten van de snel met dennebomen dichtgroeïende Winkelmarkazerne, leverde aan het eind een verrassing op. In 2007 had men met een korte plechtigheid het kazerneterrein overgedragen en een informatiepaneel met bijhorend bankje onthuld op de plaats waar het officiershotel stond. Voortaan was het kazerneterrein van Staatsbosbeheer en om nog enig besef van de historie van de plek in stand te houden, had de nieuwe eigenaar een informatiepaneel geplaatst met daarop een summiere geschiedenis en een plattegrond van de kazerne. Maar anno 2015 waren zowel bankje als infopaneel verdwenen. De afdeling voorlichting van Staatsbosbeheer zette de vraag waar ze gebleven waren door naar Marike Vissers, teamleider boswachters van het betreffende gebied. Haar antwoord in het kort: de ceremonie van de overdracht was niet meer dan dat en het terrein is nog steeds van Defensie. Daarom hebben we het paneel en bankje verwijderd, dat roept alleen maar verwarring op.

Commandant Regionaal Militair Commando Noord, kolonel B. Hendriksen, draagt het voormalige kazerneterrein over namens Defensie.¹

Ruim acht jaar na dato, zou dit echt waar zijn? Was het terrein nog steeds niet overgedragen? En daarom de vraag naar de overdracht, en indien dit niet gebeurd

¹ Tekst onderschrijft van <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2007/05/14/landmacht-draagt-kazerneterrein-over-aan-staatsbosbeheer>.

is de vraag 'Waarom niet?' gesteld aan de afdeling voorlichting van het Rijksvastgoedbedrijf. Hun woordvoerder Frank Wassenaar beloofde het uit te zoeken. Maar een week later was er nog geen antwoord. De heer Wassenaar telefonisch: 'Oh, nog steeds niet? Ik heb de vraag doorgezet naar twee instanties waaronder Defensie, die zouden erop moeten reageren. Stuur me een mailtje want ik zit nu niet op mijn plaats, morgen ga ik er mee aan de slag.' Maar twee weken later taal noch teken van de voorlichter die niet om leugentjes verlegen zat. Tijd voor andere actie. Iedere Nederlander kan via de website van het Kadaster het eigendom van onroerend goed uitzoeken. En wat staat er (17-11-2015) voor het terrein van de Winkelmarkkazerne?

Kadastrale aanduiding: Nunspeet K974

Grootte: 46 ha 66 a 69 ca

Eigendom: De Staat (Defensie)

Recht ontleend aan: 84 NST01/6682 d.d. 29-11-1989

Kortom: de plechtige ceremonie van 2007 was niet meer dan poppenkast. Maar waarom het terrein nog steeds niet is overgedragen? Die vraag blijft voorlopig staan. Maar op een andere vraag is er wel antwoord. Het juiste nu, met dank aan een oplettende oud-marechaussee. Het infopaneel en bankje zijn niet verwijderd maar verplaatst. Ze zijn te vinden bij de achteringang van de kazerne aan de Stakenbergweg.

Het bankje in 2015 gezien in de richting van de oude achteringang van de kazerne aan de Stakenbergweg. Enkele jaren later was het bankje weer verdwenen.

Een ontluisterende ervaring

Je oude kazerne bezoeken nadat die is afgebroken en weggegeven aan herten, wilde zwijnen en ander schadelijk wild. Er zijn er wel meer die het niet kunnen laten en ook ik moest beslist nog eens langs. De fotocamera ging mee omdat er behalve voor dewinkelhaak.net, nog een andere website gevuld moest worden met recente plaatjes.

Al bij het moeizaam neerzetten van mijn motor op de modderige oprijlaan naar de kazerne kreeg ik een wat unheimlich gevoel. Het zag er richting voormalige kazernepoort wel erg begroeid uit. Vier jaar gelden geleden schoot ik er ook een serie foto's en toen was de structuur van de kazerne nog goed herkenbaar, maar nu? De plek waar het wachtgebouw stond is redelijk vrij, daar houdt echter het goede nieuws voor oud-bewoners op heimweetournee mee op. De voorste appèlplaats is volledig dichtgegroeid, sommige dennen zijn meer dan drie meter hoog. Vier jaar geleden kwam niets boven de halve meter uit. Hebben die boswachters van Staatsbosbeheer soms kunstmest gestrooid?

Nog klein en onschuldig in 2011, maar dat zou niet lang meer duren.

Een smal pad dat gedeeltelijk de oude langsweg naar achteren volgt is begaanbaar, vlak voor de achterpoort sloeg je vroeger linksaf naar de BOS-pomp, een smalle strook gras volgt dit traject. Links en rechts een muur van dennebomen. Even later hetzelfde beeld van de grootste parkeerplaats.

Nu heb ik niets tegen dennebomen, maar deze zijn wel *errug* saai en de enorme hoeveelheid is buitengewoon overdreven. Er zijn er gewoon te veel en ze staan elkaar dan ook te verdringen. Dat gaat beslist interessant worden als ze door-

groeien. Sommige hebben vreemd gele, dorre delen van takken tegen de stam aan. Ze gaan toch niet dood? Dat zou jammer zijn.

Nog iets: wilde zwijnen die alles onderploegen bij het zoeken naar eten. Maar ja, die zijn niet wijzer. Wel vervelend is dat de weg achter de legeringsgebouwen niet net als voornoemde paden een beetje toegankelijk wordt gehouden en dat die zwijnen daar ongestoord hun gang kunnen gaan. Waren er niet te veel van deze beesten tot verdriet van de boerenstand en moesten er ook niet grote hoeveelheden van worden afgeschoten? In dat laatste geval zou ik het terrein van de voormalige Winkelmankazerne van harte willen voordragen voor een flinke hoeveelheid knalplezier.

De gevolgen van zwijnenactiviteit. Dit schijnt erg goed te zijn voor de biodiversiteit. In de opengewoelde grond kunnen allerlei zaden tot ontkieming komen.

Terug bij de ingang nadat ik geconstateerd heb dat waar ooit de legeringsgebouwen stonden, deze ruimte volledig overwoekerd is. Bij het verlaten van het terrein beeld ik me wat in. Dat een stem roept: 'En de winnaar issss..... de denneboom!!' Gevolgd door het homerisch gelach van honderdduizenden van deze groene malloten.

Wat rest van de kazerne

Anno 2025 zijn alle ruimten waar gebouwen stonden en terreinverharding lag vol gegroeid. Een nagenoeg ondoordringbaar woud van sprietige dennenbomen heeft het terrein overwoekerd. Wie er herinneringen aan zijn diensttijd wil ophalen zal bijna niets herkennen en teleurstelling voelen. Maar wie oplet en een beetje zoekt kan toch iets ontdekken van de verdwenen kazerne.

Sinds de sloop ben ik een keer of zes op het kazerneterrein geweest. In het begin waren de open ruimtes nagenoeg onbegroeid en viel er veel te herkennen, maar dat stadium ligt ver achter ons. Wat heden rest is nagenoeg onherkenbaar. Voor wie het toch eens zelf wil zien deze papieren rondleiding met tips.

Je kunt op twee makkelijke manieren het terrein op. Een manier is via de plek van de achterpoort aan de Stakenbergerweg. Laat deze mogelijkheid voor wat die is. Als je daar begint is oriëntatie uiterst moeilijk, neem de hoofdingang aan de Elspeterweg. Je kunt je auto kwijt bij het vroegere PMT (Elspeterweg 177) dat tegenwoordig een wit verfje op de gevel heeft. Steek de Elspeterweg over naar de hoofdingang. (Ik moet eigenlijk vroegere hoofdingang zeggen, maar dat wordt wat moeizaam iedere keer) Dit is bij tijd en wijle een wat modderig spoor. Er staat een bordje van Staatsbosbeheer met daarop 'vrije wandeling op wegen en paden'. Maar je maakt zelf wel uit of je daar iets van aantrekt.

De ingang aan de Elspeterweg.

Als je een meter of vijftig van de Elspeterweg bent, valt aan de rechterkant een onbegroeide ruimte te zien. Hierachter lag het wachtgebouw en het KZV. Je loopt een meter of twintig verder en staat dan op een soort viersprong van geitenpaadjes in het gras. Schuin links voor je staat een dicht woud van dunne dennen-

De viersprong. Hier rechtsaf.

bomen, hier lag de voorste appèlplaats. We slaan echter rechtsaf, het blijft een geitenpaadje maar wel beloopbaar. Na een meter of vijftig zie je tussen de bomen door aan de linkerkant een kuil waarin ook bomen zijn opgeschoten. Dit was de waterbezinkvijver achter het lesgebouw. Na nog eens 50 meter kun je op zoek naar het enige bebouwde restant dat niet onder de sloophamer viel en dat rechts van het pad ligt. Vanaf het pad valt het niet te zien en je moet je tussen de den-bomen door wringen. Her en der liggen dwarse boomstammen waar je zonder problemen overheen kan. Twintig meter van het pad valt de kelder van gebouw 7 te vinden waarin tegenwoordig vleermuizen wonen. Gebouw 7 was van later datum en bevatte de timmerwerkplaats en enkele kantoortjes. De kelder was een magazijn en is via een gemetselde trap bereikbaar. Bovenop het dak van de kelder, de eigenlijke gebouwvloer, groeien bomen en struiken en deze staan ook vlak voor de stalen deuren waarin een gat zit waar de vleermuizen doorheen kunnen.

Terug naar het pad en rechts af, na enkele tientallen meters is aan de linkerkant een open ruimte te ontdekken. Hier stond de waterzuiveringsinstallatie. Waarom hier behalve lage struikjes en gras niks wil opschieten is onduidelijk? Vanaf hier de terugweg aanvangen naar de viersprong voor de rest van de route.

Voor je oriëntatie voor de rest van de wandeling is het van belang je de hoofdstructuur van het wegennet te herinneren. Het was een rechthoek waarvan de eerste lange zijde naar achteren liep naar de achterpoort. Maar voor je helemaal achteraan was moest je 90° linksaf naar de BOS-pomp,² waarna je weer een rechte

² De BOS-pomp is in later jaren (onbekend wanneer maar na 1979) verplaatst naar een andere locatie.

hoek naar links maakte en de weg achter de legeringsgebouwen volgde terug naar voren. Deze route valt ook nu nog te volgen.

Met de Elspeterweg in de rug op de viersprong nu rechtdoor. Het pad kronkelt en na een meter of 100 zie je aan je rechterkant twee grote loofbomen en een open ruimte. Hierachter lag de manschappeneetzaal. Je volgt het pad verder dat dicht tussen de oprukkende bomen doorloopt en ziet na een paar honderd meter een afslag naar links, maar je kunt ook rechtdoor naar de achterpoort. Als je dat doet, zie je daar twee picknickbanken, een informatiepaneel en een afvalbak. Je bent nu aan de Stakenbergerweg. Het paneel bevat informatie over de kazerne, heel summier.

Loop terug het terrein op en sla nu de afslag in die je eerder voorbijliep. Tussen een zee van bomen valt weer niks te zien. Aan de rechterkant stonden loodsen, iets verder links de kantine. Als je doorloopt kom je op een T-kruising met vlak ervoor links een bescheiden open ruimte. Hier stond de BOS-pomp. Als je een souvenir wilt kun je in het bosje erachter op zoek. Sla linksaf de weg achter de legeringsgebouwen in. Aan de rechterkant zie je een lager terreindeel, hier was de grootste parkeerplaats. Direct als je dit voorbij bent kun je met een beetje wurmen rechtsaf en ziet dan, parallel aan de parkeerplaats een laagte waar soms water instaat. Dit was een van de waterbezinkvijvers.

De weg achter de legeringsgebouwen is onderwerp van zwijgenaanbacht en wordt regelmatig omgewoeld. Het terrein waar de gebouwen 60 tot en met 74 (even nummers) stonden en de wegen ertussen is volkomen overwoekerd. Er valt niks meer te zien. Als je doorloopt en bijna weer vooraan bent kun je linksaf en dan loop je terug naar de hoofdingang. Einde rondleiding. Althans... hier.

Aan de overkant van de Elspeterweg valt wel wat te zien. Het vroegere PMT was al genoemd, maar iets verder naar links staat de voormalige marechausseekazerne (Elspeterweg 167) van de brigade Nunspeet plus de vier bijhorende dienstwoningen (nr.'s 169 t/m 175) die al lang particulier eigendom zijn. Het PMT bevat al weer enige tijd 'De Ruimte', centrum voor rust en bewustwording.³

Laat je auto nog even voor wat die is en loop verder over de ventweg richting Elspeet. In het bos aan de linkerkant lag het KMT. Er vallen nog enkele sporen te ontdekken, een putdeksel, een rododendron. Als je nog iets doorloopt kun je linksaf de weg op waar aan het eind het munitiemagazijncomplex Elspeet lag. De twee dienstwoningen (Elspeterweg 181 en 183) zijn er nog. Veel te zien valt er niet, steek daarom de Elspeterweg weer over naar de kazernekant. Ook hier staan dienstwoningen, vier stuks (Elspeterweg 182 t/m 188). Er staat een bordje met 'artikel 462, wetboek van strafrecht'. Bezoek dus niet welkom. Je zou hier rechtdoor het bos inopend op de plek uitkomen van het officiershotel. Maar daar valt niks te zien. Sla daarom linksaf een breed bospad in dat parallel loopt met de Elspeterweg en loop een meter of 80 door. Sla dan rechtsaf het bos in en plotse-

³ Voor wie nieuwsgierig is hoe het er tegenwoordig van binnen uit ziet, download gratis de brochure *Protestants Militaire Tehuis Nunspeet, van feestelijke opening tot stille sluiting* van mijn hand.

Het perceel van de vroegere hindernisbaan met zes van dergelijke banen tussen rijen dennebomen. Opmerkelijk genoeg is er geen grond omgewoeld door zwijnen.

ling sta je op een open ruimte, een veld begroeid met lang gras waarin rijen den-
nen staan, een rij of zeven op regelmatige afstand van elkaar. Je staat nu op de
vroegere hindernisbaan. Waarom deze niet is dichtgegroeid, is een raadsel.

Wat als ... de kazerne niet was afgebroken?

Bij tijden een geliefde vraag onder historici en schrijvers van historische fictie: de 'Wat-als-vraag'. Wat als: Adolf Hitler was gesmoord in de wieg? Of: Wat als Napoleon had gewonnen bij Waterloo? De mogelijkheden zijn eindeloos en ook toepasbaar op kleinere onderwerpen. Wat als de Winkelmarkazerne niet was gesloopt, wat had je dan gezien als je er nu had rondgelopen?

De verhalen bij de 'Wat-als-vraag' winnen aan geloofwaardigheid als er gewezen kan worden naar bestaande ontwikkelingen, naar parallellen. Voor de vraag naar de Winkelmarkazerne kan worden gekeken naar hoe het is vergaan met de andere kazernes uit de bouwstroom van 1951-1952.

Makkelijk voor iedereen controleerbaar vanaf de openbare weg is de Luitenant-kolonel Tonnetkazerne in 't Harde. De oude ingang wordt niet meer gebruikt, maar daarvandaan zijn allerlei gebouwen te zien die niet uit 1951 - 1952 dateren. Bijna alles is gesloopt en vervangen door nieuwbouw. In de dvd die van de in 2010 gehouden reünie van 19 Afdva werd gemaakt, werd dan ook de vraag gesteld: 'Maar waar is de kazerne gebleven?' Reünisten herkenden tot hun teleurstelling maar weinig. Ook de andere resterende kazernes uit deze bouwstroom zijn ingrijpend veranderd. De oorzaken waren deels de andere eisen ten aanzien van legering of het feit dat gebouwen aan het eind van hun levensduur waren en opknappen geen alternatief leek. Daarbij komt ook dat Defensie niet sentimenteel is ten aanzien van haar vastgoed, op enkele uitzonderingen na. Maar die gelden niet voor relatief moderne bebouwing.

Het nu volgende verhaal is fictie, maar wel gebaseerd op de praktijk van sloop en nieuwbouw op diverse kazernes in Nederland.

Ze hadden er zin in. Piet, Denny, Kees en Sjaak, oud-dienstplichtigen van 109 Ltcie die nog eens een keer op hun kazerne wilden rondlopen. Via een relatie hadden ze een bezoek kunnen regelen en ze troffen elkaar na al die jaren in Echos Home Nunspeet, het vroegere PMT. Na een uur bijpraten met ouderwetse gein, te verwachten opmerkingen over dikke buiken en kale koppen, werd het tijd om op te stappen en de Elspeterweg over te steken.

Bij de kazernepoort wachtte hen de eerste verrassing. Er stond geen marechaussee meer om paspoorten te controleren, er was een slagboom en een kastje waar je, als je daartoe gerechtigd was, een pas voor een lezer moest houden. Voetgangers moesten door een draaitourniquet, maar bezoekers moesten zich eerst melden bij het lage nieuwe gebouwtje rechts naast de poort.

Nadat ze hun legitimatie hadden getoond aan een bewakingsmedewerker achter een glazen pui met schuifluikje, kregen ze een bezoekerspas. De wacht had hun aanwezigheid doorgegeven en aan de andere kant van het tourniquet werden ze opgewacht door een sergeant-majoor.

'Goh', dacht Denny 'wat een jonge vent nog. Of zijn wij nou zo oud?'

'John van Ditmars,' zo stelde de sergeant-majoor zich voor. 'Zeg maar John. En als je een verslag hiervan schrijft en publiceert, liever niet met mijn achternaam vanwege veiligheidsredenen.'

'Dat komt helemaal goed', beloofde Kees, 'we zullen je daarin Van D. noemen.' En stelde zich eveneens voor en zijn oude maten ook.

Met Van D. als gids stapten ze verder het kazerneterrein op. Nog even leek er niets bijzonders te zien. Aan hun rechterhand lag het oude wachtgebouw en het KZV.

'Het is allang geen kazerneziekenverblijf meer', aldus sm. van D. 'Nu zit er de facilitaire dienst in. Er is een nieuwe medisch centrum gebouwd even verderop en dat bezoeken we straks. Eerst naar een oude bekende.' Ze liepen naar het borstbeeld van generaal Winkelman met daarachter de vlaggenmasten, daar was in al die jaren niets aan veranderd. Maar daarna vielen hun monden open van verbazing, zeker toen ze even later op het voorste exercitieterrein om zich heen keken.

'Wat zijn dat? De legeringsgebouwen zijn weg.' Piet wees naar het zuiden waar vier brede gebouwen opdoemden van ieder drie verdiepingen hoog, uitgevoerd in gele en donkerbruine bakstenen met spiraaltrappen aan de kopgevels.

'Dat zijn legeringsgebouwen. En als je die kant opkijkt zie je ook wat nieuws.' Van D. wees op een gebouw dat uitkeek op het exercitieterrein. 'Het nieuwe bureelgebouw. In het linkerdeel zetelt de brigadestaf en Baseco, wat vroeger het kazernecommando heette, in het andere deel de bataljons- en compagniesstaven.' Ook dit was in geel en bruin uitgevoerd met drie bouwlagen. Net als de legeringsgebouwen zag het er wat plomp uit.

'Wat was er mis met het oude?' vroeg Sjaak die er een tijdje had gewerkt.

'Dat was op, het was niet meer van deze tijd. Een hoog energieverbruik en erg warm soms tijdens de zomermaanden.' Sergeant-majoor van D. viel niet op sentiment te betrappen.

'Erg mooi is het niet,' mompelde Sjaak.

'Die reactie krijg ik vaker bij rondleidingen, daarom gaan we eerst maar eens de andere kant op.' Ze volgden Van D. richting het lesgebouw. Althans, naar de

Het nieuwe onderkomen voor officieren en onderofficieren op de plaats van het oude lesgebouw.

plek waar het lesgebouw had gestaan. Ook dit was afgebroken en er stond nu een drielaags gebouw geheel in gele steen uitgevoerd. In het midden was een entree waar ze een kleine hal met trappenhuis betraden. Vanuit het midden van het gebouw strekte een smalle gang zich uit naar de uiteinden. Bepaald geen lesgebouw.

'Dit is het nieuwe gecombineerde officiers- en onderofficiershotel.' Als een volleerd gids loodste Van D. ze door de gangen. 'Jammer genoeg kunnen we geen kamer bezoeken. Maar de opzet is een kamer voor de gebruikers met eigen douche, toilet, koelkastje en wifi. In een gezamenlijke ruimte kun je in het keukengedeelte wat opwarmen als je geen zin hebt in de hap in het KEK-gebouw.'

'Een kek gebouw?' vroeg Denny. Van D. lachte.

'Nee, het KEK-gebouw. Van keuken, eetzaal en kantine. Daar gaan we nu naartoe en kunnen we meteen een bak koffie kopen.' Haast in ganzenpas liepen ze de sergeant-majoor achterna, de entree weer uit richting het minimaal twee verdiepingen hoge gebouw dat stond op de plek van de oude vreetschuur.

Het KEK-gebouw met modieus roestende gevel van cortenstaal, de patio uiterst rechts.

KEK-gebouwen ...

... vervangen de kantine, de eetzaal, korporaals-, onderofficiers- en officiersmessen en hebben een gezamenlijke keuken. Iedereen, van soldaat tot generaal, loopt met een dienblad langs de loketten om eten te halen en daarna af te rekenen (pin-nen) bij een van de kassa's. De scheiding tussen kantine en eetzaal is vervallen. Een van de eerste KEK-gebouwen verrees in 1983-1985 op de Kromhoutkazerne in Utrecht. De verzorging van maaltijden en evenementen met hapjes en drank wordt sinds 2005 verzorgd door Paresto (Paarse Restauratieve Organisatie). Paars symboliseert hier de combinatie van kleuren van alle krijgsmachtonderdelen binnen Defensie.

'Is dan niets meer hetzelfde?' dacht Denny. 'Het lijkt wel of we heel ergens anders zijn, niet in Nunspeet. Het oude wachtgebouw en de generaal daargelaten.' Het KEK-gebouw had deels een onderbroken gevel op de begane grond waarachter een patio lag met zitjes. Links ervan was de ingang. Van D. achterna lopend haalden ze koffie op na de loketten met etenswaren gepasseerd te zijn. Het was nog te vroeg voor de middaghap, toch was het al druk. Ze ploften neer in een hoek met banken waarop comfortabele kussens lagen.

Behalve nieuwbouw was er nog een belangrijke verandering, en die was wel een hele verbetering vond Denny. Hij keek met plezier naar de billen van enkele goedgebouwde vrouwelijke soldaten. Die laatste kwamen zo te zien in twee uitvoeringen: met vlecht of met paardenstaart.

'Die hadden we niet in onze tijd', zei Kees die ook zijn ogen niet in zijn zak had. 'Leuk spul voor de puptent.'

'Heren, hele foute opmerkingen', zei Van D. die ze een knipoog gaf. 'Laat het minister Bijleveld (v) maar niet horen, of mijn commandant.' En vertelde wat ze na de koffie zouden zien. Daar zou ook iets bij zitten dat wel aan vroeger herinnerde.

Na de koffie stonden ze weer buiten, sloegen rechtsaf en liepen verder naar achteren het kazerneterrein op.

'Wat? Zie ik dat goed? Hier was toch het tweede exercitieterrein, dat van ons?' Piets mond viel open van verbazing en staarde net als de anderen naar de drie massieve gebouwen die de vroegere open ruimte vulden. 'En wat is dat voor een rare rode gevelsteen? Het lijken wel straatklinkers.'

'Eh, ja. Misschien heb je wel gelijk', beaamde sergeant-majoor van D. 'Een tijdlang moest het goedkoper dan goedkoop, defensie mocht toch bijna niks kosten. En dat zie je hier aan deze legeringsgebouwen.'

Ze liepen tussen de gebouwen door en wierpen een blik naar binnen. Het zag er verlaten uit, de eenheid bleek op oefening in Polen. Tussen de gebouwen door lopend kwamen ze uit bij de oude kantine. Althans, de plaats van de kantine, want die was gesloopt. Gek genoeg stond de oude filmzaal met ingang er nog wel. Toch nog iets bekends. Rechts ervan stond een laag gebouw met fitnessaccommodatie. Een van de twee dergelijke faciliteiten op de kazerne.

'Even nog deze kant op', Van D. leidde ze weer naar de weg naar achteren waarop de plaats van de vroegere onderofficiersmess het medisch centrum was verrezen. Een laag en lang gebouw met een hellingbaan.

'Geen grappen s.v.p. over militairen met rolstoelen of rollators', aldus de sergeant-majoor. 'En dan gaan we nu richting parkeerterreinen en werkplaatsen.' Alle lage magazijngebouwen waren verdwenen en in de plaats ervan stonden aan de terreingrens hoge loodsen die deels ook werkplaatsen waren. De BOS-pomp op de hoek van de kruising met de weg naar voren was verdwenen. Het allergrootste parkeerterrein had overkappingen gekregen in de kleur blauwpaars(!), waaronder enkele pantserrups- en pantserwielvoertuigen stonden. De meeste plekken werden echter gevuld met kisten op pallets. Sjaak die aan de dikke kant was,

De moderne vervanger van het kazerneziekenverblijf.

begon langzamerhand op zijn tandvlees te lopen. De sergeant-majoor die het zag hield even de pas in.

‘En nu ...,’ sprak hij ‘tijd voor nostalgie. Deze kant op.’ Ze liepen net als vroeger door een bosje om bij het oude legeringsgebouw (nr. 74) van de marechaussee uit te komen.

‘We zijn net op tijd’, aldus Van D. ‘Het staat op de nominatie om gesloopt te worden en het is het laatste legeringsgebouw uit 1951.’

‘En laat dat nou net van de kalkemmers zijn geweest. Ik weet nog een mop over marechaussees’, kwam er wat opborrelen bij Sjaak.

‘Laat maar, een andere keer’, kapte Van D. snel af die zijn carrière bij dit wapen was begonnen.

‘Er is iets niet origineel’, zei Kees opmerkzaam en staarde naar de gevel. ‘De ramen zijn anders en het zijn kunststof kozijnen geworden.’ Ze stapten de linker-ingang binnen en plotseling kwamen de herinneringen boven. De trap naar beneden naar de bar en de wapenkamer. Het bordes waarvandaan je naar de administratie, de dagkamer of de cc kon en de trap naar boven. Ze liepen de gang in naar de legeringskamers. Die zaten helaas op slot, op een na waarachter een sergeant 1 verstoord opkeek van zijn computer toen ze binnen kwamen.

‘Even rondkijken met deze oud-dienstplichtigen, Theo’, verklaarde Van D. ‘Voor de zaak hier ook is afgebroken.’

‘Dat kan me niet snel genoeg gebeuren’, aldus de sergeant die ook al weinig gevoel had voor geschiedenis.

Niet veel veranderd in al die jaren.

'Goh, was vroeger onze kamer nou zo klein?' Denny keek verbaasd om zich heen. 'Dat we nou met tien man, tien bedden en kasten en dan nog twee tafels met stoelen hier in zaten.'

'Vergeet de corveekast niet naast de deur,' grinnikte Kees. Ze dromden weer naar buiten.

'Ik moet pissen,' zei Sjaak, 'en als ik me niet vergis, dan kan dat hier.' Hij stapte een betegelde ruimte in met een smalle doorgang en liep naar achteren.

'Nog net als vroeger, de piskakken,' brulde hij. Dat moest de rest ook zien en, omdat ze er toch waren, ook gebruiken.

Toen ze weer buiten stonden zat de stemming er weer helemaal in en eigenlijk waren ze er wel klaar mee. Sergeant-majoor van D. wees nog op het nieuwe lesgebouw dat op de plek van oude legeringsgebouwen stond. Maar interesse konden ze er niet meer voor opbrengen.

'Wat zullen we doen, jongens? Nog een happie eten?' vroeg Denny.

'Je kan in het KEK-gebouw eten, het is niet duur.' Van D. maakte wat reclame. Vergeefs.

'Laten we nog even naar het PMT gaan, daar kun je ook eten.' Piet hakte net als vroeger de knoop door voor allen. Bij de poort bedankten ze Van D. voor zijn rondleiding en liepen, zonder nog achterom te kijken, naar Echos Home Nunspeet. Wat geweest is, is geweest.

Bijlagen

Bijlage 1: Gebouwen en hun functies

NB: niet alle gebouwnummers zijn uitgegeven.

Gebouwnummer	functie
2,3	(voormalige) dienstwoning
4	gasreduceertation
5	wacht, kazerneziekenverblijf, werkplaatsen
6	rijwielstalling
7	timmerwerkplaats en magazijn
8	bergplaats
9	bergplaats
10	nieuwe telefooncentrale
11	rijwielstalling
12	bureelgebouw
13	rijwielstalling
15	pompgebouw
16	kleed- en bergruimte tennisbaan
20, 21	(voormalige) dienstwoning
25	officiershotel en mess
26	rijwielstalling
30	lesgebouw
31	manschappeneetzaal/korporaalsmess
31G	spoeling opslag
32	rijwielstalling
33	trafgebouw
34	CV-gebouw/ketelhuis (oud)
35	onderofficiersmess
36	onderofficiershotel
40 t/m 43	magazijn
44	magazijn en autohobbyclub
47 t/m 50	munitiebunkers
55	schijvenloods schietbaan
56, 57	kokerschietbaan (overdekt)
60 t/m 74	even nummers: legeringsgebouwen
61 t/m 75	oneven nummers: fietsenstallingen
76 t/m 78	trafgebouw
80	kantine en filmzaal
81	bergplaats emballage
91	sporthal (nieuw)
92	pompkast
94	berging veldmateruolen

Gebouwnummer	functie
96	trafgebouw
97	gasflessenberging
98	werkplaats voor rupsvoertuigen
99	gasflessenopslag
100 t/m 105	werkplaatsen
106	privaatgebouw
107 t/m 111	opslagplaats benzine (overkapt)
112	BOS-station
113	werkplaats
119	opslag materieel (overkapt)
120	werkplaats (3e echelons)
121 t/m 126	AS-magazijnen
127	trafgebouw
128	CV-gebouw/ketelhuis (nieuw)
129, 130	AS-magazijnen
131	AS-magazijn
132 t/m 134	werkplaatsen
136 t/m 138	opslag benzine (overkapt)
139	doorsmeerstation
140	werkplaats (2e echelon)
141	gasflessenberging
142	educatief centrum
143 t/m 145	sputplaats
146	wachthokje

Bijlage 2: Eenheden op de Legerplaats Nunspeet/Generaal Winkelmarkazerne

De volgende eenheden waren korte of langere tijd in Nunspeet gelegerd. Een flink deel ervan werd vernummerd. Voor zover bekend zijn de jaartallen van hun aanwezigheid vermeld. Deze lijst is bijeen gesprokkeld en helaas niet compleet.

Wapens, dienstvakken en onderdelen	Periode	Vernummerd, verhuisd, mobilisabel gesteld of opgeheven
Aan en Afvoertroepen		
105 Transportbataljon:	1964-1995	opgeheven
Ststcie	1964-1995	vernummerd naar Ststcie 200 B&Tbat
49 Lttcie	1967-1986	omgevormd naar 110 Mzwctcie
105 Lttcie	1964	vernummerd naar 41 Lttcie en onder bevel 41 Tnbat
106 Lttcie	1964-1986	omgevormd naar 112 GemZwctcie
107 Lttcie	1964-1995/1996	omgevormd naar 130 Mzwctcie en mobilisabel gesteld
108 Lttcie	1964-1995	omgevormd tot 230 Mzwctcie
112 Transportbataljon:	1953-1964	vernummerd naar 105 Tbat
Ststcie	1953-1964	
A-cie	1953-1958	vernummerd naar 5 Lttcie
B-Cie	1953-1958	vernummerd naar 6 Lttcie
C-cie	1953-1958	vernummerd naar 7 Lttcie
D-cie	1953-1958	vernummerd naar 8 Lttcie
5 Lttcie	1958-1964	vernummerd naar 105 Lttcie
6 Lttcie	1959-1964	vernummerd naar 106 Lttcie
7 Lttcie	1958-1964	vernummerd naar 107 Lttcie
8 Lttcie	1958-1964	vernummerd naar 108 Lttcie
Rijschool 1 LK	1960-1995	van 112 Tbat naar 105 Tbat
110 Mzwctcie	1986-1990	vernummerd naar 140 Mzwctcie en mobilisabel gesteld
160 Zware transportcie	?-2001	Verhuisd naar Stroe
112 GemZwctcie	1986-1995/1996	omgevormd naar 210 Brandstof-, Olie- en Smeermiddelencompagnie
200 B & Tbat	1995- dec. 2001	verhuisd naar 't Harde
Cavalerie		
42 ZVE	1969-1983	opgeheven
104 Verkenningsbataljon	1983-1995	opgeheven
Geneeskundige Troepen		
12 Briggncie	1975-1994	mobilisabel gesteld
103 Geneeskundig bataljon:	1962-1964	verhuisd naar Ermelo
163 Vbplcie	1962-1964	
176 Zaucie	1962-1964	
177 Zaucie	1962-1964	
Genie		
12 Pagncie	1968-1992	vernummerd naar 12 Brigpagncie
12 Brigpagncie	1992-1994	opgeheven

Infanterie		
12 Paatcie	1973-1988	
12 Ststcie	1975-1994	opgeheven
48 Painfbat	1966-1968	verhuisd naar Den Bosch
101 MIDcie	1960-1963	verhuisd naar Apeldoorn?
322 Bataljon Limburgse Jagers (BLJ)	29-02-1952-eind oktober 1952	verhuisd
412 Bataljon Limburgse Jagers	06-11-1952-midden 1953	verder gegaan als 412 bataljon Garde Jagers
446 IBC	1985-1996	opgeheven
Intendance		
13 Bevocie	1966-1994	opgeheven
42 Bevocie	1976-1994	opgeheven
43 Bevocie	1966-1996	vernummerd naar 280 Bevocie
43 Bevocie	1999-2000	verhuisd naar Havelte
280 Bevocie	1996-1999	terug vernummerd naar 43 Bevocie
Koninklijke Marechaussee		
4 Div marcie	1953	
41 Maresk	1965-1968	
101 LK Marbat:	1952-?	
2-101 Marbat	1954-1955	vernummerd naar B-cie 101 LK Marbat
3-101 Marbat	1954-1955	vernummerd naar C-cie 101 LK Marbat
B-cie 101 LK Marbat	1955-1968	vernummerd naar 103 Maresk
C-cie 101 LK Marbat	1955-1968	vernummerd naar 104 Maresk
103 Maresk	1968-1983	verhuisd naar Wezep
104 Maresk	1968-1983	verhuisd naar Wezep
151 EMB	1953-1954	
Luchtdoelartillerie		
12 Paluabt	1978-1993	verhuisd naar 't Harde
155 Afdltlua B-batterij	1956-1 nov. 1957	opgeheven
155 Afdltlua D-batterij	1956-1 nov.1957	opgeheven
155 Afdltlua Staf-batterij	1956-1 nov.1957	opgeheven
Technische Dienst		
43 Hrstlcie (detachement)	?-2001	opgeheven
103 Wvtgnhrstcie	1961-1964 (mei)	
Veldartillerie		
12 Batterij veldartillerie	1968-1973	vernummerd naar 12 Paatcie
14 Afdva	1968-1975	mobilisabel gesteld
101 Artillerie ondersteuningsbatterij	1995-2001	Verhuisd naar 't Harde

Dankwoord

Hoewel dit boek grotendeels een solo-inspanning is, had het niet geschreven kunnen worden zonder de hulp van anderen. Die hulp was veelzijdig: van het leveren van informatie en tekstbijdragen, tot foto's en plattegronden. Ik zou een hele opsomming kunnen maken met omschrijvingen van wat precies de bijdragen waren en van wie, maar ik doe het anders. Het is een lijst geworden waar iedereen, zowel oud-militair als burger, op alfabetisch lexicografische volgorde wordt vermeld met functie of rang en organisatie.

Govert van der Boom, dienstplichtig luitenant, Sectie VVP Generale Staf
Rokus van den Bout, medewerker Semi-statisch InformatieBeheer, Ministerie van Defensie

Dick Brouwer, dienstplichtig korporaal, Regiment Geneeskundige Troepen

Jos van Bruggen, luitenant-kolonel b.d., Regiment Van Heutsz

Ben van Dijk, dienstplichtig soldaat, 12 Briggknkie

Leanne van den Hoek, brigade-generaal b.d., Regiment Bevoorrading en Transport

Cecilia Jansen, medewerker Semi-statisch InformatieBeheer, Ministerie van Defensie

Wim Keizer, landschapsarchitect en stedenbouwkundige, DGW&T

Alberto Kerkhof, architect, RVB

Marjolein Kinkel, medewerker Streekarchivariaat Noordwest Veluwe

Fred Klijndijk, dienstplichtig marechaussee, 104 Maresk

Peter Koenders, kapitein b.d., Regiment Bevoorrading en Transport

Aart Lodder, dienstplichtig soldaat, Technische Troepen

Nol Peters, bouwkundige en lokatieverantwoordelijke, DGW&T

Nico Ritchi, dienstplichtig marechaussee, 101 Marbat

Peter Sluimer, dienstplichtig huzaar, 42 ZVE

Graham Hofman, medewerker Streekarchivariaat Noordwest Veluwe

Nico Verweij, kapitein b.d., Regiment Aan- en Afvoertroepen

Nico Vroom, luitenant-kolonel b.d., Regiment Limburgse Jagers

Frank Walkate, luitenant-kolonel b.d., Regiment Limburgse Jagers

Allen dank ik hartelijk voor hun bijdragen die mee hebben geholpen dit boek te maken tot wat het is. Een iemand moet toch speciaal worden genoemd: Fred Klijndijk. Fred is door de jaren heen een trouw meelezer geweest van mijn schrijfsels waaronder de teksten voor dit boek. Daarnaast is er een aanzienlijke tekstbijdrage van zijn hand en leverde Fred een flinke hoeveelheid foto's. Zo'n meelezer wens ik iedereen.

Frank Oosterboer

Verantwoording

In het voorwoord werd uit de doeken gedaan hoe dit boek is ontstaan en hoe het is opgebouwd. Ook de bronnen zijn in hun algemeenheid genoemd, dit is de plek voor een nadere verduidelijking.

Het merendeel van de thema's ontstond uit een zoektocht in twee krantenbanken. Allereerst de landelijke van de Koninklijke Bibliotheek die als delpher.nl op internet te vinden is. Meer relevante informatie, veel meer zelfs, werd gevonden in de krantenbank van het Streekarchivariaat Noordwest Veluwe (snwv.nl), die tevens valt in te zien via archieven.nl. Een drietal kranten was van grote betekenis: het *Nunspeets Nieuws en Advertentieblad*, *Nunspeet Vooruit* en de *Nunspeter Courant*. Zonder hun berichtgeving was dit boek een mager exemplaar gebleven. Ze zijn alle drie verdwenen, waarschijnlijk omdat hun winstgevendheid een kwestieus verhaal werd, iets waar veel meer lokale kranten onder lijden. Dat geeft te denken, hoe pakt dit uit voor toekomstige geschiedschrijvers? Het alom tegenwoordige internet zal waarschijnlijk veel lacunes tellen als lokale nieuwswebsites verdwijnen, wat regel is en geen uitzondering.

Het Streekarchivariaat Noordwest Veluwe bewaart de archiefdelen van de gemeente Nunspeet die ouder zijn dan 20 jaar, en was vooral van betekenis voor de thema's die de periode na 1990 behandelen. Ook de archieven van de provincie Gelderland werden geraadpleegd via een Woo-verzoek (Wet open overheid). Na enige tijd kun je dan geanonimiseerde stukken downloaden via hun website.

Dat laatste was ook mogelijk geweest bij het Ministerie van Defensie waar ik eveneens een Woo-verzoek had ingediend, maar dit pakte anders uit. Stukken tot een leeftijd van 20 jaar zijn ondergebracht bij het semistatisch archief waar ze worden uitgezocht om ze (deels) eventueel over te dragen aan het Nationaal Archief, de rest wordt vernietigd. Ik had enig geluk, maar de bewaard gebleven stukken betreffende de Winkelmankazerne waren er in zo'n grote getale dat ik een uitnodiging kreeg om alles zelf te bekijken. Dat leverde materiaal op dat ik niet had gezocht en wel zeer welkom was, maar helaas niet waar ik om had verzocht in mijn Woo-verzoek. Dat bleek er niet meer te zijn/niet te vinden/..... Mijn vraag naar de besluitvorming omtrent de afstoting van de kazerne en de argumenten hiervoor bleef in het luchtledige hangen. Gelukkig bleek er op dit terrein wel wat bewaard bij het Streekarchivariaat.

Tot slot: ik heb afgezien van een bronnenoverzicht in de vorm van een literatuurlijst. Het boek kent een uitgebreid voetnotenapparaat waarin alles van relevantie te vinden is.

Illustratieverantwoording

archieven.nl: 44, 51, 63, 78

Chmee2; licentie CC BY-SA 3.0, bewerkt: 141

delpher.nl: 37, 48, 49, 52, 62, 114

De Telegraaf: 39

Gelderland in beeld: 57, 58

Hempel, Jörg; licentie CC BY-SA 2.0: 146

Historische Collectie Regiment Limburgse Jagers: 18

Historische Collectie Koninklijke Militaire School: 91

Hoek, Leanne van den: 158

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis:

VVDM/afdeling Nunspeet: 54, 64, 65, 86, 100, 122, 125

VVDM/Twintig: 103, 104, 105

Kerkhof, Alberto: 24, 25, 170, 171, 198

Klijndijk, Fred: 9, 13, 29o, 30, 81, 76, 81, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 176b, 176o, 177b, 179, 180, 181, 183, 186, 196

Kraaij, Wim van der: 67

Lodder, Aart: 35

Ministerie van Defensie:

DGW&T: 66

Koninklijke Landmacht, VS- 2-1351: 109

Nationaal Archief/Anefo:

Croes, Rob C.; 2.24.01.03, 930-2119: 113

Mieremet, Rob; 2.24.01.03, 927-1001: 70

Peters, Hans; 2.24.01.03, 926-7911: 75

Peters, Hans; 2.24.01.03, 926-7913: 77

Peters, Hans; 2.24.01.03, 926-7917: 73

Nationaal Militair Museum (NMM) Soesterberg: 82

Nederlands Instituut voor Militaire Historie: 17, 21, 42, 43, 69, 71, 98, 127, 142, 144, 150, 151

N.V. Midden Nederland: 22, 26b, 26o, 27b, 27o, 28b, 28o, 29b

Oosterboer, Frank: 40, 47, 132, 149, 155, 156, 160, 173, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 199

Pro Rege/Echos Home: 111

Publiek domein: 10, 116

Provincie Gelderland: 132

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, documentnummer 102172: 32

Ritchi, Nico: 174, 175, 177o

Sectie geschiedenis Regiment Bevoorrading en Transport: 153

Sharp, Charles J; licentie CC BY-SA 4.0: 117

Streekarchivariaat Noordwest Veluwe:

Dossiers betreffende de GWK: 88, 137, 139

3910 Fotocollectie Nuwenspete 1, N 1110, fotograaf Bram van de Biezen: 119

3912 Fotocollectie Nuwenspete 3, N 10036; uitgever: Stichting Kindertehuizen

Alg. Ned. Bouwbedrijfsbond: 93

3900 Fotocollectie gemeente Nunspeet 1, 94; uitgever: W.W. Nijholt: 14, 15

3900 Fotocollectie gemeente Nunspeet 1, 4339, fotograaf Klaas uit de Bosch:
107

3916 Glasnegatieven Nunspeet 180, uitgever JosPe, Arnhem: 121

statengeneraaldigitaal.nl: 128

Verweij, Nico: 84, 85

VVDM: 123

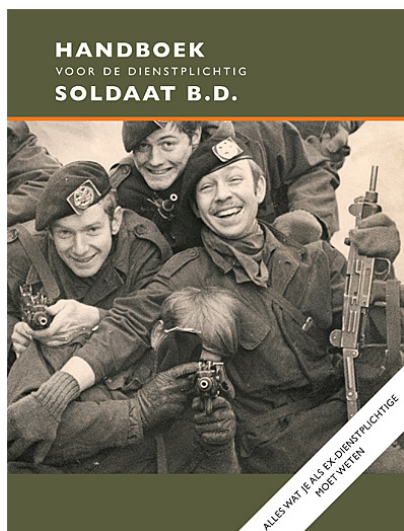
Willemen, Kees: 94, 95, 96

Zeist, Vincent van; licentie CC BY-SA 4.0: 131

Zoveel mogelijk is getracht te achterhalen wie de rechten heeft op het gebruikte illustratiemateriaal en om toestemming te verkrijgen tot gebruik. Meent u desondanks rechten te hebben op een afbeelding, neem dan contact met de auteur (zie het e-mailadres in de colofon).

Handboek voor de dienstplichtig soldaat b.d

tweede druk en weer volop leverbaar

Je kreeg hem van de landmacht op je eerste dag in dienst: het *Handboek voor de soldaat*. Vol met zaken waarvan het leger vond dat je die beslist moest weten. Zestien jaar na het afzwaaien van de laatste dienstplichtigen keerden Michiel Hegener (79-5) en Frank Oosterboer (78-3) het om. Niet de landmacht schreef het nieuwe handboek, maar twee oud-soldaten!

Het *Handboek voor de dienstplichtig soldaat b.d.* bevat alles waar je als Ouwe Stomp graag aan terugdenkt, maar ook zaken die je allang weer vergeten was. Interviews met oud-dienstplichtigen uit de jaren vijftig tot en met jaren negentig werden uitgewerkt in zestig thema's. Van *Keuring* tot de *Herhaling* en wat zich er tussen afspeelde. Van alles komt voorbij in soms heel verrassende thema's, waarbij legering in Duitsland en uitzendingen naar

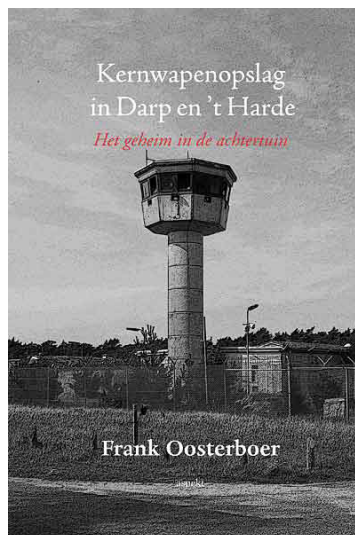
brandhaarden in het buitenland niet worden vergeten. Rijk geïllustreerd met hoogst originele foto's, formulieren en kaartjes. Een feest van herkenning voor iedereen die het mee *moest* maken.

Een tevreden lezer op bol.com: 'Het ultieme kado voor iedereen die in dienst heeft gezeten.'

Paperback, 272 pagina's in kleur. Uitgeverij Thoth (ww.thoth.nl). Leverbaar via boekhandel en online-verkoop.

Kernwapenopslag in Darp en 't Harde

Het geheim in de achtertuin

Begin jaren zestig nam de landmacht in alle stilte twee zwaar beveiligde magazijncomplexen in gebruik die als sites werden aangeduid. Hier werden, hoewel bevestigd noch ontkend, de tactische kernwapens opgeslagen die de Nederlandse artillerie zou verschieten als een inval door de Sovjet Unie en haar bondgenoten niet met conventionele wapens gestopt kon worden. Het beheer van deze kernwapens viel onder de verantwoordelijkheid van kleine detachementen van het Amerikaanse leger. De directe verantwoordelijkheid voor de beveiliging was een taak van eenheden van de Koninklijke Landmacht.

Nog lang na hun sluiting in 1992 bleven de sites met geheimzinnigheid omgeven. Nu de Koude Oorlog dertig jaar achter ons ligt, werd het mogelijk het verhaal van de sites van binnenuit te vertellen.

Voor het eerst waren oud-beroepsmilitairen die verantwoordelijkheid droegen voor de beveiliging bereid te praten. Hun verhalen samen met die van dienstplichtigen die er wacht moesten lopen en de verhalen van de protesten tegen de sites geven een fascinerend beeld van dertig jaar kernwapens op de Veluwe en in Drenthe.

Paperback, 196 pagina's, geïllustreerd in zwartwit en kleur. Uitgeverij Aspekt, www.uitgeverijaspekt.nl. Leverbaar via boekhandel en online-verkoop.

Ooit stond er in de gemeente Nunspeet een grote kazerne, gebouwd in 1952. Aanvankelijk ging die kazerne als Legerplaats Nunspeet door het leven, maar in 1973 werd er de naam van de voormalig opperbevelhebber der Nederlandse strijdkrachten aan gegeven: Generaal Winkelmankazerne. In het dagelijks taalgebruik 'de Winkelman' genoemd en GWK als reguliere legerafkorting.

Zonder veel poespas in gebruik genomen en zonder rumoer weer afgebroken in 2004, heeft de kazerne weinig sporen achtergelaten. Verhalen zijn er echter genoeg, voor wie zoekt zijn ze te vinden. Die verhalen werden voor het eerst gepubliceerd op internet via de winkelhaak.net. Die website verdween maar de verhalen niet, ze zijn samen met andere nieuw geschreven thema's verzameld in dit boek. De Winkelmankazerne mag afgebroken zijn, hier leeft hij verder. Voor iedereen die er diende en werkte.

Frank Oosterboer diende als soldaat (lichting 78-3) bij 12 Gnkcie op de Winkelmankazerne en is (mede)auteur van diverse militairhistorische boeken als het *Handboek voor de dienstplichtig soldaat b.d.* en *Kernwapenopslag in Darp en 't Harde*.